

Ons Heem

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT - JG. 52 - Nr. 4 - 1998

ISSN = 1370-6489

Afgiftekantoor : Gooik

Ons Heem is een uitgave van het Verbond voor
Heemkunde Kerkstraat 17 te 2970 's-Gravenwezel

Redactie:

Hoofdredacteur: Harry van Royen
Themacoördinatie: Harry van Royen
Redactiesecretaris: Marit Gypen

Leden:

Marc Constandt
Patrick De Greef
Julien De Vuyst
Luc Stockman
Luc Van de Sijpe
Luc Van Eeckhoudt
Henri Vannoppen
Dominique Vanpée
Olivier Van Rode
Inge Van Wegens
Marijke Wienen
Maurits Wynants

Verantwoordelijke uitgever:

Guy Ballet
Woestijnstraat 9
1755 Gooik

Drukkerij:

Ivo Depreter
Edingssesteenweg 224
1755 Leerbeek

Het eventueel stopzetten van een abonnement
dient drie maanden voor het einde van elk kalen-
derjaar schriftelijk meegedeeld te worden.

Abonnementsvoorwaarden

Persoonlijk ab.: 660 BEF - 45 NLG
Aangesloten verenigingen: 660 BEF
Bibliotheken, instellingen en
niet aangesloten verenigingen: 860 BEF - 55 NLG
Steunend pers. ab.: 800 BEF
Beschermend pers. ab.: 1.000 BEF
op rekeningnummer: 068-2218590-33 (België)
21.23.25.515 (Nederland)

Giften enkel op: 068-2218589-32.

Ons Heem 1998

Steunende lezers

Dirk De Spiegeleer - Affligem
De Stem van Sint-Antonius - Mechelen
Luc Goemine - Zulte
Pieter Kerckhof - Bavikhove
Dhr. Meersman - Viersel
Jacques Van Dyck - Ekeren
Germaine Veulemans - Brugge
Paula Weyns-Mijlemans - Beerzel
Maurits Wynants - Duisburg

Beschermende lezers

Roger Claessen - Mol
Jerome De Jonghe - Kruibeke
Lodwijk Derideaux - Roosdaal
Albert D'Hoker - Erpe-Mere
Michel Hoebeke - Brakel
Roger Keukelinck - Ekeren
Piet Peumans - Millen
Robert Ruys - Wichelen
Jan Van den Broeck - Sint-Katelijne-Waver
Colette Vanderbeken - Zemst

Bij de voorpagina:

- Monument ter ere van de Belgische infanterie
op het Poelaertplein te Brussel
(Foto Isopress Sénépart, B. Bourgeois, 1998)
- Oorlogsmonument te Lochristi
(Foto Harry van Royen, 1999)
- Oorlogsmonument te Meerbeke, waarbij ook
hulde wordt gebracht aan de opgeëiste civil
arbeider
(Foto Harry van Royen, 1999).

Ons Heem

Driemaandelijks heemkundig tijdschrift voor Vlaanderen

Redactie: Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel

Jaargang 52, nr. 4

ISSN = 1370-6489

Wintermaand/december 1998

Pro memorie. Monumenten voor de Grote Oorlog

Inhoud

H. VAN ROYEN, Pro memorie. Monumenten voor de Grote Oorlog	174-178
D. VAN VANPEE, Oorlogsmonumenten tussen kunst van de victorie en plaatsen van herinnering	179-184
H. VANNOPPEN, Oorlogsmonumenten in Midden-Brabant, een nieuwe benaderingswijze	185-197
B. VAN LANGENHOVEN, Oorlogsmonumenten in de Denderstreek. Een aanzet tot inventarisatie	198-216
C. VANDERVELDE, Monumenten opgericht op de ereperken voor Belgische soldaten gesneuveld tijdens Wereldoorlog 1914-1918 in de regio Brussel	217-219
P. DE GREEF, Het officiële oorlogsmonument van de stad Mechelen, speelbal van belangen	220-232
M. WYNANTS, Monumenten ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog in Kongo	233-240
J. DE VUYST, Passieve oorlogsstrijd met een lied	241-244

Pro memorie. Monumenten voor de Grote Oorlog

(1) Steve Douglas maakt momenteel met zijn The Maple Leaf Legacy Project een fotoinventaris van alle Canadese oorlogsgraven in de wereld. Daarbij zijn er uiteraard ook in Vlaanderen te situeren. De bedoeling is dat deze inventaris via het internet kan geraadpleegd worden (<http://orchn.ahs.uwo.ca/legacy>); materiaal hiervoor kan u hem eveneens bezorgen op zijn huidig werkadres: 22 Southdown Road, Tadley, Hampshire, RG26 4BT, UK.

(2) M. Jacobs, *Zij, die vielen als helden... Cultuurhistorische analyse en inventaris van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen*, 2 delen (Brugge, 1995 & 1996) is in Vlaanderen tot nu toe het enig (gepubliceerd) provinciaal overzichtswerk. Het provinciebestuur Limburg heeft een project uitgeschreven voor heemkundige kringen om hun monumenten voor de Grote Oorlog in kaart te brengen via het algemeen thema van deze oorlog, gekoppeld aan de aandacht voor de historische straat- en pleininfrastructuur.

(3) Cf. J. Glenn Gray, *Warriors: Reflections on Men in Battle* (Nebraska Press).

(4) De oorlogsliteratuur over en rond de Grote Oorlog is immens. Voor wat België betreft dienen we uiteraard S. De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam-Antwerpen, 1997) te vermelden, evenals de nieuwe gids rond de Eerste Wereldoorlog van het Koninklijk Legermuseum: P. De Gryse & Ch. van Everbroeck (red.), *1914-1918. De Grote Oorlog* (Sint-Niklaas, 1998).

(5) Cf. M. Jacobs (red.), *Naamstenen 1914-1918* (Brugge, 1988)

De inventarisatie van oorlogsmonumenten, zowel individueel (1) als groepsgebonden (2), kent, net als de algemene en specifieke literatuur rond de Grote Oorlog, een nieuw elan rond het moment dat de tachtigjarige verjaardag van de Wapenstilstand van 11 november 1918 werd herdacht.

Met de laatste veteranen nog (net) in leven geeft dit het geheel een extra bezinningsaspect, samen met het feit dat de oorlogsdreiging ook na twee grote en tientallen kleine(re) oorlogen nog steeds niet tot het verleden behoort. Dat geeft natuurlijk stof tot denken over waarom mensen gemobiliseerd kunnen worden om te vechten, te doden en te sterven (3).

Na de oorlogshandelingen (4) en het afsluiten van een wapenstilstands- en vredesverdrag kunnen alle zijden hun wonden likken en overgaan tot het memoriseren van het voorbije via de oprichting van lokale monumenten, herinneringsstenen bij belangrijke plaatsen (5) en via de specifieke aanleg van de oorlogsbegraafplaatsen door een landschappelijke en/of individuele eenheid na te streven.

Het meest bekend op dat vlak zijn natuurlijk de begraafplaatsen van de Commonwealthtroepen (6). Generaal-majoor Sir Fabian Ware zette het systeem op punt en in 1917 werd de Imperial War Graves Commission opgericht. Het

1. De Britse koning George V op "pelgrimstocht" langsheen de slagvelden van de Great War in 1922. Hier bezoekt hij Tyne Cot Cemetery in Passendale (Foto with courtesy of the Commonwealth War Graves Commission).

uitgangspunt, mee bepaald door de enorme omvang van het aantal gesneuvelden, was dat de grafstenen uniform dienden te zijn. Voor het botanische aspect van de begraafplaatsen werd advies gevraagd aan de Royal Botanic Gardens (Kew). In 1919 startte men onder leiding van enkele gerenomeerde architecten, waaronder Sir Edwin Lutyens, met de bouw van uiteindelijk, in 1938, 1.200 begraafplaatsen. In 1922 bezocht koning George V de slagvelden en begraafplaatsen in Vlaanderen. Hij stelde toen *we can truly say that the whole circuit of the earth is girdled with the graves of our dead... and, in the course of my pilgrimage, I have many times asked myself whether there can be more potent advocates of peace upon earth through the years to come, than this massed multitude of silent witnesses to the desolation of war.*

De grond waarop de begraafplaatsen werden ver-
eeuwigd, werd door de Belgische staat voor eeuwig
aan Groot-Brittannië afgestaan. Hetzelfde geldt
voor de begraafplaatsen van Fransen, Amerikanen
en Duitsers. Hier is er dus geen enkel probleem om
de juridische eigendom vast te kunnen
stellen. Anders is het gesteld met de Belgische mo-
numenten. De militaire begraafplaatsen ressorteren
onder het ministerie van Defensie. De gewone mo-
numenten kunnen ofwel eigendom zijn van de
gemeente, van de kerkfabriek of van particulieren.
Bij deze laatste stelt zich het grootste probleem. Het
zijn meestal kleinere herdenkingsmonumenten, al
dan niet ingemetseld in een huis. Indien er geen spe-
ciefiek contract is, wanneer het monument werd aan-
gebracht in een samenspraak tussen eigenaar en
(militaire) vriendenkring, dan kan een volgende eigenaar, bij afbraak of renova-
tiewerken, in feite het herinneringsteken laten verdwijnen. Een volwaardige
inventaris, op een systematische manier aangelegd en met duidelijkheid inzake
het eigendomsrecht, dringt zich hier op (7).

Het heroïsch of religieus karakter van vele Belgische oorlogsmonumenten staat
in schril contrast met de meeste Britse herinneringsmonumenten. Hierbij speelt
zeker de heroïsche beeldvorming van het gemolesteerde land mee, dat zijn
gegarandeerde neutraliteit geschonden zag door een van de garanten en fier
was op zijn standvastige verdediging. Dat het Belgisch leger "maar" een 36.000
gesneuvelden heeft achtergelaten en het Britse imperium er meer dan 1,1 mil-
joen telde, samen met iets meer dan 2,1 miljoen gewonden (8), is allicht een ver-
klaringsgrond voor de veelal serene iconografie.

In 1919 werden in vele gemeenten en steden "Vredesfeesten" georganiseerd,
waarbij dikwijls de aanzet werd gegeven om een herdenkingsmonument op te
richten. In sommige gevallen werd het vredesfeest reeds op of kort na 11
november 1918 gevierd, wat voor de soldaten die het meemaakten wel een raar
gevoel moet gegeven hebben (9). Op 11 november 1918 stond het Belgisch leger
nog maar aan de Leie voor Gent, de rest van het land was nog bezet door snel
afdruijpende Duitse troepen, die nog snel links en rechts bruikbaar materiaal
meenamen. Tegen begin 1919 begon het normale leven opnieuw vorm te krij-
gen, vooral dan met de vaststelling van wat er allemaal weggehaald was gewor-
den. Naast de economische heropbouwproblemen was het ook tijd om de over-
winning te herdenken, liefst met een aangepast monument.

2. Oorlogsmonument met treurende soldaat in Scourie (Highlands, Schotland) (Foto Harry van Royen, 1996).

geeft een overzicht van de door de provincie West-Vlaanderen opgerichte naamstenen in West-Vlaanderen die verschillende, voornamelijk Belgische, elementen van de oorlog in herinnering brengen.

(6) De Commonwealth War Graves Commission, Northern Europe Area is verantwoordelijk voor het onderhoud van de talrijke Commonwealthbegraafplaatsen. Voor informatie over die begraafplaatsen en lokaal begraven Britse gesneuvelden kan men de commissie bereiken in de Elverdingestraat 82, 8900 Ieper. Voor wat literatuur rond de geschiedenis van de CWGC betreft kan men terecht bij P. Longworth, *The Unending Vigil: A History of the Commonwealth War Graves Commission, 1917-1984* (London, 1985).

(7) Ter gelegenheid van 150 jaar België werd door de Historische Sectie van het Belgisch Leger, via Vox, een fotowedstrijd rond Belgische oorlogsmonumenten georganiseerd.

Zoals bij elke wedstrijd is het resultaat zeer heterogeen. Momenteel werkt men aan de universiteiten van Gent (Dr. Bruno De Wever) en Louvain-la-Neuve (Dr. Laurence van Ypersele) aan een inventaris voor elk landsdeel; in Gent via seminarieoefeningen en in Louvain-la-Neuve via een enquête aan de gemeentebesturen. Beide onderzoeksmethodes hebben natuurlijk hun gebreken naar wat volledigheid betreft.

(8) Ph. De Gryse & Ch. van Everbroeck (red.), *1914-1918. De Grote Oorlog* (Sint-Niklaas, 1998) p. 41

(9) Cf. J. Winter, "A Taste of Ashes", *History Today*, 48/11 (1998) p. 8-13 met de indrukken van enkele "bekenden" op het einde van de Grote Oorlog en de reacties van het publiek in London en Parijs.

(10) Cf. J. Moens, "Beeldhouwer Karel Schuermans 1869-1955", in: *Jaarboek 1989 Mortselse Heemkundige Kring* (Mortsel, 1989) p. 188-195 voor de gran-

In vergelijking tot kleine(re) dorpen, waar een kleine herinneringsplaat het dikwijls diende te doen, probeerden rijkere gemeenten een monument met standing te plaatsen. In sommige gevallen kunnen we duidelijk stellen dat de gemeentelijke notabelen zich hiermee op stedelijk niveau wilden plaatsen, zoals in de Oost-Vlaamse nijverheidsgemeenten Hamme en Sint-Amandsberg (10). Grandeur kwam er ook elders bij kijken aangezien het monument niet alleen een wil tot herdenken uitdrukt, maar ook een socio-economische en politiek-religieuze boodschap meedraagt, die de steun geniet van een belangrijk deel van de bevolking, zeker van diegenen die zullen meebetalen (11). Men was evenwel niet van plan om overal een standbeeld te plaatsen, zelfs niet met provinciale subsidie. Dit gaf in de Antwerpse provincieraad van 25 oktober 1924, bij de bespreking van de begroting, een klein opstootje. Nadat de gemeente Berchem had laten weten af te zien van een oorlogsmonument, maar het geld te willen gebruiken voor een steunfonds voor de oorlogsweduwen en -wezen en daar ook de voorziene provinciale tussenkomst voor het monument voor wou gebruiken, bleek er de nodige onenigheid te zijn over hoe lang men nog toelagen diende toe te staan om monumenten op te richten en of een gemeente die toelage ook kon krijgen om een steunfonds op te richten in plaats van een monument. Een steunfonds kon daarbij ook op een provinciale subsidie rekenen waarbij men later wel geen steun meer kon krijgen indien men nadien toch nog een monument zou willen oprichten, zoals ook in Lier werd beslist (12). Het niveau van de opgerichte monumenten kon wel niet op ieders welwillendheid rekenen. Provincieraadslid Kennes stelde *volgens mij ware het echter best, geen geld meer in steenen te steken, maar het aan de slachtoffers van den oorlog te besteden, er zijn zeker uitzonderingen, maar de meeste opgerichte standbeelden zijn eenvoudige weg afschuwelijk* (13).

3. Oorlogsmonument te Hamme, een realisatie van de Mortselse beeldhouwer Karel Schuermans (Foto Harry van Royen, 1999).

Over smaak valt natuurlijk te discussiëren, maar soms waren de financiële middelen ontoereikend en diende men genoegen te nemen met een opgewaardeerd schaalmodel. De Tweede Wereldoorlog zorgde dat de oorlog een totaalgebeuren werd waarbij burgers eveneens betrokken werden. Relatief vlot werd in 1945 aanvaard dat de plechtigheden van 11 november beide oorlogen zouden herdenken (14); alleen in landen die in 1914 de dans ontsprongen waren, zoals Nederland, werd 8 mei de oorlogsherinneringsdag.

Tachtig jaar na het sluiten van de wapenstilstand past het zeker om de herinnering levendig te houden, het beeld van de "vrolijke", nu "cleane" oorlog lijkt te gemakkelijk om de verleiding aan een nieuwe sequel te kunnen blijven doorstaan, zeker wanneer nationalistische politici met (semi-) militair vertoon hun binnenlands profiel kunnen verbeteren. Onderzoek over de militaire gebeurtenissen hoeft nog nauwelijks te gebeuren; over de herdenking is het onderzoek evenwel veel minder gevorderd (15). Aangezien het voortbestaan van deze oorlogsmonumenten op termijn moet gegarandeerd worden, is de globale studie van dit patrimonium zeker noodzakelijk. Hierbij kunnen we, zoals ook in de bijdragen naar voor zal komen, verschillende elementen bekijken.

Zo kan bekeken worden hoe de Wapenstilstand na de oprichting van een monument werd herdacht; hoe werden de oorlogshelden naar voor gebracht;

hoe speelden de oud-strijdersverenigingen daarop in, welke boodschap probeerde men mee te geven, zeker in de jaren dertig (fascisme en nieuwe oorlogsdreiging) of in de jaren vijftig (de dreiging van het communisme, o.a. met de oorlog in Korea); wat gebeurde er tijdens de bezetting van 1940-1944; werd er geëcolleerd voor steunfondsen voor oorlogsweduwen en -wezen, voor oorlogsinvaliden, werd er iets gezegd over de circa 36.000 Belgische militairen die zich tussen oktober 1914 en begin 1919 in Nederlandse interneringskampen bevonden; hoe werden de terugkerende krijgsgevangenen behandeld; werden de Vlaamse herdenkingsmonumenten aangekaart en werd er reclame gemaakt voor uitstappen naar het IJzerbedevaartmonument; wat was het discours afhankelijk van de politieke overtuiging (katholiek, liberaal, socialist of Vlaams-nationalist); hoe werd er in 1930 gereageerd toen elke gemeente werd aangeschreven om, in het kader van het eeuwfeest van het koninkrijk België, een algemeen monument ter ere van de Belgische infanterie te willen ondersteunen? De verenigingsbladen, de lokale en regionale pers zijn hierbij, naast de eventueel bewaarde speeches en sermoenen, de belangrijkste bronnen, aan te vullen met *oral history*.

Tenslotte zijn er de monumenten voor de onbekende, niet teruggevonden soldaat. De Britse vermisten, volledig vergaan en vernietigd tijdens aanvallen en artilleriebeschietingen, worden specifiek herdacht in de Menin Gate in Ieper, in Thiëpval aan de Somme en in 206 kleinere herinneringsmonumenten. Voor de vermiste Belgische soldaten is er tot nu toe nog geen enkel monument opgericht geworden. Doorgetrokken kan men zich de vraag stellen wat de herdenking van 11 november nog voorstelt, zowel voor de massa die er een officiële dag vakantie aan overhield, als voor de leden van de vaderlandslievende verenigingen die die dag de herdenkingsmis en de bloemlegging aan het monument meemaken en daarna rustig nakeuvelen bij een receptie. Tegelijkertijd blijven de graven van de Belgische gesneuvelden er grauw bijliggen en zijn er nauwelijks familieleden die zich de moeite getroosten om er zelfs maar een kijkje te gaan nemen of een bloemetje achter te laten.

Om een geslaagde herdenking te hebben dient er volk gemobiliseerd te kunnen worden. Gezien de globale familiale en andere bezigheden is het aanbevelenswaardig dat via de nieuwe media de aandacht ervoor, toch op 11 november, levendig wordt gehouden. Daarbij dienen niet alleen documentaires aan bod te kunnen komen, maar evenzeer tijdsdocumenten als *J'accuse*, een film over de waanzin van de oorlog (1919 en remake in 1937), oorlogsfilmpjes zoals de Slag om de Somme en hoe de Grote Oorlog in het Interbellum werd gebruikt als nieuw propaganda-wapen. De kunsten, zowel getekend als gedrukt, die uit deze periode stammen, zijn sterk apocalyptisch getint, dikwijls uit eerstelijnservaring voortspruitend, en zijn een prima uitgangspunt (16).

Oorlogsmonumenten oprichten heeft alles te maken met de sociale basisboodschap die een gemeenschap er op het moment van de oprichting aan heeft. Wanneer de getuigen, zowel van het front- als van het thuisleven, wegdeemsteren, wordt ook het monument een getuige van een voorbijge generatie. Omdat dat op termijn problemen zou kunnen geven, dient binnen het veld van de monumentenzorg ook gekeken te worden naar hoe deze monumenten te

deur van het Hamse monument en voor dat van Sint-Amandsberg cf. S. de Grootte, "Praelmonument ter verheerlijking van de heldhaftige soldaten, gevallen voor het vaderland, en de martelaren der Duitse ontvoeringen", *Heemkundig Nieuws*, 19/2 (1991) p. 7-12.

(11) C. Mortiaty, "Private Grief and Public Remembrance: British First World War Memorials", in: M. Evans & K. Lunn (ed.), *War and Memory in the Twentieth Century* (Oxford, 1997) p. 125-142.

(12) *Verlagen der Zittingen van den Provincieraad van Antwerpen. Gewone zitting van October 1924. Niet-officieel gedeelte* (Antwerpen, 1924) p. 574-580.

(13) *Ibiden*, p. 579.

(14) Cf. A. Gregory, *The Silence of Memory. Armistice Day 1919-1946* (Oxford, 1994) p. 215-222.

(15) Dat Engeland voorop loopt in de studie van de herinneringsmonumenten heeft niet alleen te maken met het meer uitgesproken gevoel voor erf-

4. Graf op de Belgische militaire begraafplaatsen van Winksele (Foto Harry van Royen, 11 november 1998).

goed, maar ook doordat de *Great War*, en zeker de sporen ervan (de niet-gerepatrieerde lijken) zo diepe sporen heeft achtergelaten in bijna elke familie (geschiedenis) en omdat die sporen zo dichtbij liggen. Lokaal onderzoek wordt er gestimuleerd door het Historical Associations onderzoeksgidsje van A. Bruce, *Monuments, Memorials and the local historian* (London, 1997) p. 24-33.

(16) Cf. J. Winter, *Sites of memory, sites of mourning. The Great War in European cultural history* (Cambridge, 1997); R. Rother, "Bei unseren Helden an der Somme' (1917): the creation of a 'social event'", *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 15/4 (1995) p. 525-542.

(17) Het meest bekende oorlogsmuseum is nu natuurlijk het Ieperse In Flanders Fields, maar het Historial de la Grande Guerre in Péronne is eveneens meer dan de moeite waard. De nationale legermusea bieden ook materiaal; het Belgische nog steeds op een aftandse en oubollige manier, terwijl het Franse (in het Parijse Hôtel des Invalides) een volledig opgefriste afdeling heeft rond *la Grande Guerre*, met in de sectie 1914 heel veel materiaal over België. Het Britse Imperial War Museum in Groot-Brittannië is slechts het topje van de museale oorlogsijsberg aangezien elk regiment dat zichzelf respecteert en zeker elke militaire school een eigen museum bezit waartegen het Koninklijk Legermuseum als een dilettant verbleekt.

behouden, ook in een aangepaste omgeving, eventueel buiten het beschermingskader van een dorps- of stadsgezicht. Bij de recente plannen voor de heraanleg van het Leuvense stationsplein werd er geopperd om het oorlogsmonument ook maar op te offeren aan de modernisering, het was toch al zo lang geleden. Gelukkig was het protest van ingezetenen luid en krachtig genoeg om het monument te laten staan.

Wanneer er geen algemeen aanvaard sociaal herinneringsgevoel bestaat, worden er geen, of slechts in besloten kring, monumenten opgericht. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat er in Vlaanderen weinig oorlogsmonumenten zijn die het symbool van de fronters, A.V.V.-V.V.K., dragen. In Limburg heeft Rijkkel die eer, en dan nog wel op een Keltisch kruis, terwijl het in Oost-Vlaanderen in Erpe, Herdersem en Sint-Goriks-Oudenhove voorkomt. Of daar de invloed van voormalige legeraalmoezeniers of daensisten dient gezocht te worden, blijft vooralsnog een open vraag.

Net zoals met de pauselijke zouaven (1860-1870), de brigadisten in Spanje (1936-1939) of de oostfronters (1941-1945) zitten allen in een speciale, niet-burgerlijke, politieke situatie die het niet mogelijk maakt dat er een brede consensus zou ontstaan om hen *en place public* een monument te geven. Voor de gesneuvelden tijdens de Franse periode (1798-1815), waarbij elk dorp toch ook verschillende *conscrits* niet meer zag terugkeren, werd er nog maar zelden een herinneringsplakket opgehangen. Dat de Heemkundige Kring van Overmere dat wel gedaan heeft, hangt natuurlijk samen met de interesse in het wakker houden van de herinnering dat de Boerenkrijg van 1798 daar gestart is. Alleen de militaire expedities in Mexico en Kongo-Vrijstaat kregen her en der monumenten, alhoewel het hier ook vrijwilligers betrof, maar dat diende tegelijkertijd een hoger doel. De Koreavrijwilligers, die opereerden onder de UN-vlag, kregen ook reeds een herinneringsmonument, dit in het stadspark van Sint-Niklaas. Eén van de ideeën bij het propageren van de oorlogsmonumenten vanaf 1919 was dat de Grote Oorlog de oorlog was geweest die een einde zou maken aan alle andere oorlogen. Een aantal musea herinnert daar nog aan, de poging tot reconstructie om de herinnering en steeds meer de herinnering aan de herinnering te laten voortleven (17) is immers een noodzaak.

5. In Flanders Fields.

Harry van Royen
hoofdredacteur

Oorlogsmonumenten tussen kunst van de victorie en plaatsen van herinnering

*Ze hebben je gedood en ons niet gezegd waar ze je lichaam begroeven,
maar sindsdien is heel ons nationale grondgebied je graf;
of liever: in iedere voet grondgebied waarin
je lichaam niet aanwezig is, ben je opgestaan.*

*Ze dachten je te doden met een bevel: vuur!
Ze dachten je te begraven
Maar zaaien dat was wat ze deden (1).*

In *Onder het plaveisel het moeras* van A.F.Th. van der Heijden maken wij de redenering van het romanpersonage Albert Egberts mee, die het heeft over de inzet voor het goede ideaal, bij het nadenken over het al dan niet vermoorden van de neofascist Arend-Jan Baartscheer:

Als we ons voor een goede zaak willen inzetten, laten we dan zorgen dat we er niet aan kapot gaan. Niet alleen is geen enkele zaak, hoe nobel ook, het waard om het leven voor te laten, het heeft geen enkele zin om voor wat voor doel of overtuiging ook te creperen. Geen enkel ideaal reikt tot in de dood, laat staan dat het over de dood heen zou reiken. Geen enkele overtuiging, geen enkel doel of ideaal heeft waarde of betekenis buiten de spelregels van het leven. Wat goed is en wat slecht, zijn afspraken die binnen de grenzen van leven gelden. Houdt het leven op, dan zijn er ook geen normen meer. Het heeft dus geen enkel nut standbeelden op te richten voor de gevallen in de strijd om de een of andere goede zaak, of alleen in zoverre als het met brons of steen de schuldgevoelens dempt van de overlevenden, die met hun ijkapparaat voor wat goed en kwaad is achterblijven, en er verder mee moeten leven. De voorvechter van de goede zaak is na zijn sneuvelen, eeuwige vlam of niet, eenvoudigweg niet 'goed' meer, hij is niets meer. Omgekeerd geldt dat zijn overlijden de slechtaard niet meer als 'slecht' kan gelden, want het levensechte spelletje met als inzet goed en kwaad is uitgespeeld. De rest is herinnering van nabestaanden en slachtoffers, zoet of bitter, maar altijd in de verleden tijd (2).

In deze redenering is er sprake van een vorm van herdenking van oorlogsslachtoffers. Met Leonel Brug kunnen wij dan ook stellen dat hier de primitieve westerling even naar boven komt en als het ware zijn voorouders vereert, niet echt in de strikte zin maar ze hoe dan ook herdenkt:

Standbeelden, borstbeelden, zuilen, plakkaten, straatnaamborden en andere gedenktekens herinneren aan vroegere helden. Men organiseert congressen en symposia waar men de aandacht vestigt op de wijze woorden die een voorouder als wetenschapper of als strijder voor een goede zaak geschreven of gesproken heeft. En al die herdenkingstekens en -evenementen hebben de bedoeling eraan te herinneren dat de voorouder op de een of andere manier voor het heden nog belangrijk is (3).

(1) Ernesto Cardenal, bekend priester-dichter en minister van Cultuur tijdens de Sandinistische regeerperiode van 1979 tot 1990 in Nicaragua, aangehaald bij L. Maes, G. Nuyens, A. Mertens e.a., *Dansen en tranen op de vulkaan? - Nicaragua, een impressie* (Mol, 1998) p. 144.

(2) A.F.Th. van der Heijden, *Onder het plaveisel het moeras (De tandeloze tijd: 3-tweede boek)* (Amsterdam, 1996) p. 760.

(3) L. Brug, "De primitieve westerling. Freuds onderschatting van de vooroudersverering", in: K. Fohrbeck, *Van totem tot lifestyle. Europese cultuur in ontwikkeling* (Amsterdam, 1987) p. 211 en 213. Er wordt hier verwezen naar de studies van Sigmund Freud over *Totem en taboe*; W.J.J. de Sauvage, *Totem en Taboe. Enige parallellen tussen het zieleleven der wilden en der neurotici.* (Amsterdam, s.a.).

(4) M. Vovelle, *Mentaliteits-geschiedenis. Essays over leef- en beeldwereld (Sporen)* (Nijmegen, 1985), waar wij dit haalden uit het essay *de dood* en D. Vanpée, "De laatste rustplaats van een soldaat", *Huldenbergs heemblad*, 8/5 (1989) p. 251-258.

(5) Hierbij verwijzen wij naar de artikelreeks "Als de dood voor de dood" onder redactie van D. Vanpée, die loopt in het *Huldenbergs heemblad* sinds 1992 en naar M. Vovelle, *Mentaliteits-geschiedenis*, p. 38.

(6) De lectuurgegevens van Ph. Ariès, *Het uur van onze dood. Duizend jaar sterven, begraven, rouwen en gedenken* (Amsterdam-Brussel, 1987) p. 571-574; S. Barcellini, "Le culte du souvenir", *Historia Numéro spécial: 1918 - la victoire*, nr. 501 (september 1988) p. 125-130 en M. Vovelle, *La mort et l'Occident de 1300 à nos jours* (Parijs, 1983) p. 631-650 waren de rode draad doorheen deze publicatie.

(7) M. Ozouf, *Het feest van de Revolutie. De Franse Revolutie, de vernieuwing van het openbaar leven en het ontstaan van de moderne maatschappelijke waarden 1789-1799* (Amsterdam, 1989) p. 128 en voor aanhaling p. 158 met doorverwijzing naar P.V. Malouet, *Opinion de M. Malouet sur la Déclaration des Droits, dans la séance du 2 août 1789* (S.l., s.a.) en R. Etlin, *L'architecture et la fête de la Fédération*, voordracht tijdens de conferentie van Clermont.

(8) M. Ozouf, *Het feest*, p. 160 met verwijzing naar (bijvoorbeeld) M. Lecoq-Puyraveau, *Discours prononcé pour la célébration des événements de 9 Thermidor, 13 Vendémiaire et 18 Fructidor* (Parijs, an VI) en F. Maugenest, *Motion d'ordre sur le projet de fête du 18 Fructidor* (Parijs, an VI).

(9) Ph. Ariès, *Het uur*, p. 571-573.

(10) D.J.B. Vanpée, "Toen men nog sprak van een schroomelijke ende rechtvaardige justitie", *Brabantse folklore en geschiedenis*, 280 (1993) p. 301-311. Ondertussen was de kijk naar het religieuze veranderd en werden er ook vanaf 1750 heel wat kerkdiefstallen gemeld. In D. Outram, *The body and the french Revolution. Sex, class and political culture* (New Haven-London, 1989) p. 17 wordt er verwezen naar *Surveillir et*

Dit herdenken gebeurt binnen een zekere traditie, die echter niet altijd ongewijzigd werd aangehouden. In navolging van menig antropoloog, erfgenaam van de folkloristen, geloofde men in de stabiliteit van een oud systeem van de dood, waarin pas kortgeleden beweging of verandering zou zijn gekomen. Met Michel Vovelle moeten wij stellen dat dit zeker niet voor de meeste onderdelen van de doodsbewering, -verwerking en -herdenking het geval schijnt te zijn (4). Aan deze stabiliteit kwam een einde, na twee ingrijpende gebeurtenissen: de slachting van twee Wereldoorlogen en de nieuwe richtlijnen voor geloof én dood na het Tweede Vaticaans Concilie (5). Maar laten we terugkeren tot het soldatengraf en het herdenkingsmonument (6).

Er werden in het verre verleden reeds pogingen ondernomen om de dode soldaten op het slagveld, dus ter plaatse, te eren. Op 6 januari 1477 sneuvelde Karel de Stoute met zijn Bourgondiërs in de moerassen bij Nancy. Bij het massagraf van de soldaten werd door de graaf van Lotharingen, zijn tegenstander, de kapel Notre-Dame-de-Bon-Secours opgericht: Maria had immers de stad Nancy van de vijand bevrijd. Een nogal twijfelachtige poging.

Tijdens de Franse Revolutie (1789-1799) en al vanaf de Federatie, het exemplarisch voorbeeld, werd benadrukt dat er geen feest zonder monument(en) kon zijn: *Herdenken is ten eerste de mensen voor onwetendheid vrijwaren. Tijdens de feesten ontrolt zich voor de ogen van de republikeinse kinderen de hele geschiedenis van de Revolutie. Zelfs de volwassene zal in deze herdenkingsrituelen voldoende stof ter lering vinden* (7). *Edoch (...) de 'massa slachtoffers' moet aan de collectieve herinnering onttrokken worden, want men moet het ongeluk niet eeuwig laten voortduren, zoals een volk dat beroemd was om zijn grote wijsheid en zijn vurige liefde voor de vrijheid, de ruïnes van zijn huizen en zijn tempels bewaarde om zijn strijdlust tegen de Perzen te prikkelen. Bij de herdenkingsfeesten moet de censuur het dus opnemen tegen de herinnering, en tussen de voorstanders van de vergetelheid en de voorstanders van de herinnering ontstaat een debat met een onzekere afloop* (8). Toch werden buiten dit debat om de eerste echte herdenkingsmonumenten voor gesneuvelde soldaten opgericht, namelijk voor hen die vielen in de burgerwisten van de Franse Revolutie. Philippe Ariès haalt volgende voorbeelden aan: het monument voor de gevallen in Quiberon, het monument in Luzern voor de op 10 augustus 1792 afgeslachte Zwitsers, en de boetkapel en het Picpus-kerkhof in Parijs. Schijnbaar was er een spilrol weggelegd voor Quiberon. *Emigrés* die er probeerden in te schepen werden er gefusilleerd en volgens de lokale geplogenheden uit die tijd ter plekke begraven. Dit leidde tot een collectieve cultus rond de tombe op de plaats van het voorval nadat deze plek door de staat aangekocht was. Deze plek evolueerde dan van bezinningsplaats naar herdenkingsoord. De graven werden herdenkingsmonumenten en de monumenten dienden noodzakelijk graven te zijn.

Vanaf 1750 kwam er, naast de persoonlijke en familiale klemtoon van de dodencultus, tevens een nationaal en patriottisch aspect naar voor (9). En dit ondanks een toename van intimiteit in dezelfde tijdsperiode: uitvinding bidet, verhuizen van kerkhoven van rond de kerken naar de periferie, de hygiënereflex met betrekking tot doden, de Engelse tuin die langzaam de Franse verving, de pogingen om de doodstrafuitvoering uit de openbaarheid weg te trekken, het plaatsen van het zicht belemmerende bomen om het uitzicht op dierenkarkassen te verminderen, en dergelijke (10). Het lichaam van het individu werd trouwens door de Franse Revolutie tot een onderdeel van de publieke presentatie en de publieke betekenis van de publieke ruimte gemaakt. In de loop van de 19de eeuw gebeurde dit op een zodanige wijze dat deze ruimte rijp was voor de machtsovername door totalitaire bewegingen in de 20ste eeuw (11).

Volgens dit stramien ontstaan er dus steeds meer herdenkingsmonumenten met betrekking tot oorlogen en revoluties. De Slag bij Waterloo (1815) levert aldaar, *in situ*, een heuvel op, bekroond met een Nederlandse leeuw, net als bij de

Duitsers elders in 1813. In Parijs en Brussel kregen de helden van de revoluties van 1830 en deze van 1848 in Berlijn hun monumenten. Het is de Staat die zich zal ontfemen over de gevallen militairen, in het kader van zijn nationalistisch discours. Valt dat terug te brengen op het door Frederik-Willem III van Pruisen geformuleerde: *Den Gefallenen zur Erinnerung, den Lebenden zur Mahnung, den Kommenden zur Nacheiferung*. Hetgeen zeker later in de 19de eeuw hernomen zou worden na de oorlog van 1870-1871 (12). In de necropool van Robermont (Luik) bevinden zich bijvoorbeeld twee oorlogsmonumenten die aan de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871 herinneren (13).

Ook het Spaans-Amerikaans conflict (1895-1898: Spanish-Cuban-American War; 1898 Spanish-American War; 1899-1902: Philippine-American War) werd gevierd en herdacht: *Public memory was reinforced by the creation of symbolic "sacred" spaces in the form of public memorials and monuments. These basic, time-tested, and powerful demonstrations of successful patriotism served a long range purpose: to capture the patriotic imagination of future generations and to instill in them a distinct and, ideally, permanent sense of the significance of the war and its heroes for the nation. Some of these symbols stood the test of time to remain relatively dominant in the collective psyche, as in the case of the Maine and its monumental and cultural representations. What makes communities remember these but not other symbols of the war? Patriotic and, in general, human behavior, so well explored by public appeals campaigns during the war itself, are at the root of this consolidation of public memories* (14).

Zo stonden de Franse opvattingen over leger en oorlog aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog in het teken van de bevordering van de nationale zin, tot in de scholen toe: *De herinnering aan de gezamenlijk gestreden strijd, de broederschap van de slagvelden, het gemeenschappelijk vergoten bloed, dat was het metaal waaruit het vaderland gesmeed werd. Alle wapens, kanonnen en fortificaties zouden nutteloos zijn zonder de ontwikkeling van de esprit militaire* (15).

De geestesgesteldheid, de publieke opinie en dergelijke invloeden waren en zijn blijkbaar belangrijk. Vandaar dat, als er geen rechtstreekse herinnering is, deze door het oprichten van monumenten aangebracht kan worden. Een van de inzenders bij de Agathon-enquête omschreef het probleem voor zijn tijdsgewricht als volgt: *De generatie die omstreeks 1895 de volwassenheid bereikte, was geboren tussen 1855 en 1870 en had dus de verschrikkingen van de oorlog gezien. Zij kende de rouw om doden en gewonden. Maar de generatie van 1910 heeft hier geen weet van. De la guerre de 1870 elle ne connaît que les récits qu'on lui en fait, où l'on exalte les bravours de nos troupiers, leur dédain de la mort* (16).

Toch was er ondanks deze monumenten nog een zekere onverschilligheid ten opzichte van het "kanonnenvlees" - al dan niet huursoldaten - en dit laat zich tijdens de oorlogen van Napoleon III nog steeds goed voelen: de lijken (dode soldaten) werden net als tijdens het *Ancien Régime* met dezelfde onverschilligheid bejegend en in massagraven gegooid, of ter plekke verbrand. Het verbranden gebeurde vaak uit veiligheidsoverwegingen als het ware om een epidemie tegen te gaan, hoewel dit niet echt altijd hoefde (17). Bij de Duitsers riepen deze methoden schijnbaar meer weerstand op en toen zij te Sedan het commando voerden, tekenden zij formeel verzet aan tegen de verbranding van de lijken van hun landgenoten en daardoor moest men ervan afzien ondanks de steun van regering en bevolking. Over het algemeen kan men stellen dat de lijken van de gevallen ter plaatse onder de grond gestopt werden, hetzij de strijdmakkers ze meenamen of de familie zich over hen ontfermde. Dr. F. Martin stelde voor om de gevallen soldaten op een meer fatsoenlijke en doeltreffende wijze te begraven en dus door de oprichting van een gedenkteken aan de herstelde natuur de kunst toe te voegen. Voor de dode soldaten betekende dit dat ze op een meter diepte in twee lagen boven op elkaar zouden begraven worden, met 20.000 per hectare, zonder gevaar en zonder moeilijkheden. Het zaaien van luzerne en de aanplant van jonge acacia's zouden het geheel vervolledigen (18).

punir van M. Foucault wat betreft het verdwijnen van lijfstraf als een publiek spektakel vanaf die tijd.

(11) D. Outram, *The body*, p. 2.

(12) M. Vovelle, *La mort et l'Occident de 1300 à nos jours*, p. 646-647

(13) J. Brose, "Deux monuments liégeois, souvenirs de la guerre franco-allemande de 1870", *Bulletin de la Société royale le vieux-Liège*, 9/195 (1976) p. 96-101.

(14) A.W. Quiroz, *A war in perspective, 1898-1998. Public appeals, memory, and the Spanish-American conflict* NYPL March 28 - August 29, 1998 (New York, 1998) p. 15.

(15) H.L. Wesseling, *Soldaat en krijgers. Franse opvattingen over leger en oorlog aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam, 1988) p. 8-9, met verwijzing naar E. Bocquillon, *La crise du patriotisme à l'école* (S.l., 1905) p. 363, en Joseph Reinach in *La République française*, 25 augustus 1883: *sans l'esprit militaire la patriotisme est platonique* (aangehaald bij F. Bédarida) "L'armée et la République", *Revue Historique*, 88 232 (1964) p. 134, noot 2.

(16) H.L. Wesseling, *Soldaat*, p. 87 met verwijzing naar Luitenant R. in Agathon (pseudoniem van Henri Massis en Alfred de Tarde), *Les jeunes gens d'aujourd'hui* (S.l., 1913) p. 188.

(17) Ph. Ariès, *Het uur*, p. 571-572 en H. Mollaret, "La peur des cadavres", *Les dossiers de L'Histoire*, nr. 68 (1989) p. 27-28, waar de auteur o.a. stelt *un cadavre n'est pas contagieux. Dix mille cadavres ne sont pas contagieux*.

(18) Ph. Ariès, *Het uur*..., p. 572.

(19) *Ibidem*, p. 573.

(20) L. Schepens, *In pace: soldatenkerkhoven in Vlaanderen - Cimetières militaires en Flandre - Military cemeteries in Flanders - Soldatenfriedhöfe in Flandern* (Tielt-Amsterdam, 1974) p. 54. De Britten en hun Commonwealth aanvaardden het principe om geen rekening te houden met de militaire rang van de gesneuvelden; iedereen een identieke steen, zie tevens S. Vandemaele, "Architectuur van de dood. Britse Memorials tussen Ieper en Amiens", in: *Standaard der Letteren*, nr. 1912 (december 1988) p. 4.

(21) *Ibidem*, p. 68.

(22) *Ibidem*, p. 128 met bibliografische verwijzing naar J. Watrin, *The British military cemeteries in the region of Boulogne-sur-mer* (Lewes, 1987) en M. Middlebrack, *The Somme battlefields. A comprehensive guide from Crécy to the two World Wars* (Londen, 1994); J. Laffery, *Guide to Australian battlefields of the Western Front 1916-1918* (Kenthurst, 1994); S(t). Mills, *Tasks of gratitude. Canadian battlefields of the Great War* (Calgary, 1997) of nog J. Cervera Gil, "Terror en los carceres de Madrid, has sacas de presos de Pavacuellos del Jarama Y. Torrejon en otono de 1936", *Historia*, ano 22, nr. 258, p. 16-28

(23) M. Herzog & M. Rösseler, "Der Grosse Zaun. Ein bizarres Kapitel aus der Terrorgeschichte des deutschen Militärs im Ersten Weltkrieg", *Die Zeit*, (16 april 1998) nr. 17, p. 82 met o.a. opmerkingen in "Waarde Redactie", *De Standaard*, (24 april 1998) p. 11.

(24) J. Anthierens, *De IJzertoren. Onze trots en onze schande* (Leuven, 1997) P. Delameil-lieure, *De IJzer, 1914-1918 en nu*, De Vlaamse Toeristische Bibliotheek, 110-111 (Antwerpen, 1969) en E. Balduck, *Diksmuide. Onze trots en onze schande*, De Vlaamse Toeristische Bibliotheek, 90-91 (Antwerpen, 1968) met uitbreidingen; P. Van der Schel-den, *Te saam vereend. De ideale broederliefde, de gebroeders Van Raendonck, Kaaskerke, bedevaart naar de graven van de IJzer*; F. De Pillecyn, *Renaat de Rudder, Bedevaart naar de graven van de IJzer* (1957) p. 86-94.

(25) P. Delameillieure, *Het kamp van Beverlo De Vlaamse Toeris-*

Ondanks de reeds opgerichte herdenkingsmonumenten en het feit dat de oorlog van 1870 zo traumatisch was voor de Fransen, zullen in het begin van de Grote Oorlog de dode strijdmakkers in Frankrijk met weinig respect en soms met enige schaamte begraven worden. Toch zal vanaf dan de nagedachtenis aan de gevallen voor het vaderland speciaal benadrukt worden en zullen de dode soldaten geëerd worden, o.a. door erelijsten in steen of metaal aan te maken en deze openlijk op te hangen in de kerk of op de begraafplaats (19).

*Het idee de voor het vaderland gesneuvelde soldaten individueel te begraven in speciale kerkhoven is ontstaan tijdens de Amerikaanse Secessie-Oorlog (1861-1865). In tegenstelling tot de Fransen en de Duitsers die het in 1870-1871 hielden bij massagraven, namen de Britten het Amerikaanse voorbeeld over tijdens de Boerenoorlog en tijdens de Eerste Wereldoorlog, stelt L. Schepens in In pace (20). Toch mogen wij hieruit niet besluiten dat de Fransen en Duitsers geen dodencultus onderhielden voor hun dode militairen. Zo is er bijvoorbeeld het artikel 6 van het Verdrag van Frankfurt (10 mei 1871) waarin de Franse en Duitse overheden zich verbinden tot het onderhoud van elkaars graven op hun grondgebied. In vele gemeenten in Frankrijk wordt vanaf dan in de boezem van *Le Souvenir Français* een monument opgericht. Deze monumenten zullen de revanchegedachte schragen. In de eerste maanden van de Eerste Wereldoorlog zullen de Fransen en de Duitsers er trouwens een andere manier op nahouden wat betreft het begraven van de ten velde, in de strijd gestorven soldaten: de Duitsers kiezen voor het individuele graf en dat doen ze ook voor de Franse soldaten die door hen begraven worden, bijvoorbeeld de begraafplaats Le Sourd - Slag bij Guise - augustus 1914. De Franse fosse die maximum 100 kadavers mocht bevatten wordt door de wet van 29 december 1915 herleid tot individuele en eeuwigdurende grafzerken. Deze wet maakte een gebruik dat reeds populair was bij de Franse soldaten eindelijk officieel. De militaire begraafplaatsen worden ondertussen ook uit de frontlinie gehaald, dit om het moreel van de militairen niet te ondergraven. In het begin werden ze zelfs in de buurt van de veldhospitalen aangelegd. Voor de dode Belgische militairen stelt L. Schepens: *Eind april 1920 werd aan de pers het prototype voorgesteld van het Belgisch monument, dat aan de gesneuvelden een sépulture décente moest verzekeren, op staatskosten* (21).*

Los van deze soldatengraven en soldatenkerkhoven (22) zijn er natuurlijk de zogenaamde echte herdenkingsmonumenten. Zo liet Graaf D'Oultremont in Sippenaeken op het drielandpunt een monument oprichten, ter herdenking van diegenen die aan de elektrische geladen draad gestorven waren (23). Verder waren er bijvoorbeeld de IJzertoren en nog heel wat andere monumenten in de IJzerstreek (24) om de gesneuvelde militairen te herdenken. Een voorloper was er ook al in 1867 te Beverlo/Leopoldsborg, waar een 6,5 meter hoge zuil verrees, genoemd de *Zuil van Mexico* om de Belgische vrijwilligers te herdenken die omkwamen bij de veldslag van Tacambaro (25). Er zijn ook monumenten zoals *Soldaten des Treptower Ehrenmals*, franquistische herdenkingsmonumenten of het *Monumento aos mortos de II Guerra Mundial* in Rio de Janeiro (Brazilië) (26).

Binnen het geheel van deze monumenten die zich op openbare plaatsen of op militaire begraafplaatsen bevinden, valt er een speciale categorie te onderscheiden, namelijk die van de onbekende soldaat. In Frankrijk werd onder de *Arc de Triomphe* te Parijs op 28 januari 1921 een *Poilu inconnu* begraven met een nog groter ceremonieel dan gebruikelijk was bij de gewone *funérailles nationales*. Het was een van de kadavers die onbekend achterbleven in de kazematten te Verdun. Op 11 november 1922 zullen de Belgen het Franse voorbeeld navolgen. Uit de vijf sectoren van de IJzer werden toen vijf niet-geïdentificeerde soldaten opgehaald en naar het Noordstation te Brussel gebracht. Op een van de doods-kisten werd een lauwerenkrans neergelegd door een blinde medestrijder van de vijf gesneuvelden en op deze manier wordt onze *Onbekende soldaat* vervoerd naar de voet van de Congreskolom, alwaar hij wordt begraven om alzo te getuigen van de ingoede mensen die hun leven en bloed gaven voor hun land.

Daarna werd een andere grafsteen voor de onbekende Belgische soldaat opgericht op de begraafplaats *Père Lachaise* te Parijs. Een tweede *Poilu inconnu* kreeg zijn tegenhanger op het kerkhof van Laken. Ook in andere hoofdsteden, aan de kant van de geallieerden, werden er gelijkaardige monumenten opgericht en onbekende soldaten begraven: in Groot-Brittannië werd een *Tommy* begraven in *Westminster Abbey* onder de relieken van meegebrachte vlaggen uit het westelijk front, er gebeurden gelijkaardige ter-aarde-leggingen in Luxemburg op het *cimetière Notre-Dame de Luxembourg*, in Canada werd het Ottawa-monument opgericht, te Boekarest kwam er het Roemeense monument, te Varsovia het Poolse en de Griekse versie verrees te Athene. De Serviërs richtten hun monument op bovenop de heuvel van Alva, die de vlakte domineert in de buurt van Belgrado.

Portugal huldigde zijn onbekende soldaat in het koninklijk pantheon van het klooster van Batalha en in de Verenigde Staten ligt hij onder de grasmatten van de begraafplaats van Arlington. Bovendien rust hier ook nog een onbekende soldaat uit de Tweede Wereldoorlog, de *G.I.* ligt hier naast *Sammy*, en is er nog een derde onbekende die de verdwenen soldaten van de Koreaanse Oorlog moet representeren. In Australië zijn twee onbekende soldaten begraven in het mausoleum van Perth. En dit gebruik kende nog verdere aanhang: in Boedapest op het Martelarenplein, in Israël op de begraafplaats van Hederas, te Rome onder het monument van koning Victor-Emmanuel. Ja, zelfs in het hart Berlijn was er één *unter den Linden*, maar dit verdween in 1945. De (Franse) *Onbekende zouaaf* is dan weer herdacht met een plaat dicht bij de brug De Drie Grachten aan de IJzer. Een twintigtal jaar later zorgde men in Leopoldsborg voor het monument van de *Onbekende krijgsgevangene* en zowel hier als te Oostakker (bij Gent) verrees er tevens het monument van de *Onbekende politieke krijgsgevangene*. De *Onbekende jood (van België)* kreeg zijn monument in het fort van Breendonk, terwijl de *Maquisard inconnu* het zijne kreeg in La Reid, in de buurt van Spa. De *Onbekende weerstander* bevindt zich in een sarcofaag in Luik, zijn Franse evenknie rust te Mont-Valérien nabij Parijs en zijn Nederlandse collega kreeg een monument in Amsterdam. Te Robermont bij Luik werd in 1952 nog de *Pierre de l'Absent* geplaatst. In Zwitserland, op de begraafplaats van Beauregard te Neuchâtel bevindt zich *La Tombe anonyme* met een stèle van zeven meter die de assen van de niet-geïdentificeerden bevat. Na deze monumenten verrees er nog tal van andere herdenkingsmonumenten, zoals de recent opgerichte monumenten om bepaalde belangrijke vrouwen uit de oorlog in België te herdenken. Elf november is tevens vrouwendag (27).

Toch willen we u een monument niet onthouden, namelijk het *Mémorial interaillé* van Cointe (Luik), beter gekend bij sommigen als de "basiliek" van Cointe. Op 20 juli 1937 opende Leopold III het monument, begeleid door prins Karel, graaf van Vlaanderen, en andere vooraanstaanden waaronder de ambassadeur van Roemenië en een Roemeense prins. Het monument werd hersteld en heropend door koning Boudewijn I in 1968. Toen kreeg het een herdenkingskarakter voor de soldaten van de twee wereldbranden. In het monument bevinden zich tal van kleinere monumenten waaronder een Roemeens dat in de crypte van de *Tour* geplaatst werd. Het is er een van de velen, aangezien er nog steeds nieuwe monumenten worden bijgeplaatst: in 1988 kwam er een Grieks monument bij, in 1994 verrees er een voor Groot-Brittannië en recent kwam er nog een Pools (28). Opvallend is het feit dat de herdenkingsmonumenten steeds meer gehumaniseerd worden. *Traditionally, we glorify wars and warriors instead of peace and peacemakers. In my county in Arkansas, a dozen parks, battlefields, monuments, murals and cemeteries memorialize war and warriors; none celebrate peace*, stelt James R. Bennett. De *Cornerstone of peace*, die in 1995 te Okinawa verrees, is echter een hoopvol teken voor een verdere bewustzijnsverschuiving, weg van de oorlogsverheerlijking. Dit memoriaal herdenkt 200.000 mensen die hun leven lieten in de Slag om Okinawa en andere veldslagen. Het unieke aan dit monument is het feit dat het niet alleen de namen van al de Japanse soldaten bevat, die sneuvelen bij de verdediging van het eiland, maar ook de namen van alle bewoners

tische Bibliotheek, 78 (Antwerpen, 1967) p. 12-13; het andere Tacambaromonument werd in Oudenaarde, het vertrekpunt van de Belgische vrijwilligers, opgericht.

(26) *Deutsche Gedichte, 1917-1945*, Berlin Museum für Deutsche Geschichte Berlin (s.a.) achterkant van kaft; X. Baval, L'Altet, O. Bohigas, e.a. *L'Art de la victoria. Bellas Arts i franquisme a Catalunya* (Barcelona, 1996). Verwijzing naar het monument in Rio met dank aan Luiz Macédo.

(27) H. Frenay-Cid, *Nouveau folklore: le passé, le présent, le futur* (Gent, 1968) p. 108-111. We gaan hier niet in op de heilige urnes. Hierover vindt men informatie in hetzelfde werk op p. 116 en verder. Tevens opgenomen in H. Frenay-Cid, "Nouvelles coutumes militaires", *La Nation*, 46 (Brussel, 1951) p. 9-11.

(28) "Pleins feux sur le monument roumain. Mémorial Inter-aillé de Cointe", *La Wallonie* (12 mei 1997); Em. B., "La basilique de Cointe n'a qu'un choeur pour pleurer", *La Libre Belgique* (17 juli 1997); "Cointe, site touristique? Une étude va être réalisée pour valoriser le site du mémorial interaillé", *La Meuse* (19 april 1997); "Passe par Cointe, c'est là que ça se passe", *La Meuse* (17-19 mei 1986); C. Rasir, "Patri-moine. Le mémorial de Cointe: un site à redécouvrir", *Vlan Liège*, nr. 478 (24 april 1997) p. 2-3; P.Z., "Mémorial interaillé de Cointe. Prémotion, valorisation et conservation du site", *La Wallonie* (21 april 1997). Hartelijk dank aan *Bibliothèque Les Chiroux, fonds locale et régional* te Luik.

van Okinawa die omkwamen tijdens de gevechten en zelfs de namen van de Koreanen, Taiwanesezen (meestal als verplicht tewerkgestelden), Amerikaanse en Britse soldaten die er het leven lieten. Want, stelt Bennett verder met Albert Camus, *vrede is het enige doel waar het goed voor vechten is* (29).

(29) J.R. Bennett, "From patriotism to peace. The humanisation of war memorials", *The humanist*, 58/5 (1998) p. 5-9.

(30) B. Verschaffel "Monumenten, resten en herinnering", in: *Figuren/Essays. Vlees en beton*, 28-29 (Leuven, 1995) p. 121.

En was het monument daar nu juist niet het geknipte voor - in de woorden van Bart Verschaffel: *Het monument is (...) een plaats van tegenspraak en een strijdplaats. De strijd om het publieke domein, om de betekenis van het verleden en om de toekomst, is de strijd om monumenten, is het oprichten en neerhalen van beelden, het vernietigen, het bezetten, het scheppen van gebouwen en plaatsen. Het monument wil niet alleen macht betekenen, maar wil ook de strijd beslechten, het wil betekenis vereeuwigen, onttrekken aan het toeval, aan de willekeur van coalities, aan de luimen van de geschiedenis* (30).

Dominique J.B. Vanpée
Tommestraat 63
3040 Huldenberg

Oorlogsmonumenten in Midden-Brabant, een nieuwe benaderingswijze

Elf november 1918 herinnert ons aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Na de oorlog verschenen in alle gemeenten gedenkplaten of monumenten. De studie van deze vorm van gedenktekens staat nog in zijn kinderschoenen. Twee basiswerken (1) gaven ons de aanzet om de oorlogsmonumenten in Midden-Brabant op een andere manier te bekijken.

1. De ligging van het monument

Bij de bestudering van een oorlogsmonument kan men best beginnen met de plaatsbeschrijving. Een monument kan op verschillende plaatsen staan:

- op een plein
- voor de kerk zoals in Kortenberg, Everberg en Steenokkerzeel
- voor het gemeentehuis
- op het kerkhof of begraafplaats zoals te Kortenberg en te Erps-Kwerps (sedert 1964).

Ook de omgeving is belangrijk: de bomen, het kanon als oorlogsbuit bekomen na de Eerste Wereldoorlog, de Shermantank na de Tweede Wereldoorlog, de vrijheidsboom van 1930. In sommige dorpen beperkte de hulde aan de gesneuvelden zich tot het plaatsen van parochiale gedenkplaten in de kerken b.v. te Meerbeek na de Grote Oorlog. Sommige monumenten zijn privé-gedenktekens, andere zijn gemeentelijke gedenktekens.

Het eerste monument van Kortenberg was het H.-Hartbeeld of het standbeeld der oud-strijders. Het stond oorspronkelijk in het verlengde van de kerk en de sacristie. Het werd in 1931 verplaatst naar de Brouwerijstraat voor de kerk. Het oorlogsmonument van Sint-Stevens-Woluwe staat achteraan op het nieuwe deel van het gemeentelijk kerkhof omringd door de zerken der oud-strijders. In Sterrebeek staat het oorlogs-

(1) S. Debaere, "Oorlog en vrede", *Geschiedenis in de klas*, 15/1, nr. 45 (1995) p. 1-8 als thema voor Europese klasuitwisselingen met een vergelijkend, pedagogisch onderzoek omtrent oorlogsmonumenten, met een bijhorende identificatiefiche & M. Jacobs, *Zij, die vielen als helden...*

1. Het H.-Hartbeeld van Kortenberg (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

monument tussen de H. Geeststraat en de Toren van Beaulieu (het Domein Derscheid). Het Koning Albert-Monument te Machelen staat voor het nieuw gemeentehuis.

Het oorlogsmonument of de gedenkzuil van Machelen stond op de hoek van de Ganzeweide en van de Kerkklaan. Er was ook een kanon bij als oorlogsbuit. De Duitsers deden dit kanon verdwijnen in 1940. Door de aanleg van de Woluwelaan in 1948 moest het monument op die plaats verdwijnen. Het verhuisde naar het Neufforgeplein te Machelen (2).

2. De herinnering aan een oorlog

Onder dit item bestuderen we de bedoeling van de oprichting. De Boerenkrijg van 1798 is een eerste gelegenheid om monumenten op te richten, al gebeurt het dan ook 100 jaar later in 1898. Het paste goed in het kader van de conservatieve katholieke partij die de absolute meerderheid in het parlement had vanaf 1884 en die zou blijven behouden tot 1919. De slogan *Voor Outerd en Heerd* zat dicht bij *Godsdienst-Gezin-Eigendom*, de slogan van de katholieke partij. Men was bevreesd de meerderheid in het parlement te verliezen met het algemeen meervoudig stemrecht dat in 1893 het cijnsbiesrecht verving. De herdenking van de Boerenkrijg was dan ook de machtsmanifestatie bij uitstek voor de katholieke partij. In Mechelen kwam er een Boerenkrijgmonument bij de St.-Romboutskaathedraal. Dit monument werd geplaatst door de Mechelse afdeling van het Davidsfonds en ingehuldigd op 23 oktober 1898 op de plaats van de terechtstelling van 41 personen, die samenzweerden tegen de Franse republiek. Op 22 oktober 1798 bezetten de boeren de stad Mechelen en haalden de vrijheidsboom neer. 's Middags heroverde de Franse cavalerie de stad. Er waren enkele doden en gekwetsten en 41 gevangenen. Op 23 oktober 1798 hielden de Fransen krijgsraad en spraken de doodstraf uit. Grafdelvers wilden de kuil niet maken. De Franse soldaten maakten dan zelf de kuil. De 41 boeren werden op 23 oktober 1798 door de Franse sansculotten gefusilleerd. Het vonnis bepaalde ook dat er 3.000 aanplakkingen moesten gedrukt worden met de tekst van het vonnis op in *de Fransche en de Vlaemse taelen*. Deze aanplakkingen moesten verspreid worden in alle departementen als afschrikwekkend voorbeeld (3).

Cultuurhistorische analyse van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen (Brugge, 1995). Men vindt er duidelijke tegenstellingen tussen het IJzergedenkteken Koning Albert I te Nieuwpoort als een belgicistisch symbool en de IJzertoren te Kaaskerke (Diksmuide) als een flamingantisch symbool.

(2) M. Stengele, *Machelen. Mijn dorp* (S.l., 1984).

(3) M. Kocken, *Gids voor Oud-Mechelen* (Antwerpen, 1981) p. 248-252.

(4) H. Vannoppen, "De geschiedenis van België van 1830 tot 1995. Deel I. De Revolutie van 1830 en de vorming van de Belgische staat", *Midden-Brabant*, lentenummer (1994) p. 28.

(5) R. Casteels & G. Vandegoor, *1914 in de regio Haacht. Kleine dorpen in de Grote Oorlog* (Haacht, 1993) p. 177-178, 275, 281.

Er zijn ook monumenten die herinneren aan de onafhankelijkheid van België (1830) en aan de Tiendaagse Veldtocht (1831). Zo herinnert een monument in kruisvorm te Herent bij de kapel van O.-L.-Vrouw van de Roeselberg aan luitenant Van Diepenbeek, die hier in 1831 sneuvelde met soldaten van het 2de jagers te voet. In 1930 onthulde de hertog van Brabant, de latere koning Leopold III, de gedenkplaat *à la Commémoration de la campagne des dix jours en 1831* (4).

Personen die omkwamen in Kongo-Vrijstaat kregen soms ook een gedenkplaat. Zo is er een gedenkplaat aan het gemeentehuis van Kortenberg voor Jan-Baptist Bulens, die in 1895 omkwam in Kongo-Vrijstaat.

De meeste oorlogsmonumenten herinneren aan de Grote Oorlog. Zij herinneren aan Britse, Franse en Belgische soldaten, en aan Belgische burgers die omkwamen. Vooral de streek van Haacht en Zemst was in 1914 het gebied van de slagvelden. De slag rond de watermolen van Rotselaar bleef berucht. In 1919 kwam er een gedenksteen tegen de kerk van Rotselaar ter ere van de gesneuvelde en gedode burgers van Rotselaar. De namen stonden achter een liggende leeuw. Een grafsteen bij de Dijlebrug aan de molen te Rotselaar herinnert aan Joseph Boden, soldaat van het 5de linieregiment, die daar sneuvelde op 12 september 1914. In 1935 werd het monument opgericht ter herinnering aan de Slag aan de Molen op 12 september 1914. De tekst luidde: *Ze waren 300 der 5de en 25ste Linieregimenten en mitrailleurs der 5de Brigade die vielen op den morgen van 12 september 1914*. Een gedenksteen herinnerde aan luitenant Werner de Bavay die toen sneuvelde (5).

Ook de koninklijke familie deelde in de monumentenspreiding, o.a. de koning-ridder Albert I en zijn schoondochter koningin Astrid. Het Koning-Albert-monument werd op 7 september 1957 ingehuldigd door de Vaderlandse Verenigingen van Machelen. In Kraainem kwam er een monument voor koningin Astrid.

De Tweede Wereldoorlog vormde de basis voor een nieuwe reeks monumenten ter herinnering aan de redding van joden, aan de holocaust, aan de weerstand, aan de functie van de luchtmacht of aan een gevallen vliegtuig. In Boortmeerbeek tussen Mechelen en Leuven werd op 16 mei 1993 een gedenkplaat onthuld ter ere van diegenen die de sabotage van het 20ste transport van joden hadden verwezenlijkt. Op 19 april 1943, de eerste joodse paasavond, vertrok in de Mechelse Dossinkazerne een trein met dierenwagens, waarin 1631 joden opgesloten zaten, richting Auschwitz. 231 joden sprongen onderweg uit de trein. Deze trein werd voor het eerst tegengehouden in de omgeving van Boortmeerbeek dankzij de actie van het verzet, namelijk door geneesheer George Livschitz, Jean Franklemon en Robert Maistriaux. De drie waren oud-leerlingen van het Koninklijk Atheneum van Ukkel. Zesentwintig joden van het 20ste konvooi kwamen om bij hun ontsnappingspoging. 205 wisten werkelijk te ontsnappen. De XXste Konvooistraat in Boortmeerbeek herinnert hieraan (6).

Het monument van de Belgische luchtmacht te Sint-Stevens-Woluwe hing samen met een gevallen vliegtuig. Het clubhuis van de hockeyploeg lag op de Esstraat nr. 9 te Sint-Stevens-Woluwe. Een Brits postvliegtuig viel op 14 november 1945 op dit clubhuis en de zusters Van Graafschappen kwamen hierbij om, namelijk Marie-Josephine-Charlotte (°1886), Emilie-Victorine-Jeanne-Adrienne (°1889) en Marguerite-Alphonsine-Eugénie-Henriette (°1897). In deze omgeving werd het gedenkteken van de luchtmacht opgericht. Het begon met de Britten, die aan beeldhouwer Oscar De Clercq vroegen de kop van een piloot te beeldhouwen voor een monument ter herdenking van de Britse piloten gevallen in de oorlog. Later verloren de Britten echter hun interesse en De Clercq stelde aan de gemeente voor om het beeld in Sint-Stevens-Woluwe te plaatsen als aandenken aan de piloten van de Belgische luchtmacht die er sneuvelden. De Clercq nam als model voor het hoofd van de piloot de foto van de jonge luitenant burggraaf Eric de Spoelbergh uit Wespelaar, die op 17 januari 1939 als testpiloot van een jachtvliegtuig te Nijvel om het leven kwam (7).

In Leefdaal werd in 1974 - 30 jaar na de bevrijding - het monument van de Weerstand aan de ingang van de kerk opgericht volgens de ideeën van Raymond Verdeyen en Georges Bertels uit Kortenberg, dit op initiatief van de Gewestelijke Unie van de Weerstand van Kortenberg en Omliggende.

Op 26 februari 1945 eisten de Engelsen 200 ha in het Terlanenveld te Overijse op om daar een krijgsgevangenkamp op te richten. De Duitse gevangenen lagen er in tenten. Het kamp bleef in functie tot september 1946. Heinrich Böll, de Duitse Nobelprijswinnaar literatuur 1972, was één van de krijgsgevangenen. Een 60-tal Duitse soldaten stierven in het kamp van Terlanen. Een gedenksteen herinnert aan de plaats waar ooit dit Duitse krijgsgevangenkamp lag (8).

De dekolonisatie van Kongo zorgde voor een laatste reeks monumenten. Zo is er het monument voor Jean Lenselaer te Nossegem. Deze pater was missionaris van de Congregatie van de H. Geest. Hij werd geboren te Nossegem op 30 oktober 1923 en vermoord te Kongolo op 1 januari 1962. Ter zijner eer werd een monument opgericht tegen de pastorijsmuur van Nossegem. In Gentinnes (Waals-Brabant) staat het *Mémorial National* of het *Mémorial Kongolo*. De herinneringskapel uit 1966 is hypermodern. De herinneringsmuur langs de buitenzijde vermeldt 217 namen van personen omgekomen in Zaïre, meestal bij militaire schermutselingen. Jean Lenselaer was één van de twintig spiritijnen die omkwamen in Kongolo op 1 januari 1962 (9).

(6) E. Schmidt, *Geschiedenis van de Joden in Antwerpen in woord en beeld* (Antwerpen-Rotterdam, 1994) p. 230-234.

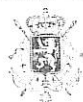
(7) D. Hofflack, *Sint-Stevens-Woluwe. Aspecten uit verleden en heden* (S.l., 1987) p. 181-183.

(8) G. Debecker, "Het Duitse krijgsgevangenkamp nummer 2228 van Overijse-Terlanen", *Bijdrage IX tot de geschiedenis van IJse-, Lane- en Dijleland* (1984) p. 109.

(9) H. Vannoppen, *De geschiedenis van Nossegem, het fanfareoord* (S.l., 1979) p. 407-408.

Gemeente Steynockerzeel - Humelghem - Wambeek

1914

1918

Vaderlandsche Betooging

— 18 Juli 1920 —

Samenstelling van den Stoet

1. Soldaten trompetters.
2. De Schoolkinderen met vlaggen.
3. De Oud-Soldaten, *groep 1830*.
4. Muziekkorps Fanfaren « Sinte-Catharina », Humelghem.
5. De Deutsche Cultuur, *wagen*.
6. De Draadlooze Telegraphie, *wagen*.
7. Nach Paris!! *wagen*.
8. De eerste Vrienden aan den IJzer, *groep*.
9. De Smokkelhandel, *wagen*.
10. Het Kommandantur, *wagen*.
11. De Opeisching der Burgers, *groep*.
12. De Postduiven, *wagen*.
13. Aanval op den Hangar van Evere, *wagen*.
14. Muziekkorps Koninklijke Fanfaren « Sinte-Pharaldis », Wambeek.
15. Hulde aan de Bondgenoten, *wagen*.
16. De Verbondene Legers, *groep te paard*.
17. Slagveld en Overwinning, *wagen*.
18. Generalen Leman, Foch en Frensch, *groep te paard*.
19. Het Rood Kruis, *wagen met groep*.
20. Vlucht van den keizer naar Holland, *wagen*.
21. De Belgische kleuren, *groep*.
22. De Wapens van Steynockerzeel, *te paard*.
23. België overwinnaar, *te paard*.
24. Vlaanderen en Walonië, *te paard*.
25. De negen Provinciën, *te paard*.
26. Hulde aan Vorstenhuis en Land, *wagen*.
27. Hulde aan de Burgerlijke Slachtoffers, *groep*.
28. Muziekkorps Koninklijke Fanfaren « Sint-Rumoldus », Steynockerzeel.
29. Portretten der Gesneuvelden.
30. Hulde aan de gesneuvelden, *groep*.
31. De Oud-Strijders, *groep in uniform*.
32. Verheerlijking onzer Helden, *wagen*.
33. De Overheden.

2. De stoet bij de inhuldiging van het oorlogsmonument te Steynockerzeel op 18 juli 1920 (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

Sommige monumenten herinneren aan een gehele oorlog, terwijl andere herinneren aan een specifieke oorlogsgebeurtenis.

3. De oprichting

Onder het item "oprichting" gaan we na wanneer de eerste steen gelegd werd en wanneer het monument ingehuldigd werd. Ook de oorzaak van de bouw van het monument in een bepaald jaar wordt onderzocht. Het monument kan bijvoorbeeld opgericht zijn bij de overbrenging van het stoffelijk overschot van een gesneuvelde of bij het 300-jarig bestaan van de parochie waar in 1914 vele burgers omkwamen. Buken is daar een voorbeeld van.

In Steynockerzeel werd op 16 mei 1920 een feestcomité opgericht voor de inhuldiging van het monument. Datzelfde monument werd ingehuldigd op zondag 18 juli 1920 met een vaderlandse betoging en een optocht met 33 groepen. Tegelijkertijd gaf men een foto uit met de vijftien gesneuvelden van Steynockerzeel met als opschrift *Steynockerzeel aan zijne helden*. Hetzelfde gebeurde te Melsbroek bij de onthulling van de gedenkplaten aan het gemeentehuis op 29 augustus 1920.

3. Prent met de oorlogsslachtoffers van Melsbroek verspreid bij de inhuldiging van de gedenkplaten op 29 augustus 1920 (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

In Kortenberg waren het gemeentebestuur, de oud-strijders, de oorlogsverminkten en de oud-soldaten betrokken bij de inhuldiging van het oorlogsmonument. In Erps-Kwerps was de plechtigheid van de inhuldiging in 1920 in handen van de V.O.S.-afdeling Erps-Kwerps, die in 1919 opgericht werd. De kinderen van de oud-strijders droegen een Belgisch vlaggetje. Dat van mijn moeder Marie Van Tilt, dochter van oud-strijder Emiel Van Tilt, stak jaren achter de armen van de gekruisigde Christus op het staande kruisbeeld en wordt nog in het familiearchief Van Tilt bewaard.

De Nationale Strijdersbond Afdeling Diegem, die in 1922 opgericht werd, vroeg de gemeente op 2 mei 1922 om een gedenkteken op te richten voor de gesneuvelde soldaten. De gemeente kocht voor 15.000 BEF het stuk grond van de familie Van Wayenberg op de hoek van de Van der Aastraat en van de Corneel De Ceusterstraat. De gedenkzuil kostte 50.000 BEF, de omgevingswerken kostten nog eens 10.800 BEF. Op 12 augustus 1923 werd het monument van Diegem ingehuldigd met een optocht van 45 groepen. Dat was onder het burgemeesterschap van Frans De Kelver, die Diegem bestuurde van 1921 tot 1938 (10).

4. De initiatiefnemer

Onder het item "initiatiefnemer" gaan we na welke organisatie of instelling de idee naar voor bracht om een monument op te richten en wie de financiering verzorgde. Een monument kon opgericht worden via subsidies van de gemeente of via een geldophaling bij de burgers.

In Mechelen was het monument van de Boerenkrijg, waarop een tiental Midden-Brabanders vermeld stonden, van 1898 een initiatief van de Davidsfondsafdeling. In 1905 vierde België zijn 75-jarig bestaan. Op 4 september 1904 werd in dat kader de gedenkzuil van de Tiendaagse Veldtocht (1831) bij de kapel van de Roeselberg te Herent ingehuldigd. Dit was een voorstel van de *Ligue patriotique des anciens Militaires de Louvain et environs*.

In Steenokkerzeel raamde de gemeenteraad op 6 april 1919 het gedenkteken van de gesneuvelde militaire en burgerlijke oorlogsslachtoffers op 10.000 BEF. Op 27 juli 1919 stemde de gemeenteraad van Steenokkerzeel een lening van 15.000 BEF voor het monument (11).

In een brief van 11 september 1919 lezen we dat het gemeentebestuur van Erps-Kwerps een monument zal oprichten voor de gesneuvelden van Erps-Kwerps op de Grote Plaats te Erps. Drie lindebomen zouden hiervoor gekapt worden om het monument op een behoorlijke wijze te kunnen plaatsen. De gemeenteraad van 5 mei 1920 besliste dat het monument op 13 mei 1920 zou ingehuldigd worden. Er waren prijzen voor de deelnemers aan de stoet. Deze prijzen werden ten bedrage van 1000 BEF, de subsidie van de gemeente, verdeeld door de commissie bestaande uit Karel Wittockx, Theophiel Corbeels, Maurits Peeters, August De Coster en Frans Renders. De gemeente vroeg een afgevaardigde van de koning en de toelating opdat de soldaten opnieuw hun uniform zouden mogen dragen voor die speciale dag. Na de inhuldiging werden diploma's overhandigd aan de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog. In Kortenberg stelde de gemeenteraad de bouw van een oorlogsmonument in 1920 uit wegens de slechte financiële toestand van de gemeente. Ze stelde wel gratis en eeuwigdurend grond voor de gesneuvelde soldaten ter beschikking op het cirkelvormig plein op het nieuwe kerkhof van Kortenberg (12). Een aanplakbrief in verband met de begrafenis van de gesneuvelden bleef bewaard.

(10) J. Lauwers, *Diegem* (S.l., 1980) p. 530-532.

(11) Idem, *Steenokkerzeel, Ter Ham, Wambeek en Humelgem. Deel II* (S.l., 1987) p. 712.

(12) Gemeentearchief Kortenberg, Archief Kortenberg, nr. 1561, Correspondentieboek uitgaande briefwisseling 1916-1924.

De tekst luidde als volgt:

INWONERS !

Zondag 17 September, om 10 1/2 uur, heeft de plechtige lijkdienst gevolgd van de teraardebestelling plaats der voor het Vaderland gesneuvelde soldaten en het burgerlijk slachtoffer van Cortenberg.

Gij zult er zeker allen aan houden uwe laatste hulde te brengen aan degenen die hun leven gaven voor onze vrijheid.

De O. S. verzoeken U de lijkstoet welke zal gevormd worden aan het Gemeentehuis om 9 3/4 uur te vergezellen, de nationale vlag halftop te hangen en de rouwkapel opgericht in de jongensschool van 8 tot 10 uur te bezoeken en rijkelijk met kronen en bloemen te versieren.

De Burgemeester,
C. SCHUERMANS.

Het Bestuur der Oud-Strijders
van Cortenberg.

4. De uitnodiging voor de begrafenis van de Kortenbergse gesneuvelden (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

Op 17 oktober 1919 stemde de gemeenteraad een subsidie van 10.000 BEF voor de bouw van het monument der gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog. Het oorlogsmonument van Veltem-Beisem kostte 4.055 BEF. Het werd opgericht in opdracht van de gemeente.

In Meerbeek nam pastoor Loodts het initiatief om na de Grote Oorlog achteraan in de Sint-Antoniuserkerk een gedenkplaat aan te brengen met de namen van de twee Meerbeekse gesneuvelden: Engelbert Moens en Louis Andries. Na de Tweede Wereldoorlog werd te Meerbeek een gedenkteken opgericht voor Constant Cludts, die bij een razzia door de Duitsers doodgeschoten was, en voor Alfons De Wit, die in Duitsland gebleven was. Louis Volkaerts (Louis van Fele) en Theophiel Cochet (Fille Peffer) haalden hiervoor huis per huis geld op. Met deze opgehaalde gelden werd het gedenkteken betaald. Het stond vroeger voor de ingang van de kerk en staat nu links op het heldenkerkhof. Rond 1968 betaalde de gemeente dezelfde kruisjes voor de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog op het heldenkerkhof van Meerbeek (13). In Meerbeek kwam er een vredesmonument voor de slachtoffers van beide wereldoorlogen op het nieuwe kerkhof op initiatief van de Koninklijke Maatschappij Prins Leopold (1920-1990), die 70 jaar bestond. Vooral haar voorzitter, gemeenteraadslid Frans Bosmans, drong sterk aan op dit monument dat betaald werd door de gemeente Kortenberg en ingehuldigd werd bij de opening van het nieuwe kerkhof op 18 november 1990. De muur van Berlijn was afgebroken en de Koude Oorlog was voorbij, vandaar de naam Vredesmonument in plaats van oorlogsmonument.

In 1988 werd te Buken het herinneringsmonument voor de slachtoffers van de Grote Oorlog opgericht tussen de ingang van het kerkhof en de ingang van de pastorie. De gebogen muur en de pilasters werden door het gemeentepersoneel van Kampenhout gemetseld. 230 werkuren werden er gratis aan besteed door het feestcomité *Tria saecula Bueckenholt* (drie eeuwen parochie Buken). Buken werd in 1687 als parochie opgericht. De andere uitgaven van het monument bedroegen 175.365 BEF (14).

(13) Interview Louis Van Kelf (Meerbeek, 1990).

(14) "Buken put nieuwe krachten uit merkwaardig jubeljaar", *Het Volk* (11 en 12 mei 1988).

Het monument van de weerstand te Leefdaal was een initiatief van de Gewestelijke Unie van de Weerstand van Kortenberg en Omliggende. Raymond Verdeyen betaalde de letters. De kas van de vereniging was leeg wanneer het monument in orde was. Graaf Charles-Antoine de Liedekerke schonk als erevoorzitter 25.000 BEF en onthulde ook het monument (15).

5. De ontwerper

Bij het item "ontwerper" zoeken we naar de architect, de beeldhouwer en de metselaar.

Voor het monument van de Boerenkrijg te Mechelen met zijn tien Midden-Brabanders weten we heel wat. De sokkel werd gemetseld door aannemer Hendrik Van Boxmeer. Het kruis werd gesmeed door de Mechelaar P. Fr. Rooms. Het Christusbeeld werd gegoten door Van Aerschot te Herentals. Het kruis was een kopie van datgene dat in september 1798 de Hoogbrug sierde en dat door de Fransen werd neergehaald (16).

Beeldhouwer F. Gysen kreeg de opdracht voor het monument van Steenokkerzeel. Het oorlogsmonument of de gedenkzuil op het kerkhof van Kortenberg was het werk van bouwmeester of architect E. Janssens en van ondernemer of aannemer L. Cordemans.

5. De gedenkzuil of het oorlogsmonument van het kerkhof van Kortenberg (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

Het oorlogsmonument van Kraainem en het monument van koningin Astrid langs de Astridlaan te Kraainem zijn werken van beeldhouwer Victor Demanet (17).

Het oorlogsmonument van Veltem-Beisem was het werk van architect L. Corthout uit Leuven. Zo stond het tenminste op de blauwdruk vermeld. Het oorlogsmonument van Diegem was het werk van beeldhouwer Jules Reynaert uit Evere.

Het oorlogsmonument van Nossegem is een kunstwerk van Pieter Bracke (1856-1938), de bekende beeldhouwer, die in Nossegem in de Burggrachtstraat woonde. In zijn geboortestad Nieuwpoort heeft men het Pieter Brackemuseum, waar 19 werken van de kunstenaar bewaard worden. Het monument werd ingehuldigd op 9 augustus 1936. Bij het oorlogsmonument van Nossegem kan men zich

(15) Interview Leon Michiels (Leefdaal, 1997).

(16) M. Kocken, *Gids voor Oud-Mechelen* (Antwerpen, 1981) p. 248-252.

(17) H. Vannoppen, "De geschiedenis van België van 1830 tot 1995. Deel 20. Het culturele leven in de 20ste eeuw", *Midden-Brabant*, herfstnummer (1996) p. 41.

6. Het oorlogsmonument van Nossegem, een beeldhouwwerk van Bracke (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

de vraag stellen wie model stond voor de vrouw die het vaderland uitbeelde. Men beweerde dat Lina Verbist-Michiels, die vroeger in Nossegem het café *Au Lion d'Or* op de Oude Baan openhield, hiervoor model zou gestaan hebben. Dat schijnt niet te kloppen. Volgens Lina Michiels zelf poseerde Jeanne Blockmans, de dochter van Soi van den Block op de Leuvensesteenweg als model voor het monument van Nossegem. Zij kwam soms op bezoek bij Bracke en vandaar het verband. Zij trok later naar Nederland (18).

Het monument van de Belgische luchtmacht te Sint-Stevens-Woluwe is het werk van beeldhouwer Oscar De Clerck. Hij werd geboren te Oostende op 11 december 1892 en studeerde aan de Gentse Academie. Vanaf 1936 was hij leraar beeldhouwen aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Leuven. Van 1945 tot 1958 was hij directeur van de Academie. Hij woonde in de Bevrijdingslaan te Sint-Stevens-Woluwe en stierf er op 20 januari 1968. Hij beeldhouwde *De heropbouw van Leuven* (1919), *De Wandelende Jood* en *De Vrouw van Lot* (1931) (19).

Het metselwerk van het monument van de weerstand te Leefdaal is het werk van aannemer Georges Bertels, voorzitter van de Gewestelijke Unie van de Weerstand van Kortenberg en Omliggende.

6. De beschrijving van het monument

Onder het item "de beschrijving van het monument" behandelen we het model, de afgebeelde taferelen. Deze kunnen de volgende zijn:

- de overwinning
- de nationale vlag
- de (gestorven) soldaat
- de uitrusting van de soldaat
- de olijftakken
- de wapenschilden
- het H. Hart
- een abstracte voorstelling
- gevleugelde engelen
- vleugels
- symbolen van rouw
- symbolen van dood
- symbolen van leven en offer

(18) *Ibidem*, p. 41-42; H. Vannoppen, *De geschiedenis van Nossegem, het fanfareoord* (S.l., 1979) p. 354-364.

(19) D. Hoflack, *Sint-Stevens-Woluwe. Aspecten uit verleden en heden* (S.l., 1987) p. 609-622; F. Maes & J. Lauwers, *1000 jaar geschiedenis van Sint-Stevens-Woluwe* (S.l., 1973) p. 65-68, 75-76.

- symbolen van verlossing en verrijzenis
- diersymbolen b.v. de leeuw
- traditionele herkenningstekens
- wapentuig.

Bij het oorlogsmonument van Sint-Stevens-Woluwe vertrok men van een grafmonument. Op de blauwe steen werden stukken in witte marmer aangebracht.

In witte marmer vonden we:

- de Belgische leeuw met kroon en daarboven twee Belgische vlaggen zonder de lauwerkrans te vergeten (op het rechtstaand gedeelte)
- de namen van de slachtoffers van 1914-18 en 1940-45 (op het vlak gedeelte)
- *Sint-Stevens-Woluwe aan zijn helden.*

Rond het grafmonument is er een bronzen afsluiting.

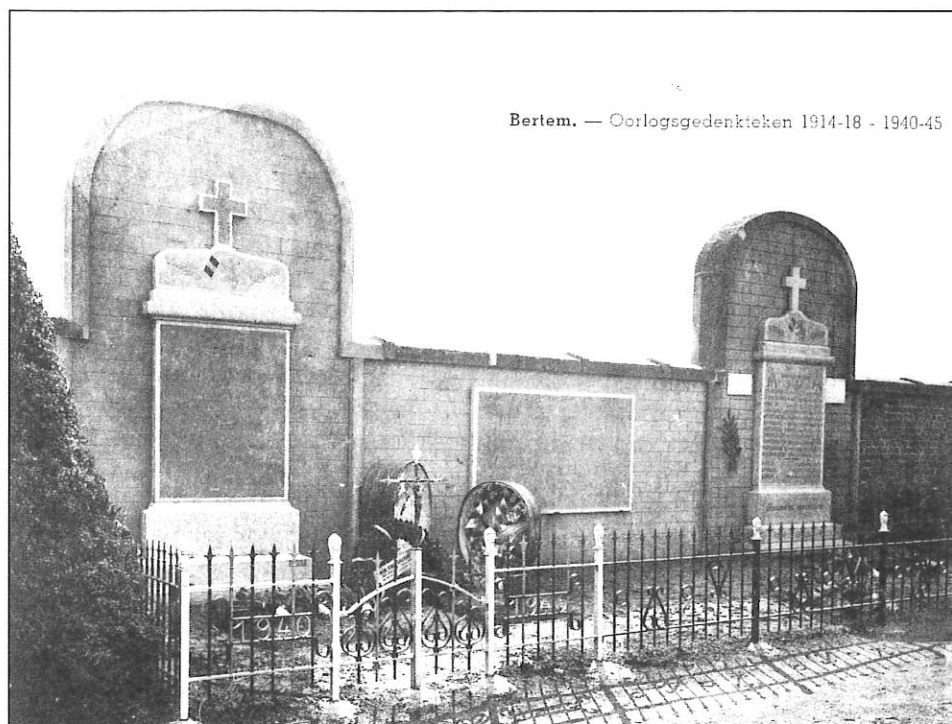
Het oorlogsmonument van Sterrebeek is een soldaat met een geweer en een gamel in de hand. Hij staat voor een muur. De gedenkzuil of het oorlogsmonument van Machelen is opgetrokken in blauwe steen: een eerste zuil waarop een tweede kleinere zuil is aangebracht. Na 1948 kwam er ook een kruis op de tweede kleinere zuil. In Leefdaal heeft men een gedenkplaat met een leeuw rechts naast de ingangspoort van de kerk. Deze gedenkplaat is ter ere van de gesneuvelden van de Grote Oorlog. Rechts aan de weg die naar de kerk van Leefdaal leidt, heeft men het eigenlijke monument van de oorlogsslachtoffers.

Het monument omvat:

- Jezus, die steun geeft
- een dode
- de moeder die een dode vasthoudt.

De tekst luidt *Zij die stierven voor vrijheid, volk en land.* Het monument is ter ere van de oorlogsslachtoffers van 1914-18 en 1940-45, zowel voor gesneuvelden, weerstanders, burgers als weggevoerden.

In Bertem is het oorlogsgedenkteken van beide wereldoorlogen een muur van het kerkhof die speciaal omgevormd werd. Hier zijn ook de grafplaatsen van de oorlogsslachtoffers waarop de woorden *Eeuwigdurende grondafstand* wijzen. Rechts vinden we de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog en links de ge-

7. De oorlogsmonumenten van Bertem (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

sneuvelden en de gefusilleerden in het kamp van Breendonk van de tweede wereldbrand. Boven de namen vinden we de Belgische leeuw met de Belgische vlag, twee lauwerkransen, bekroond door een kruisbeeld. In het midden is er een gedenkplaat voor de personen die in de Tweede Wereldoorlog stierven in het concentratiekamp en voor de burgerlijke oorlogsslachtoffers van deze oorlog.

Het oorlogsmonument van Diegem op het pleintje op de hoek van de Corneel De Ceusterstraat en van de Van der Aastraat is een vuurtoren of een zuil in torenvorm met in de richting van de Van der Aastraat en de kerk een vrouw of maagd met een lauwerkrans. Bovenaan is het monument bekleed met een vogel of een vlucht. Men kan het monument bereiken vanuit de Ceusterstraat via een reeks van zeven en daarna een reeks van zes trappen. Vanuit de Van der Aastraat bereikt men met vier trappen dit oorlogsmonument. Langs de zijkant (Van der Aastraat) is het wapenschild van Diegem gebeeldhouwd aangebracht (de leeuw en Sint-Cornelius). Langs de andere zijkant (De Ceusterstraat) vinden we een soldatenkruis bedekt met een helm en een lauwerkrans. J. Lauwers beschreef het als volgt: *Het gedenkteken is uit witte Franse steen. Het is een piramidale pilaar met bovenaan een opening. In de top heeft men twee vergulde vleugels, zinnebeeld van het zuiver ideaal. De vrouwenfiguur met de kroon in de hand, verbeeldt de nederige hulde van het dorpsmeisje. Op het linkerpaneel ziet men de zonnestralen op een graf aan IJzer, de rechterkant met twee dampende wierookvaten en daartussen het oude gemeentewapenschild van Diegem. Achteraan heeft men een bronzen plaat met de namen van de Diegemse gesneuvelden. Op de 4 hoeken heeft men 4 reuzevazen, waarin planten een vredelievende erewacht houden* (20).

Het monument van de weerstand te Leefdaal is versierd met een plaat met een dolk. Het staat links aan de weg die naar de kerk leidt en werd opgericht in 1974 bij de nachtwake van de weerstand en bij de 30ste verjaring van de ontschepping in Normandië. Bij het monument van de weerstand ligt het graf van onderwijzer Armand Devriese van de Witte Brigade-Fidelio, die omkwam in een concentratiekamp in 1945.

7. De opschriften van het monument

De teksten kunnen verschillend zijn:

- titels
- spreuken
- slogans
- citaten uit de bijbel
- citaten uit een koninklijke toespraak
- verzen van regionale dichters.

Het taalgebruik kan verschillend zijn: Nederlands, Frans, Latijn of Engels. Sommige monumenten vermelden namen. Bij andere zijn de namen van de Tweede Wereldoorlog aangevuld. Taalbewegingen, taalwetgeving en nationalisme hebben soms hun invloed gehad op de teksten. Op het monument van Steenokkerzeel vonden we de tekst *Aan onze helden 1914-1918*. Hierna volgden de namen van de gesneuvelden, de doodgeschotenen en de personen overleden in Duitsland.

De tekst van het Vredesmonument van Meerbeek luidde als volgt:

*Vredesmonument
Meerbeek
opgericht door
de gemeente Kortenberg
18-11-1990
Kon. Maatschappij
'Prins Leopold'
(1920-1990).*

(20) J. Lauwers, *Diegem* (S.l., 1980) p. 530-532.

Het monument van Meerbeek had de vorm van een muur en was sterk beïnvloed door dat van Buken. In 1989 werd de muur van Berlijn afgebroken en de vorm kreeg nog een grotere symboolwaarde. Heel Europa droomde van vrede en men dacht niet meer aan de term oorlogsmonument. Het monument van Sterrebeek draagt vooraan de tekst *Op wacht zullen wij blijven*. Op de muur achteraan lezen wij:

Voor God en vaderland

Hebben ze alles gegeven

Voorbijganger vertoef een ogenblik en vergeet nooit hun voorbeeld.

Op het monument vinden we de namen van de oorlogsslachtoffers: voor 1914-18 de oud-strijders van de Grote Oorlog, ontvoerden en gevangenen; en voor 1940-45 de oorlogsvrijwilligers en de burgerlijke slachtoffers.

Op het oorlogsmonument van Machelen is de volgende tekst aangebracht:

Machelen

Vielen voor hun vaderland

Eeuwige Erkentelijkheid.

Er is een plaat aangebracht met de namen van 1914-18. Aan de linkerkzijde vinden we de namen van de gesneuvelden 1940-45 en aan de rechterzijde de namen van de weerstanders die omkwamen in 40-45.

Op het oorlogsmonument van Diegem vinden we:

Dieghem dankbaar

1914-1918

Aan onze helden.

Later werd er 1940-45 bijgevoegd .

De monumenten waren ééntalig Nederlands. Een uitzondering is het monument van de Slag aan de Molen te Rotselaar dat tweetalig is.

8. De politieke en kerkelijke betekenis van het monument

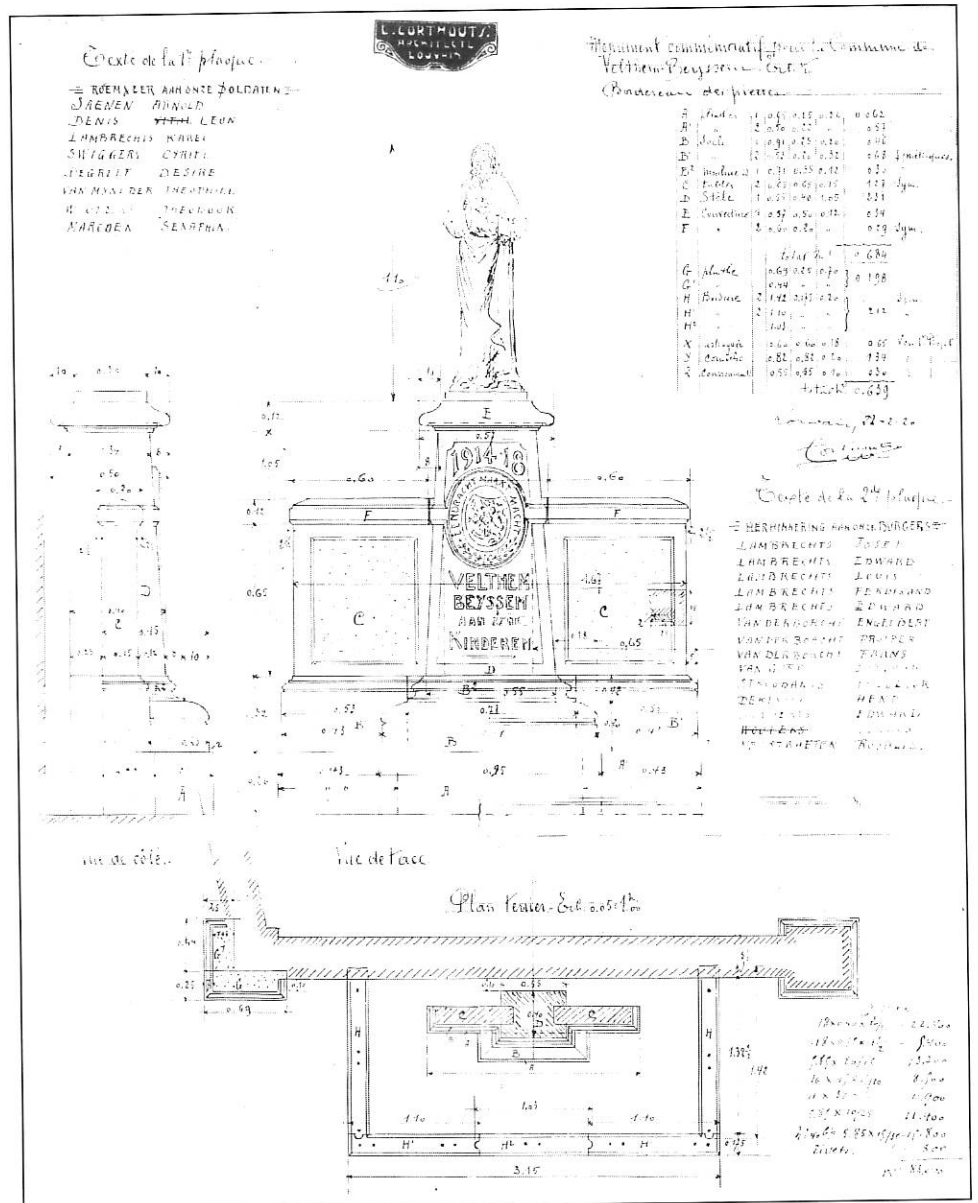
Onder dit item bestuderen we het verschil tussen politiek rechtse en linkse gemeenten. Stond het H.-Hartbeeld tegen de sneuvelende soldaat of de maagd van het vaderland? Werde er heftig gediscussieerd over het onderwerp? Waren er verbanden met de H.-Hartcultus? Waren de onderwerpen verschillend naargelang de N.S.B. of de V.O.S. het initiatief namen ?

Steenokkerzeel had een liberale meerderheid in de gemeenteraad. Het oorlogsmonument van 1920 was een arduinen rots waarop een in brons gegoten beeld van een stervende soldaat staat. Op de steen naast hem leest men de verzuchting *Ik sterf. Maar leve. Oh Mijn Vaderland*. Zaventem met de liberale burgemeester Hector Henneau koos voor een monument waarbij de soldaat de wacht hield.

Veltem-Beisem had een katholieke meerderheid onder leiding van burgemeester Robert Freys. Het oorlogsmonument was hier de Belgische leeuw met daarrond 1914-18 en *Velthem-Beysses aan zijne kinderen*. Het geheel was bekroond met een H.-Hartbeeld. Het H.-Hartbeeld met de leeuw was het onderwerp voor het monument van Erps-Kwerps. Hier had men twee katholieke lijsten bij de gemeenteverkiezingen tegenover elkaar of eerder twee fanfarelijsten. De H.-Hartcultus was zeer populair bij de katholieken tijdens het Interbellum.

8. Het oorlogsmonument van het liberale Zaventem met de soldaat (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

9. De blauwdruk van het oorlogsmonument van het katholieke Veltem-Beisem met het H.-Hartbeeld (Ontleend aan H. Vannoppen, *De geschiedenis van Veltem-Beisem* (S.L., 1976)).

Soms was er ook heel wat discussie. Op 28 juli 1919 stuurden de Kortenbergse verenigingen (de fanfares De Eendracht en De Vlamingen Vooruit, De Onderlinge Bijstand, De Oud-Soldaten, De Hopsclub, De Verbroedering en het Plaatselijk Voedingskomitee) een brief aan het gemeentebestuur betreffende het oorlogsmonument. Zij wensten een burgerlijk monument op een openbare plaats. Burgemeester Felix Vrebos wenste alleen 2.500 BEF van de gemeente te besteden aan een calvariekrans in de middenlaan van het kerkhof (21).

9. De sociale betekenis van het monument

Onder dit item behandelen we het onderhoud, de plechtigheden en de herdenkingen rond het monument.

Simonne Vandijck omschreef de plechtigheid in Erps-Kwerps: *Het standbeeld werd opgericht als gedenkteken aan de gesneuvelde helden en de Oud-Strijders van den oorlog 1914-1918 op de plaats te Erps in het jaar 1920. Het toont ons het beeld van het H. Hart vergezeld van de leeuw als beschermer van onze gemeente. Op het voetstuk prij-*

(21) H. Vannoppen, *De geschiedenis van de Koninklijke Fanfare "Vlamingen Vooruit" in het daglicht van de geschiedenis van Kortenberg* (Kortenberg, 1975) p. 65-66.

ken de namen van de gesneuvelden en de Oud-Strijders. Bij de inhuldiging van dit gedenkteken was heel de gemeente in feest en met een prachtigen stoet toogen ze allen naar de groote plaats rond het standbeeld waar ze hulde brachten aan onze dierbare helden zoo levenden als overledenen. Sinds dien werd er jaarlijks den 11 den November of 's Zondags er dichtst bij een plechtige dienst opgedragen in de kerk van Erps. Vooraf was er een stoet, opgeleusterd door de 4 fanfaren van de gemeenten, waar alle bewegingen deel aan namen met hun vlaggen en waarbij men eenige ruikers legde aan het standbeeld. Na den dienst zongen de schoolkinderen voor het standbeeld het Vaderlandsch lied (22).

10. Raymond Verdeyen hield in 1924 de toespraak bij de inhuldiging van het oorlogsmonument van Kortenberg (Archief Museumstichting Erps-Kwerps).

Elk jaar was er te Diegem voor de fusie op 1 november een optocht naar het monument. Nu is dit op 11 november. Op 15 oktober wordt er jaarlijks door de luchtmacht een bloemenhulde gehouden aan de voet van het standbeeld van de Belgische luchtmacht te Sint-Stevens-Woluwe (23). In Winksele voor de fusie van 1976 behoorde tot de inhalingsplechtigheden van de burgemeester het neerleggen van bloemen aan de oorlogsmonumenten van Winksele en Delle.

10. De bronnen voor de geschiedenis van een oorlogsmonument

De verslagen van de gemeenteraad en het schepencollege en het Correspondentieboek met de uitgaande briefwisseling van de gemeente kunnen ons inlichtingen bezorgen over het monument. Soms bleven er ook plannen bewaard of affiches van de inhuldiging van het monument. Het Gulden Boek van de gemeente voorzag een pagina voor de inhuldiging van het monument. In het Gulden Boek van Kortenberg lezen we: *In 1924 op 10n Augustus wierd plechtig ingehuldigd het grafmonument onzer gesneuvelden.*

De dag- en weekbladpers wijdde artikelen aan de inhuldiging van het monument. Het weekblad *Ons Volk* van 23 augustus 1924 gaf een verslag van de inhuldiging van het oorlogsmonument van Kortenberg. Raymond Verdeyen hield daarbij de gelegenheidstoespraak in het Vlaams. Kinderen zorgden voor een *schone Cantate*. Een militair vliegtuig strooide een macht van bloemen over de toeschouwers en het gedenkteken. De Franstalige weekbladpers gaf ook een verslag. *Le Patriote Illustré* van 1924 herinnerde eraan dat het monument te Kortenberg werd opgericht ter ere van een burger, die door de Duitsers gedood werd, en ter ere van zes gesneuvelde soldaten (24). *Ons Land* gaf een overzicht van de inhuldiging van het oorlogsmonument van Everberg met stoet (25). Het monument stelde een rechtstaande soldaat met een geweer met bajonet voor. Hij waakte bij het graf van een gesneuvelde soldaat, een kruis bedekt met een helm.

De uitnodiging van de inhuldiging kan ook belangrijk zijn. Toespraken gehouden bij de inhuldiging bleven soms ook bewaard. Foto's en prentkaarten zijn eveneens belangrijke bronnen rond de geschiedenis van een monument. Het interview mag men zeker ook niet verwaarlozen.

(22) S. Van Dijk, *Erps-Kwerps. Historiek en Folklore* (S.I., 1943) p. 30-31 (onuitgegeven werkstuk).

(23) F. Maes & J. Lauwers, *1000 jaar geschiedenis van Sint-Stevens-Woluwe* (S.I., 1973) p. 75-76.

(24) "Cortenberg à ses morts glorieux", *Le Patriote Illustré* (1924) p. 516.

(25) *Ons Land* (9 oktober 1920) p. 522.

Oorlogsmonumenten in de Denderstreek

Een aanzet tot inventarisatie

Inleiding

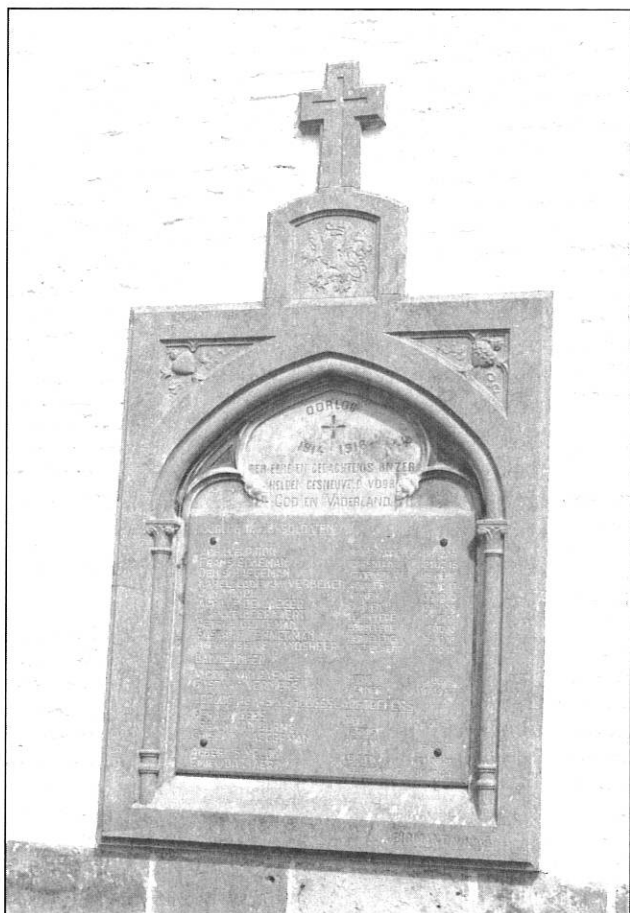
(1) G. Defever, *Een verleden in steen en brons. Standbeelden en gedenktekens in Aalst, Dendermonde en Gent (1830-1980)* (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1990), aangevuld met verschillende artikels uit *Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon*; D. Lamacq, "Oorlogsmonumenten te Zottegem. Stille getuigen van twee wereldbranden. Een inventaris van de tastbare getuigenissen en een biografie van alle gesneuvelden en

Bij alledaagse zaken hebben we de neiging om deze achteloos voorbij te lopen en kunnen deze bijgevolg op weinig waardering en belangstelling rekenen. Dit is zeker het geval met de oorlogsmonumenten. In dit artikel werden oorlogsmonumenten dan ook breed bekeken; het gaat hier om zowel de standbeelden als de gedenkplaten die in een stad of een gemeente werden opgericht in de periode van 1830 (Aalst) tot 1980 (Aaigem). De besproken dorpen liggen in de driehoek Aalst, Dendermonde en Wetteren. Om de oorlogsmonumenten te kunnen opsporen werden verschillende bronnen aangeboord. Allereerst werd gebruik gemaakt van de gemeentearchieven waarbij de notulen van de gemeenteraden en schepencolleges belangrijk waren. Werd er hier niets gevonden, dan werden de begrotingen van de betreffende gemeente nagekeken. Vervolgens werd er gezocht naar mogelijke brochures, aankondigingen of andere memora-

bilia omtrent deze monumenten. Ter plaatse werd er gekeken, en dit zowel buiten als binnen een gebouw, hoe de monumenten erbij stonden en op welke plaats ze opgericht werden. Verder werden de verschillende kranten geraadpleegd om aan de weet te komen wanneer ze werden ingehuldigd, wie de eventuele initiatiefnemers waren, op welke manier ze de hele zaak financieel beredderde en wie de kunstenaars waren. Tenslotte werden verschillende foto- en kijkboeken geraadpleegd en werden in het bijzonder de bestaande publicaties over dit onderwerp nagekeken (1). Er werd getracht om op basis van mondelinge getuigenissen aan de weet te komen wanneer er huldigungen gebeur(d)en aan deze monumenten. Hieruit konden we concluderen dat de meesten nog enkel 11 november kenden als datum van een huldiging. Vandaar dat we enkel de andere data voor huldigungen hebben opgenomen of de niet meer bestaande huldigungen. Hierna volgt een selectie van herinneringsmonumenten.

Aaigem

In deze gemeente werd voor haar inwoners die omgekomen waren ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog een gedenkplaat opgericht, later werden de oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog eraan toegevoegd. De gedenkplaat werd geplaatst aan de rechterzijde van de voorgevel van de Sint-Niklaaskerk. Door wie het initiatief werd

1. Aaigem (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

genomen en op welke manier men het financieel beredderde om deze gedenkplaat op te richten, is niet geweten. Wat we wel weten is dat deze plaat werd gemaakt door Ch. Birmant, steenkapper uit Ninove, voor de som van 1.100 frank (2). Op 9 en 10 december 1919 werden te Aaigem vredesfeesten gevierd. Wat te Aaigem moest uitgroeien tot een groot feest, werd tegengehouden door het slechte weer. De geplande optocht ging daardoor dan ook niet door. Op 10 november 1919 werd een rouwdienst opgedragen aan de overleden slachtoffers van de Grote Oorlog. Pater Gregorius van de kapucijnen hield een gelegenheidssermoen voor 800 mensen. Na die dienst werd een gedenkplaat onthuld. Bij deze gelegenheid werden er ook gedachtenisprentjes uitgegeven (3).

Voor de herdenking van de gesneuvelden op 11 november 1980 werden de namen van de oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog aangevuld. De rechthoekige arduinen gedenkplaat is aangebracht in de voorgevel van de kerk waarbij in de linkerbovenhoek van de plaat een half verheven hart met erboven een kleine vlam werd aangebracht. In de rechterbovenhoek werd hetzelfde hart gekapt met in het midden ervan een doornenkroon. In het dieper gelegen neogotisch aandoend gedeelte wordt de oorspronkelijke plaat geflankeerd door twee halve sierlijke smalle pijlers. Bovenaan deze pijlers is er een spitsboog. In deze boog werd bovenaan de inscriptie *Oorlog* aangebracht, met daaronder een klein kruis en daaronder *1914-1918*. Daaronder volgde: *Ter eere en gedachtenis onzer helden gesneuveld voor God en Vaderland*. Op de nieuw aangebrachte plaat die geprangd zit tussen de twee pijlers werd *Oorlog 1914-1918 Soldaten* ingekapt met tien naamsvermeldingen, daaronder *Bannelingen* met twee naamsvermeldingen en daaronder *Oorlog 40-45 Oorlogsslachtoffers* met vijf naamsvermeldingen. Bovenop de gedenkplaat werd in het midden een kleine arduinen plaat geplaatst met daarin een klauwende leeuw. Daarboven werd een kruis geplaatst.

Aalst

Het oorlogsmonument voor de revolutiedagen van 1830 is het oudste monument van Aalst in zijn genre. Het staat opgesteld in de linkerhoek van het binnenplein van het stadhuis. De eigenlijke oprichting zal vermoedelijk in 1833

2. Aalst, Landhuis, 1830 (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

slachtoffers", in: *Handelingen VII. Jaarboek van het Zottegens Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* (Zottegem, 1995); A. Stroobants, *Verering verbeeld. Dendermondse standbeelden en monumenten* (Dendermonde 1998).

(2) Eyckelberg, *Notities tot de geschiedenis van Aaigem* (S.I., s.a.) p. 7.

(3) Parochiaal Archief Aaigem, Documenten met betrekking tot het oorlogsmonument; cf. *Tentoonstellingsbrochure, Aaigem en de twee wereldoorlogen. Herdenking van de gesneuvelden op 11 november 1980* (Erpe-Mere, 1980).

geweest zijn, nadat de regentieraad het monument opkocht na een hele reeks financiële moeilijkheden. Het initiatief ging uit van een aantal patriotten die ter ere van de gesneuvelden een monument lieten maken. De kosten van het monument beliepen 618,24 frank. Slechts 147,78 frank werd rondgehaald op de inschrijvingslijsten. Deze lijsten waren in omloop toen de Hollanders in augustus 1831 opnieuw binnenvielen, zodat het rondgaan voorlopig gestopt werd. Een groot gedeelte van degenen die er eerst voor inschreven, weigerden in 1833 hun betaling. Na een reeks moeilijkheden besloot de regentieraad het monument op te kopen. Een belangrijke reden die de moeilijkheden had veroorzaakt, was het feit dat de grafzuil die oorspronkelijk voor de hoofdstad bedoeld was, niet naar Brussel kon gebracht worden, omdat het gouvernement had laten weten dat er op de graven der gesneuvelden geen bijzondere gedenktekens mochten aangebracht worden, vermits er een groot monument ter nagedachtenis van allen zou opgericht worden. Voor een goede realisatie van het monument lieten zij ijzergieter Jean Jacques Meert, schrijnwerker Godefroid Van der Poorten en slotenmaker Jean-Baptist Van Cauwenbergh aanrukken om een gietijzeren gedenkteken van 3,25 meter hoogte te maken. Op 11 november 1945 werd het in de oorlog vernielde gedenkteken door burgemeester Nichels heringehuldigd (4). Het monument staat op een gemetselde voetblok, daarboven staat een vierkantige lijkzuil met een rechtopstaand askruik erop. Op de vierkantige lijkzuil staat in het Frans *Alost aux braves morts pour la liberté en 7bre 1830* (5). Rechts hiervan werden vier namen aangebracht (6).

In het stadhuis van Aalst bevinden zich zeven gedenkplaten aan beide zijden van de binnenkant van de hal van de toegangspoort (7): drie aan de linkerkant en vier aan de rechterkant (8). Deze laatste platen zijn voor het ogenblik (mei 1998) moeilijk te zien aangezien deze "ingebouwd" zijn bij de burelen van de bevolkingsdienst. Met de herlokalisatie en een nieuwbouw zouden deze platen weer hun oorspronkelijke functie terugkrijgen en zijn ze beter zichtbaar voor het publiek. De reden voor de oprichting van deze platen moeten we zoeken bij het einde van de Grote Oorlog. In de gemeenteraad van 21 december 1918 werd de plaatsing van een ereplaats voor de oorlogsslachtoffers in het stadhuis in het vooruitzicht gesteld (9). Een goed jaar nadat dit initiatief besproken werd op de gemeenteraad, kon het publiek in november 1920 de maquette in de feestzaal bekijken. Eensgezindheid was er evenwel niet voor dit initiatief. Schepen De Windt vroeg in de gemeenteraad van 11 december 1920 waarom er geen openbare wedstrijd was uitgeschreven. Hierop repliceerde burgemeester De Herdt dat het bij dit initiatief niet nodig was, aangezien de stadsarchitect genoeg bekwaam bevonden was om dit tot een goed einde te brengen (10). Drie jaar later, op 23 juli 1923, keurde de gemeenteraad een supplementaire uitgave van 500 frank goed voor de zeven gedenkplaten (11). Wanneer deze platen dan officieel ingehuldigd zijn, is ons niet bekend. Op de platen werden de volgende teksten aangebracht. Aan de linkerkant lezen we: *Van woest geweld getroffen slachtoffers met 21 naamsvermeldingen, daaronder Uit 't bloed onzer dierbare dooden verzezen recht, vrijheid en land 1914 wereldoorlog 1918 met twee kolommen van elk 27 naamsvermeldingen en Er komt wel eens als een zegening een betere wereld tot stand 1914 wereldoorlog 1918 met ook hier twee kolommen van elk 27 naamsvermeldingen. Aan de rechterkant vinden we: Opgeëischten aan de marteling bezweken 1914 wereldoorlog 1918 met 29 naamsvermeldingen, Laat op Uw bodem nooit de bloem de kostbare bloem der vrijheid sterven 1914 wereldoorlog 1918 voor allen gevallen met onder zowel 1914 als 1918 een kolom van 23 naamsvermeldingen, daaronder O Aelst houd omhoog de roem die zij U wisten te verwerven 1914 wereldoorlog 1918 met telkens twee kolommen van elk 27 naamsvermeldingen en tenslotte Opgeëischten aan de marteling bezweken 1914 wereldoorlog 1918 met 29 naamsvermeldingen. Hier worden geen herdenkingsplechtigheden uitgevoerd.*

Een groot oorlogsmonument is opgericht op de Graanmarkt, in een groene omgeving. Het staat rechtover de voormalige kazerne van de Pupillen, een gebouw dat nu gebruikt wordt door verschillende stadsdiensten. Dit monu-

(4) A. Van Der Heyden, *Oorlogskroniek der stad Aalst. De tweede maal* (Aalst, 1976) p. 82.

(5) E. Coppens, "De vrijwilligers van 1830", *Alostana II. Historische bijdragen*, II (1980) p. 168, 171-172.

(6) Naar aanleiding van de Eeuwfeesten in 1930 werden drie namen toegevoegd (bijgeschilderd); deze werden op het einde van de jaren 70 bij een nieuwe verfbeurt weggelaten.

(7) Cf. L. Robijns, "Een nieuw stadhuis voor Aalst", *Alostana II. Historische bijdragen*, II (1980) p. 423-434.

(8) A. Van Der Heyden, *Oorlogskroniek II der stad Aalst. De eerste maal: jeugdherinneringen* (Aalst, 1984) p. 141-142.

(9) Notulen gemeenteraad Aalst, in zitting van 21 december 1918; G. Defever, o.c., p. 25.

(10) Notulen gemeenteraad Aalst, in zitting 11 december 1920.

(11) Notulen gemeenteraad Aalst, in zitting 23 juli 1923.

ment werd opgericht ter nagedachtenis van het 75-jarig bestaan van de school. Om dergelijk groot monument te kunnen realiseren werd er begin 1921 een nationaal comité opgericht dat onder leiding stond van luitenant-kolonel Tasnier (12). Dit nationaal comité had de stille hoop dat de koning bij de onthulling van het monument aanwezig zou zijn. Dit was echter niet mogelijk waarna de gouverneur van Oost-Vlaanderen er bij de grootmaarschalk van het Hof op aandrang om toch prins Leopold te sturen. Met dit groots gebeuren dat wekenlang in de kranten aangekondigd werd, waren de Vlaamsgezinden en socialisten niet opgezet. In de gemeenteraad van 18 augustus 1922 klaagden zij heel wat zaken aan. Ze vonden de versiering en de vlaggen *ter verheerlijking van het onverzadigd militaristisch monster* te duur. De tumult bleef deze gemeenteraad overheersen waarop de burgemeester dan ook de zitting ophief (13). De grote onthulling vond plaats op 19 juli 1922 *te 10 ure voormiddag plechtige mis in de Sint-Martinuskerk ter nagedachtenis van de gesneuvelde pupillen. Van 11 tot 12 ure is de legerpupillenschool toegankelijk voor het publiek. Te 2 ure namiddag op de Graanmarkt uitvoering der cantate door de leerlingen der pupillenschool, daarna turnoefeningen. Ten 3 ure onthulling van het gedenkteken. 's Avonds op de Grote Markt concert te geven door het legermuziek der Grenadiers. Verlichting van het monument op de Graanmarkt. Te 9 ure vuurwerk aan den Dender, Vaart af te steken door M. Boon van Zele. De inwoners worden verzocht op voormelde dagen de huizen te bevolagen* (14). De beeldhouwer van dit monument was Marcel Rau, de architect was Hendrickx en de steenhouwer Michel Verhulst. Het oorlogsmonument is een hardstenen gedenkteken met centraal een bronzen groep, een allegorie op België, de jonge Belgen te wapen roepend, vergezeld door twee naakte kinderen. Het eerste kind houdt het zwaard vast, terwijl het tweede de vlag vasthoudt. De tekst op het monument is de volgende *1914 pro Belgica 1918. Onder 1914 werd Aan oud-troepskinderen pupillen van het leger gesneuveld voor het vaderland* aangebracht en onder *1918 werd aux anciens enfants de troupe et pupilles de l'armée morts pour la liberté* aangebracht. Na de Tweede Wereldoorlog werd 1940-1945 bijgevoegd en werden er twee gedenkplaten voor twee personen aangebracht. Op 18 oktober wordt door de oud-strijdersbond een bloemenkrans aan dit standbeeld neergelegd (15).

3. Aalst, Graanmarkt, Pupillen (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

Binnen de kazerne van de Pupillen stond er een gedenkplaat, een oorlogsmonument, dat nu verdwenen is. Wie de initiatiefnemer was en hoe men alles financieel beredderde is niet geweten. Naargelang de bron spreekt men van één of meerdere gedenkplaten met de namen der gesneuvelden erop. Anderzijds

(12) *La Flandre Libérale* (9 mei 1921) p. 4; *Le Bien Public* (5 maart 1921) p. 3.

(13) Notulen gemeenteraad Aalst, in zitting 18 augustus 1922.

(14) *De Volksstem* (14 juli 1922) p. 1; (16-17 juli 1922) p. 1; (19 juli 1922) p. 3; (20 juli 1922) p. 1; (21-22 juli 1922) p. 2; (23-24 juli 1922) p. 1-2; (25 juli 1922) p. 1; (2 augustus 1922) p. 1.

(15) Interview Jules Boelens (6 september 1998).

spreekt men van een gedenkteken voor de gesneuvelde brancardiers op de binnenkoer (16).

De parochie Onze-Lieve-Vrouw Mijlbeek heeft haar oorlogsmonument opgericht op een klein plein aan de kerk van de Heilig-Hartparochie. Het is gelegen tussen een druk verkeersknooppunt. Het monument werd opgericht uit dankbaarheid voor het Heilig Hart en ter herinnering aan de gesneuvelde soldaten en opgeëiste burgers tijdens de Eerste Wereldoorlog. De plechtige inhuldiging had plaats op 5 april 1920 en hiervoor werd een grote inhuldiging opgezet: *Om 6 1/4 uur een plechtige mis met assistentie van Z.E.H. Monsigneur Seghers, bisschop van Gent. Preek gehouden door E.P. Van der Straeten, redemptorist. Om 15 uur intwijding van het gedenkteken door de bisschop met daaropvolgend een danklied aan het Heilig Hert van Jezus. Om 17 uur concert door de Koninklijke Harmonie en om 20 uur verlichting van het gedenkteken. Om 21 uur vuurwerk* (17). Het initiatief voor het oprichten ervan ging uit van pastoor Lauwereys die zich in augustus 1919 tot de gemeenteraad van Aalst richtte. Het voorstel werd op de gemeenteraad toegelicht door de heer Moyersoens; het omvatte het oprichten van een Heilig-Hartbeeld op een sokkel, waarop dan de namen van de slachtoffers van de Grote Oorlog zouden staan. De gemeenteraad verleende hierop de machtiging om over een stukje grond te beschikken om het monument op te richten en was tevens bereid tussen te komen in de uitgaven. Ook hier was de unanimiteit niet volledig, want gemeenteraadslid De Clercq stemde tegen en verklaarde dat hij liever speelpleinen zag opgericht worden dan een oorlogsmonument. Uiteindelijk werd het beeld gemaakt door Aloïs De Beule en werd het in brons gegoten bij Vindevoghel in Gentbrugge (18). Het beeld stelt een Christusfiguur voor die een knielende moeder met kind en een soldaat zegent. Vooraan werd de tekst *Dank aan het H. Hert van Jezus 1914-1918 Heer verleen de eeuwige rust aan onze gesneuvelde en opgeëischten* aangebracht. Geheel onderaan het monument werd de volgende tekst aangebracht: *N.V.W. Nationaal verbond der Weggevoerden en werkweigeraars 1942-1945 Groot Aalst. Meer dan 180.000 landgenoten werden gedeporteerd. 4000 keerden nooit meer terug. Laat dit nooit meer gebeuren!!!* Rechts daarvan kwam de tekst *Soldaten 1914* met negen naamsvermeldingen, onder 1915 vier naamsvermeldingen, onder 1916 twee naamsvermeldingen en onder 1917 eveneens twee naamsvermeldingen. Op de achterzijde onder de noemer *Opgeëischten 1914* werd één naam vermeld, onder 1916 ook één en onder 1917 en 1918 telkens vier namen. Daaronder stond *Burgers te Aalst 1914* geschreven met twee naamsvermeldingen. Links van het monument werd de inscriptie *Soldaten 1917* gevonden met vier naamsvermeldingen, daaronder 1918 met dertien naamsvermeldingen en daaronder 1919 met drie naamsvermeldingen. Hier wordt in mei een krans neergelegd door het Verbond van Werkweigeraars (19).

(16) *Le Bien Public* (29 juni 1922) p. 2; "Korte mededeling", *Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon*, V/5 (1978) p. 22.

(17) *De Volksstem* (23 maart 1920) p. 3; (3 april 1920) p. 3; (6 april 1920) p. 3.

(18) J. Ghysens, *Geschiedenis der straten van Aalst* (Aalst, 1987) p. 269.

(19) Interview Jules Boelens (6 september 1998).

(20) Cf. W. Lerouge, "Het Noordstation te Aalst en de Oostvlaamse spoorlijn "Dender en Waas" van Jean-Pierre Cluysenaar", in: *Lit velerlei eeuwen. Historische en kunsthistorische bijdragen. Cultureel jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdrage*, Nieuwe reeks, nr. 10 (Gent, 1982) p. 105-147.

(21) *Le Bien Public* (2-3 november 1927) p. 2; J. Ghysens, *Aalst in Vlaanderen* (Aalst, 1981) p. 42-43; G. Defever, o.c., p. 30.

Het station op de lijn *Chemin de Fer de Dendre et Waes*, een ontwerp van Jean Pierre Cluysenaar, werd ingehuldigd op 6 juli 1856. Voor de gesneuvelde soldaten die werkzaam geweest waren bij de spoorwegen werd tegen de voorgevel van het stationsgebouw een bronzen gedenkplaat op een zwart granieten steen opgericht (20). Het initiatief zal vermoedelijk uitgegaan zijn van de spoorwegen zelf, aangezien bij de onthulling zowel minister Anseele als ingenieur Lemeire (inspecteur bij de spoorwegen) aanwezig waren. Op welke manier deze plaat werd gefinancierd, weten we niet. P. Nouille was de beeldhouwer van deze bronzen gedenkplaat. De plechtige onthulling gebeurde op 30 oktober 1927 in aanwezigheid van minister Anseele, burgemeester Moyersoens, kolonel Smeyers, ingenieur Lemeire en de gemeenteraad van Aalst. De burgerlijke overheden ontvingen de minister op het perron waarna het stedelijke brandweercorps op het Stationsplein de mars *Patria Belgica* speelde. De onthulling van de herdenkingsplaat en het dodenappèl gebeurde door een oorlogsinvaliden (een bediende van de spoorwegen). De burgemeester en de minister legden een bloemenkrans neer voor het gedenkteken, evenals de ouders en de aanwezigen (21).

De stad Aalst had in tegenstelling tot andere steden relatief weinig oorlogsmonumenten (22). Zo besloot men in de gemeenteraad van 8 maart 1946 over te gaan tot een financiële tussenkomst van de stad om te komen tot het oprichten van een Monument ter nagedachtenis van burgerlijke slachtoffers van de oorlogen 1914-1918 en 1940-1945 (23). Reeds voor deze datum waren er twee ingebrachte ontwerpen van Fr. Lemaitre en A. Huylebroeck afgewezen. Het ontwerp van Van den Broeck, waarvan de kosten op 2 à 300.000 frank werden geraamd was wel aangenomen (24). De inhuldiging was aanvankelijk rond 8 mei 1946 gepland, maar later werd juli, met Aalst kermis, de streefdatum. Een toelage van 50.000 frank werd verleend op voorwaarde dat de kosten voor het merendeel door geldinschrijvingen, omhalingen en tombola's en feesten zouden worden bijeengebracht. Het project werd echter niet gerealiseerd. Na 10 jaar dook het evenwel weer op in de pers en op de agenda's van de verschillende gemeenteraden (25). Het project van Van den Broeck werd niet meer vermeld. Uiteindelijk werd dit monument voor de oorlogsslachtoffers van beide wereldoorlogen, dat geplaatst werd op het Vredesplein, op 9 september 1956 ingehuldigd (26). Op zaterdag 8 september 1956 was er een concert, een taptoe en een volksbal. Zondag 9 september 1956 werd ingezet met een eucharistieviering ter nagedachtenis van koningin Astrid, vanwege het comité "In memoriam", gevolgd door een *Te Deum*. Daarop werden er bloemen gelegd aan de verschillende gedenktekens. Te 13 u 30 werd de stoet op het Stationsplein gevormd: tientallen vlaggen, vier muziekkorpsen en vele verenigingen trokken door de belangrijkste straten. Senator Stobbeleir (voorzitter van het Verbond der Vaderlandse Bonden) hield een toespraak en overhandigde het monument. Luitenant-kolonel Henry (vertegenwoordiger van de kroon) onthulde het monument en burgemeester Dhaeseleer antwoordde met een dankwoord. Andere aanwezigen waren gouverneur Mariën en arrondissementscommissaris Van Beneden. Een spreekkoor van 300 schoolkinderen onder leiding van Mevrouw Pletsier-De Groot bracht "heldenhulde". Een defilé door de groeperingen met bloemenhulde besloot deze plechtigheid. 's Avonds concerteerde het Schots muziekkorps opnieuw (27). De architect van dit monument was Stany De Neef, de beeldhouwer was Marc De Bruyn. Op drie pijlers rust een massief driehoekig geheel. De voorzijde bestaat uit een hardstenen bas-reliëf met vier ruiters die de Apocalyps aankondigen. Daarvoor bevindt zich een bronzen piëtagroep. Op de achterzijde bevinden zich de wapenschilden van Aalst en België. Tussen de drie zuilen bevindt zich de eeuwige vlam. De tekst die er werd aangebracht luidt: *Aan de slachtoffers der wereldoorlogen*. Rechtsachter werd er *België* ingekapt en linksachter *Aalst*. Onder het driehoekig geheel staat een massief ijzeren vuur waar de "eeuwige vlam" kan branden. Op dit monument werden geen namen aangebracht. Er worden bloemen gelegd op 8 mei en op 21 juli. Met de bevrijdingsfeesten op 3 september brengt men er hulde en met de British Liberation Route (begin september) wordt hier even halt gehouden. Verder wordt aan dit monument een eresaluut gehouden door de korpsdiensten van de politie van Aalst (28).

In het Sint-Maartenscollege werd een oorlogsmonument opgericht in het tuintje tussen het woonhuis van de priesters en de klassen (29). Afhankelijk van de bron verdween dit monument in de jaren 20 of na de Tweede Wereldoorlog (30). Het initiatief ging uit van de directie van deze school, naar alle waarschijnlijk-

4. Aalst, Vredesplein (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

(22) G. Defever, *o.c.*, p. 27.

(23) Notulen gemeenteraad Aalst, in zitting 8 maart 1946.

(24) B. Van Langenhoven, "Aalsterse pleinen doorheen de tijd: het Vredeplein", *Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon*, 23/4 (1996) p. 86-87.

(25) Notulen gemeenteraad Aalst, in zitting van 22 juni 1956, 6 juli 1956, 30 oktober 1956, 6 september 1956; Notulen schepencollege Aalst, in zitting van 7 juli 1956.

(26) B. Van Langenhoven, *a.c.*, p. 86.

(27) J. Ghysens, *Geschiedenis der straten van Aalst* (Aalst, 1987) p. 351; B. Van Langenhoven, *a.c.*, p. 86.

(28) Interview Jules Boelens (6 september 1998).

(29) L. Bavay en D. De Boeck, "Jozef De Somer. Een kunstenaar uit eigen midden", *Mededelingen van de heemkundige kring van Erpe-Mere*, 26/2 (1986) p. 33.

(30) *Ibidem*; G. Van Bockstaele, *Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs in het Aalsterse: Het Sint-Maartensinstituut 1881-1980* (Aalst, 1980) p. 97.

heid in persoon van directeur Poelaert. Meerdere malen tussen 1922 en 1923 riep de directeur de lezers van *De Volksstem* op om de namen van gesneuvelde leerlingen mee te delen. De kosten van het gedenkteken bedroegen 9.300 frank. Hiervoor werden op 20 maart 1921 een toneelopvoering en een tombola georganiseerd. Het gedenkteken uit steen werd gebeeldhouwd door Jozef De Somer. Het monument bestond uit twee delen: een arduinen sokkel waarop de namen van de overleden leraars en leerlingen stonden en een groot Heilig-Hartbeeld.

Ook in het Sint-Jozefcollege werd een gedenkplaat opgericht, namelijk in de hal van de school (Pontstraat 7). Het werd opgericht voor de gesneuvelde oud-leerlingen. Wie de initiatiefnemer was, is niet geweten. De kunstenaar die deze bronzen gedenkplaat heeft gemaakt, was R. Poincon uit Brussel. De enige afbeelding die we op de gedenkplaat aantreffen zijn twee gekruiste pluimpennen. Wat betreft de tekst vonden we het volgende: 1914 + 1918 met daaronder in kolommen twaalf, dertien en twaalf namen (31). Er wordt geen huldding gebracht.

Op de stedelijke begraafplaats werd aan de linkerkant een ereperk voor de oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog opgericht. Aan de rechterkant werd een herinneringsperk gemaakt met gietijzeren kruisen (twee rijen van veertien en vijftien gietijzeren kruisen) voor de oorlogsslachtoffers van de Eerste Wereldoorlog (32). Van wie het initiatief uitging, is niet geweten. De grafzerken op dit ereperk werden individueel gefinancierd, door de stad, door de wijken, scholen, particulieren en nijveraars. Het ontworpen plan diende gevolgd te worden door de vrij gekozen steenhouwer (33). Wanneer het ereperk werd ingehuldigd, is niet geweten. Wel werd op een gedenkplaat de datum van 28 oktober 1945 aangebracht. Mogelijk gaat het hier om een gedenkplaat die toen werd ingehuldigd, maar betreft het zeker niet het ereperk in zijn geheel aangezien de 69 oorlogsslachtoffers pas na de Tweede Wereldoorlog overgebracht werden. Vooraan zijn er twee zuiltjes met bronzen tekstplaten opgericht: *Ter herinnering aan al de niet teruggekeerde en niet gerepatrieerde politieke gevangenen der beide wereldoorlogen. De bevolking van Aalst in dankbare hulde aan de helden 1914-1918 1940-1945. Erkentelijkheid bouwde dit ereperk in samenwerking met de bevolking der stad Aalst. Ter herinnering aan al de gesneuvelde wapenbroeders der beide wereldoorlogen.* Voor de graftombe met de as van vijf slachtoffers vinden we de volgende tekst: *Hun asch alleen is ons gebleven maar roemrijk blijft hun offer verder leven.* Deze tekst werd met laurierbladeren afgebiesd. Voor deze graftombe werd een hardstenen tekstplaat opgericht met het woord *Erkentelijkheid*. Op de 69 graven vonden we teksten als *Gestorven voor het vaderland*, *Killed in action* of *Mort pour la patrie*. Op het einde van deze graven bevindt zich het gedenkteken: twee hardstenen bloemenkransen op hardstenen platen met daarvoor een gedenkplaat met de tekst *Hun offer was onze vrijheid* en daaronder *De steen op de achtergrond van het ereperk werd onthuld op 28-10-1945 als aandenken aan de martelaren uit de folterkampen hij zal de naam 'Hendrik Cornelis' dragen. In memoriam hun medegevalene en onzen medestichter.*

Bambrugge

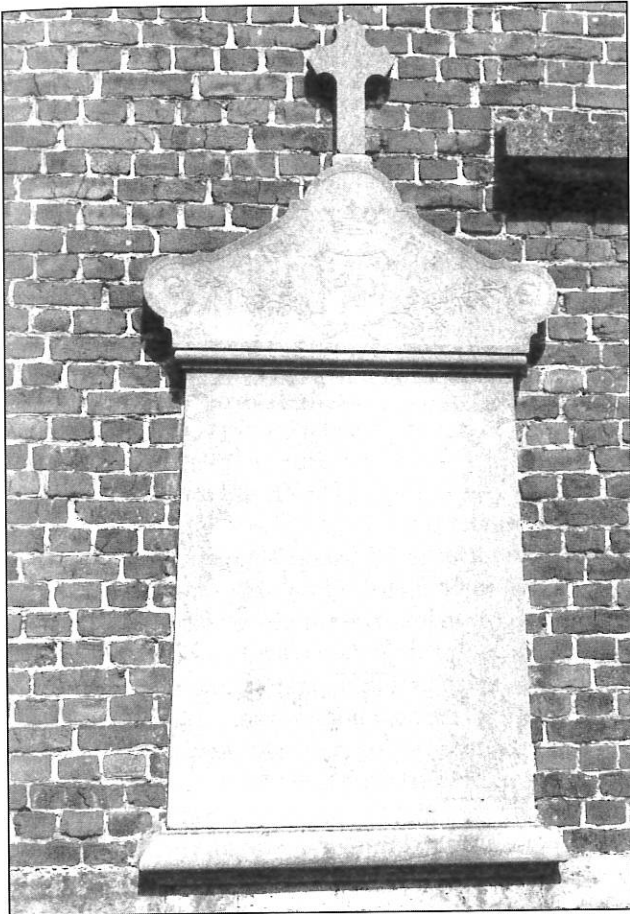
In Bambrugge werd een gedenkplaat voor de oorlogsslachtoffers van de Grote Oorlog aan de rechterkant van de voorgevel van de Sint-Martinuskerk geplaatst. Wie het initiatief genomen heeft voor het oprichten van deze plaat, is niet geweten. De plaatselijke archieven laten ook niets los over de bekostigingswijze, wie de arduinkapper was en wanneer het werd ingehuldigd. Het is een kleine arduinen plaat met daarboven een kleine afdekkplaat waarbij aan het uiteinde een driehoekige arduinen plaat werd geplaatst met daarin een gekroonde klauwende leeuw met aan elke zijde een tak met bladeren. De hoeken werden enigszins afgerond en met een krul voorzien. De gedenkplaat wordt bekroond met een kruis. Het grootste gedeelte van de gedenkplaat is ingenomen door een

(31) J. Ghysens, *o.c.*, p. 293-294; G. Defever, *o.c.*, p. 32.

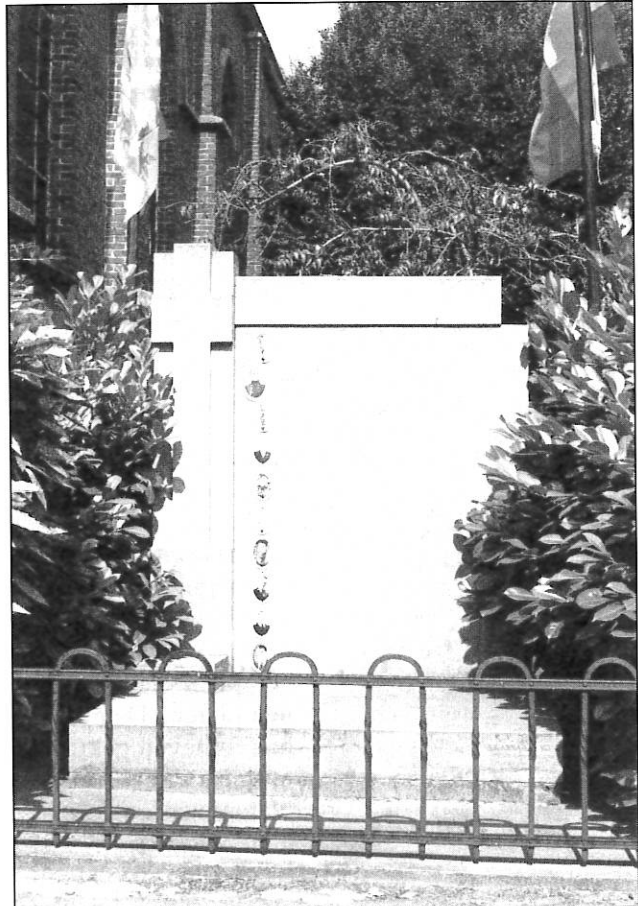
(32) B. Van Langenhoven, "Gietijzeren kruisen te Aalst", *Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon* (ter perse).

(33) *De Gazet van Aalst* (12 juli 1945) p. 2.

ingebeitelde hangende doek met vier naamsvermeldingen en onderaan brede franjes. Naast de vier naamsvermeldingen zullen oorspronkelijk ook vier foto's gehangen hebben. Dit is te zien aan de witte ovale plaatsen. Vermoedelijk werden ze overgebracht naar de nieuwe gedenkplaat. Boven de vier namen werd *Aan onze dierbare gesneuvelde soldaten en opgeëischten* gebeiteld. Boven het hangend doek werd een band met bollen afgebeeld. Hier wordt geen hulde meer gebracht.

5. Bambrugge (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

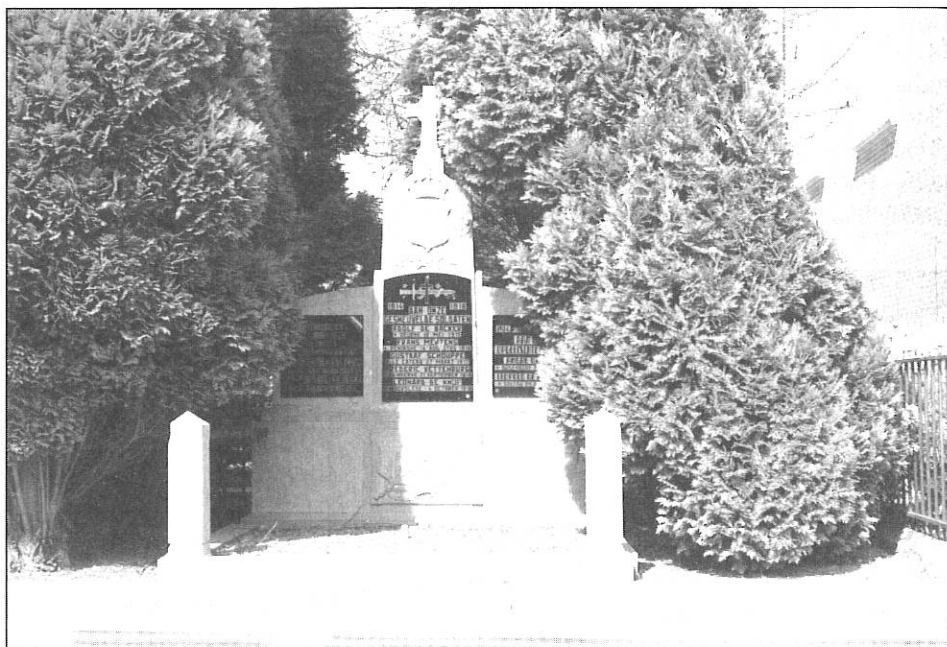

6. Bambrugge (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

Een tweede gedenkplaat werd op een paar meters van de oudere gedenkplaat aan de kerk opgericht. Het is een alleenstaand monument dat geheel rechts van de kerk tussen coniferen staat. Het oorlogsmonument werd opgericht voor de oorlogsslachtoffers van beide wereldoorlogen. Door wie het werd opgericht en wie de geldschieder was, weten we niet, evenmin als wanneer het werd opgericht. Het monument werd opgericht op een arduinen blok met daarop een rechtstaande plaat. Links van het monument werd op een kleine arduinen plaat de volgende tekst aangebracht: *Aan onze helden der oorlogen 1914-1918 1940-1945*. Een groot kruis uitgevoerd in reliëf werd erop geplaatst. Bovenaan het kruis werd aan de rechterkant op een arduinen plaat het woord *Pax* in reliëf aangebracht. Op de rechtstaande plaat werden tien naamsvermeldingen aangebracht samen met hun foto's. Onderaan rechts werd op de arduinen blok de volgende inscriptie aangetroffen: *F.V. De Wiele, Aalst*. Het monument wordt afgeschermd met een smeedijzeren hek.

Burst

Het oorlogsmonument van Burst staat links van de kerk en is omgeven door overwoekerende coniferen. Het werd opgericht voor de oorlogsslachtoffers van

7. Burst (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

de Grote Oorlog, maar vermeldt nu de oorlogsslachtoffers van beide wereldoorlogen. In de begroting van de gemeenteraad van 30 augustus 1920 was er 853,20 frank voor een oorlogsmonument ingeschreven (34). Van wie het initiatief uitging om dit op te richten, is ons niet bekend. Het oorlogsmonument werd opgericht op een arduinen verhoog. Voor het monument was plaats voorzien voor een aanplanting. Het eigenlijke monument bestaat uit een centrale arduinen plaat die geflankeerd wordt door twee zijdelings geplaatste kleinere arduinen platen. De middelste plaat loopt op een spitsboog samen. Hierin werd een halfverheven gekroonde leeuw met zijdelings geplaatste takken afgebeeld. De linkse is een eikentak, de rechtse is een lauriertak. Op de twee andere arduinen platen werden geen afbeeldingen aangebracht. Wel werden er op de drie arduinen platen drie zwarte granieten platen aangebracht. Op de linkse zwarte plaat werden de drie kleuren van de Belgische vlag in de rechterbovenhoek aangebracht. De tekst vermeldt 1940-1945 *Aan onze burgerlijke slachtoffers* met twee naamsvermeldingen. Op de centrale plaat, die groter is dan de andere twee, werd bovenaan een liggend zwaard aangebracht met in het midden van het lemmet een kruis met daaronder klimopbladeren. Linksonder staat 1914 en rechtsonder 1918, centraal daartussen *Aan onze gesneuvelde soldaten* met vijf naamsvermeldingen. Op de rechts gelegen plaat werd er in de linker hoek 1914 aangebracht en aan de rechter kant 1918. Centraal op deze plaat werd een gekroonde *B* aangebracht. Erdoorheen was een palmtak met onderaan een drieband. Daaronder kwam de tekst *Aan onze opgeëischte burgers* met twee naamsvermeldingen. Voor het monument werden twee arduinen paaltjes geplaatst.

Erpe

Het oorlogsmonument van Erpe is gelegen op een boogscheut van de kerk (35). Vlak naast het monument staat de vrijheidsboom. Om tot een oorlogsmonument te komen werd er een commissie samengesteld; *Schepen Wijnant Romain optredend als voorzitter der commissie samengesteld om dit bevrijdingsfeest op tourw te zetten en den wensch uitdrukkende van de gemeente eene geldelijke hulp van 3000 frank te bekomen ten einde de uitvoering er aan zoo luisterrijk mogelijk te maken. Overwegende dat het behoort is eene enge samenwerking onze krachten te vereenigen om aan de betooging de zinnebeeldige waarde en het vaderlandsch karakter te geven die getuigenis leveren van erkentelijkheid en trouw, erkentelijkheid jegens onze soldaten*

(34) Notulen gemeenteraad Burst, in zitting 30 augustus 1921.

(35) D. De Boeck, "Uit de geschiedenis en de voorgeschiedenis van mijn geboortehuis", *Mededelingen van de heemkundige kring van Erpe-Mere*, 36/3 (1996) p. 41.

trouw in de toekomst van België (36). Als kunstenaar werd de plaatselijke beeldhouwer Jozef De Somer gekozen. Verwonderlijk is dit niet aangezien hij heel wat kunstwerken voor privé-personen, kerken en andere instellingen maakte (37). De inhuldiging van het monument gebeurde in september 1920: *Met veel plechtigheid is hier het gedenkteken opgericht ter nagedachtenis der gesneuvelde helden, onthuld worden. Om 9 1/2 u vergaderde de oud-strijders in het klooster en met de leden van den gemeenteraad, de kerkraad, armbestuur en feestcommissie trok men vandaar in stoet met het muziek van het 2de linieregiment aan 't hoofd, naar de kerk. De oud-strijders namen plaats in de middenbeuk; de familieleden der gesneuvelden met de leden der verschillende besturen in het koor en de overige gelovigen namen plaats in de zijbeuk zodat de kerk veel te klein was. Om 10 u werd een plechtige mis gezongen. Na het evangelie beklom E.H. Pater Virgilius De Boeck, oud-aalmoezenier, de predikstoel en deed een roerende gelegenheids-sermoeen dat allen en bijzonderlijk de familieleden diep heeft getroffen. Na de H. Mis vergaderde allen rond het gedenkteken. De heer doktor Wijnant, voorzitter van de feestcommissie hield een gloedvolle aanspraak tot het volk en legde in treffende woorden de beteekenis uit van het gedenkteken en onder de geestdriftige toejuiching der menigte werd het monument ontbloot (een prachtwerk van een oud-strijder van Erpe, beeldhouwer Joz. Somers). Na de uitvoering der "Brabaçonne" sprak de heer burgemeester De Boeck en M.V. Parewijck, voorzitter van den Oud-Strijdersbond en hield de heer luitenant Van Nuffel, afgevaardigde van het ministerie, eene vaderlandsche redevoering. Om 1 ure werd aan de oud-strijders een smakelijk noenmaal aangeboden. In de middag gaf het militaire muziek een puik concert op het kiosk en iedereen was voldaan over 't welgelukken van het schoon feest zijne bewondering uitdrukkend over het heerlijk monument* (38).

Het oorlogsmonument bestaat uit een blokvormig beeld en is gemaakt om langs de vier zijden te bekijken. Het beeld is geplaatst op een sokkel van natuurstenen. Op iedere zijde bevindt zich een plaat. Op de eerste plaat werd de volgende tekst aangebracht: *'t Erpsche volk aan zyne helden. 1914-1918 1940-1945.* Daarvan rechts vinden we 1914-soldaten-1918 met daaronder zestien naamsvermeldingen. Hieronder vermeldde men de inscriptie 1940-1945 met twee naamvermeldingen. De plaat achteraan vermeldt de inscriptie *A.V.V.-V.V.K.*, onderaan rechts vinden we de half vergane inscriptie *Joz. De Somer.* Aan de linkse kant werd bovenaan *Burgers* aangebracht met twee naamsvermeldingen en daaronder *Opgeëischten* met zes naamsvermeldingen. Boven elke plaat is er een sterk gestileerd, treurend vrouwenhoofd aangebracht. De hoeken tussen de vier platen worden gevormd door vier soldaten van vier verschillende nationaliteiten (Belg, Fransman, Amerikaan en Schot). Een leeuw die een wapenschild tussen zijn bovenste klauwen vasthoudt, bekroont het beeld. De leeuw stond eertijds naar het oosten (Duitsland) gericht, maar het gedenkteken werd tijdens de Tweede Wereldoorlog verplaatst zodat de oriëntatie thans niet meer klopt. Ongetwijfeld is dit één van de meest opmerkelijke oorlogsmonumenten uit de streek, al was het maar omwille van het *A.V.V.-V.V.K.* dat erop aangebracht is. Dit is waarschijnlijk het gevolg van De Somers sympathie voor de frontbeweging tijdens de oorlog (39). *Het oorspronkelijk plan was echter veel grootser opgevat. De vier hoekfiguren dienden bronzen soldaten te zijn in natuurlijke grootte en alle andere delen van het monument moesten in dezelfde verhouding worden aangepast. Het oorspronkelijk ontwerp werd echter door hogerhand afgewezen omdat het te duur zou uitvallen* (40).

(36) Notulen gemeenteraad Erpe, in zitting van 27 september 1919.

(37) L. Bavay en D. De Boeck, *a.c.*, p. 17-37; Idem, "Enkele aanvullende gegevens betreffende Jozef De Somer", *Medeelingen van de heemkundige kring van Erpe-Mere*, 27/1 (1987) p. 16-18.

(38) *De Volksstem* (15 september 1920) p. 2.

(39) L. Bavay en D. De Boeck, *a.c.*, p. 32-33.

(40) *Ibidem*, p. 16-17.

8. Erpe (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

9. Impe (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

Impe

Het oorlogsmonument van de gemeente Impe vinden we terug rechtover de kerk, dichtbij de pastorie en voor een grote grot toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes. Naast het monument staat op een ongelukkige wijze een frituur. Aanleiding voor de oprichting van een oorlogsmonument door de gemeente Impe waren twee brieven; de ene brief was afkomstig van de gouverneur en de andere van een commissie samengesteld door de oud-soldatenbond uit Impe om feestelijkheden in te richten in de gemeente. In deze brief had de commissie de gemeente om "hulpgeld" gevraagd om deze feestelijkheden te kunnen inrichten (41). De gemeente besloot 1200 frank aan de plaatselijke commissie te geven. Wie de ontwerper van dit op een arduinen plaat opgerichte monument was, is niet geweten. Oorspronkelijk werd het opgericht voor de oorlogsslachtoffers van de Grote Oorlog, later werd het aangevuld met deze van de Tweede Wereldoorlog. Het oorlogsmonument bestaat uit een naar boven toe verjongende pijler met bovenaan een laagpuntige afdekplaat. Op de frontale plaat werd in het midden een half verheven gekruist geweer met sabel aangebracht. Daartussen werd een soldatenhelm afgebeeld. Boven deze werd een half verheven rechstaand kruis aangebracht. Op de sokkel werd de inscriptie *Impe aan onze helden* aangebracht. Rechts

daarvan werd op de sokkel *Opgeëischten* aangebracht met vier vermeldingen. Op de zuil kwam de inscriptie *Burgerlijke oorlogsslachtoffers* met drie naamsvermeldingen. Links van het monument werd op de zuil *Overleden militairen* aangebracht met twee naamsvermeldingen en daaronder op de sokkel *Gesneuvelde soldaten* met vier naamsvermeldingen. Het oorlogsmonument wordt afgeschermd met op de vier hoeken geplaatste arduinen paaltjes die onderling verbonden zijn met een ijzeren baar.

Lebbeke

Het oorlogsmonument staat tussen de dekenij en de kerk van Lebbeke op een vernieuwde dorpskom. Het werd oorspronkelijk opgericht voor de oorlogsslachtoffers van de Eerste Wereldoorlog, later aangevuld met deze van de Tweede Wereldoorlog. Wanneer dit monument werd ingehuldigd, is niet geweten. Op 21 juli 1919 had de gemeenteraad van Lebbeke beslist dat er "Vredesfeesten" zouden komen. Hiervoor werd aan de desbetreffende commissie de som van 1000 frank gegeven om de kosten voor dit feest te dekken (42). Een jaar later zou ter gelegenheid *van de verjaring van het planten van de vrijheidsboom* de buurtgemeenschap (Leo Duboisstraat?) de gemeenteraad om een bijdrage vragen voor het inrichten van deze jaarlijkse feestviering. De gemeenteraad gaf haar toestemming en gaf een subsidie van 20 frank *ter gelegenheid der kermis van de vrijheidsboom*. *Bij deze beslist de gemeenteraad dat 11 november, herinneringsdag van den wapenstilstand door algemene feesten in de gemeente zal gevierd worden. Plakkaten zullen uitgehangen worden om een oproep te doen tot de verschillende maatschappijen der gemeente. Ook zal de gemeentekiosk ter groote markt worden opgericht om aldaar na den optocht der maatschappijen een concert te doen plaats grijpen voor den ingeschreven maatschappijen* (43). Na de Eerste Wereldoorlog zou ook een Tsjechisch kanon achtergebleven zijn. Het werd opgesteld nabij de dekanale Onze-Lieve-Vrouwekerk met de loop symbolisch naar het oosten gericht. Het

(41) Notulen gemeenteraad Impe, in zitting 24 november 1919.

(42) Notulen gemeenteraad Lebbeke, in zitting 13 juli 1919.

(43) Notulen gemeenteraad Lebbeke, in zitting 29 oktober 1920.

kanon bleef daar staan tot in mei 1940. Toen achtte het gemeentebestuur het gevaarlijk worden: het kon bij de Duitse aanvalsmacht immers verkeerde ideeën over de Lebbeekse vredelievendheid oproepen en dus werd het gevaarte afgevoerd (44). Het zou tot 1921 duren vooraleer er sprake is van een "echt" oorlogsmonument. Op de gemeenteraad van 4 maart 1921 was het zover. Men had blijkbaar al contact opgenomen met de Gentenaar Verbanck (*het ontwerp oorlogs-gedenkteken opgemaakt door den heer Verbanck van Gent*), die zeker in de naoorlogse periode geen onbekende in de streek was. Zo was hij samen met de Gentenaars V. Vaerwijck (architect) en O. Sinia (beeldhouwer) betrokken bij de realisatie van een nieuw gerechtshof in Dendermonde en was hij eveneens betrokken bij de realisatie van het oorlogsmonument op het Heldenplein in dezelfde stad (45). In de gemeenteraad schreef men verder *Dit kunstwerk dat de goedkeuring wegdraagt der leden, zou een uitgaaf vergen van 28.000 frank. De oprichting daarvan zou gebeuren recht over den ingang der pastorie*. Voor bijkomende kosten en de te geven feestelijkheden wordt een krediet verstrekt van 7000 frank zodat de totale uitgaaf die in de begroting van 1921 zal worden voorzien bedragen 35.000 frank (46). Deze som werd ter beschikking gesteld aan de daartoe aangestelde commissie. Deze zou dan verder beslissen over de aanbesteding van de werken en de te ontwerpen feestelijkheden. Dit zou allemaal moeten gebeuren onder de supervisie van het gemeentebestuur (47).

10. Lebbeke (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

Of het monument inderdaad toegewezen is aan beeldhouwer Verbanck, is niet zeker; mogelijk is het van de hand van Jozef De Somer uit Erpe (48). Het koperen beeld werd gegoten bij Bronsgieterij Albers uit Antwerpen (49). Het standbeeld staat op een arduinen sokkel met vier treden aan de basis. Rondom loopt een verhoogd plantenperk dat afgeboord wordt door een massieve ovale omlijsting, met vooraan twee kleine paaltjes met een bol erbovenop. Aan beide zijden zijn twee arduinen platen aangebracht, die tussen deze twee geflankeerd worden door een kleine engelenfiguur die op een vlakke vierkante pijler zit. De koperen engel met vleugels is een rechtstaande figuur die met de rechterhand een staf vasthoudt, met bovenaan een lauwerkrans en een kleine klauwende leeuw. In gouden letters werd bovenaan op de sokkel *De gemeente Lebbeke aan hare zonen gestorven voor 't vaderland* aangebracht. Daaronder is een koperen plaat aangebracht met de tekst 1914 1918 en 1940 1945. Tussen deze twee cijfergroepen staat het gemeentewapen van Lebbeke. Hieronder links is het woord *soldaten* aangebracht met acht naamsvermeldingen en daaronder het woord *bur-*

(44) *Het Nieuwsblad* (1 september 1998) p. 1.

(45) G. Defever, *o.c.*, p. 61.

(46) Notulen gemeenteraad Lebbeke, in zitting 4 maart 1921.

(47) Notulen gemeenteraad Lebbeke, in zitting 15 april 1921.

(48) L. Bavay en D. De Boeck, "Jozef De Somer. Een kunstenaar uit eigen midden", *Mededelingen van de heemkundige kring van Erpe-Mere*, 26/2 (1986) p. 33; Interview Herman De Somer (3 september 1998); hij weet dat er een maquette gemaakt geweest is voor het oorlogsmonument van Lebbeke, maar kon ons niet bevestigen of het inderdaad door zijn vader uitgevoerd geweest is.

(49) Waarneming ter plaatse.

gers met vijf naamsvermeldingen. Aan de andere zijde is het woord *weerstand* aangebracht met veertien naamsvermeldingen. Onderaan deze steen werd op een zwarte lange steen één naam bijgevoegd. Helemaal uiterst links werd de zin *weggevoerde burgers naar Duitschland* aangebracht met zes naamsvermeldingen, daarnaast kwam *opgeëischte dwangarbeiders* met 25 naamsvermeldingen. Als steun werd er tussen deze plaat en de volgende een kleine smalle zuil geplaatst met bovenaan een kleine engel met verheven hoofd. Hiernaast staat een plaat met het woord *soldaten* met daaronder 23 naamsvermeldingen. Als tussenverbinding tussen deze en de andere plaat werd ook hier een smalle zuil aangebracht met bovenaan een kleine engel met een naar beneden gericht hoofd. De volgende plaat droeg de woorden *vermoorde burgers* met 27 naamsvermeldingen.

Lede

Het oorlogsmonument van de gemeente Lede is gelegen op de markt, dichtbij de kerk. Het is een alleenstaand monument dat bij drukke verkeersdagen tussen de geparkeerde auto's en een frituur staat. Het monument werd oorspronkelijk opgericht voor de oorlogsslachtoffers van de Grote Oorlog, later kwamen de namen van de oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog erbij. De inhuldiging van het monument gebeurde op 8 mei 1921. Het initiatief ging uit van een ter plaatse opgericht feestcomité. Het is ons niet bekend wie juist in dit comité zetelde. Over de financiering kunnen we kort zijn. De enige financiering die we ontdekten hebben, is afkomstig van het gemeentebestuur. Op 3 februari 1920 ging deze over tot de voorlopige opmaking van de gemeentebegroting en had voor het oprichten van een gedenkteken aan onze helden de som van 10.000 frank ingeschreven (50). Drie maanden later werd de som op vraag van het inrichtingscomité al opgetrokken tot 15.000 frank (51). Het beeld is van de hand van Aloïs De Beule (52). Het oorlogsmonument werd gebouwd op een vierkante natuurstenen voet en voorzien van arduinen hoeken. Daarboven werd een

(50) Notulen schepencollege Lede, in zitting 3 februari 1920.

(51) Notulen schepencollege Lede, in zitting 11 mei 1920.

(52) J. De Brouwer, *Geschiedenis van Lede. Het Dorpsleven, het parochieleven, het volksleven* (Lede, 1983) p. 97.

(53) "Lede, In woord en beeld", *Tijdschrift van de postzegelkring Leda*, 19/10 (1998) p. 4.

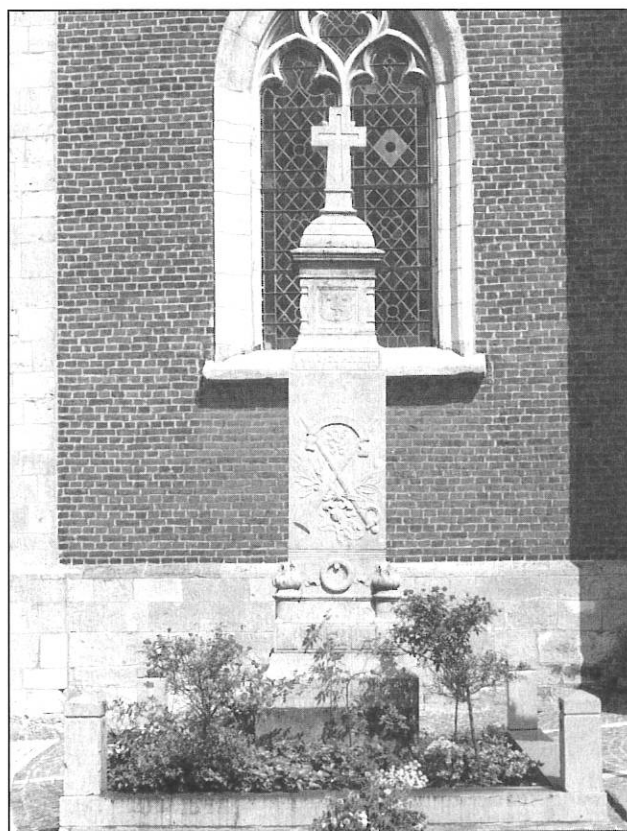
11. Lede (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

dikke arduinen vierkante afdekplaat geplaatst en hierboven kwam dan de hoge arduinen sokkel met aan de vier zijden rechthoekige arduinen platen. Bovenaan werd een vierkante dunne afdekplaat aangebracht. Hierop kwam het beeldhouwwerk te staan. Dit stelt een stoere en volledig uitgeruste soldaat voor, gebeeldhouwd in witte steen, met in zijn rechterhand een geweer dat horizontaal gedragen wordt. In zijn linkerhand draagt hij een vlag met vlaggenstok met aan de top daarvan een lauwerkrans en een kleine goudkleurige klauwende leeuw. Achter de voeten van de soldaat ligt een kanonloop. Aan de rechterzijde was oorspronkelijk een leeuw (België) afgebeeld die een arend (Duitsland) met zijn poot vertrapte. In het feestcomité ontstonden moeilijkheden aangezien het gemeentebestuur een militair had uitgenodigd om de feestrede te houden, terwijl de plechtigheid werd opgeluisterd door een muziekkapel van het leger en de opvoering van een cantate. Het sermoen werd uitgesproken door oud-legeraalmoezenier Nobels. De moeilijkheden in het comité kunnen ook gezocht worden in de onderlinge strijd tussen VOS (Jozef Cool), NSB (Ferdinand Daelman) en de Opgeëisten (Frans Rottiers). Het uitzicht van het oorlogsmonument bleef zo tot aan de inval van de Duitsers in Lede op 19 mei 1940. Op bevel van de Duitse bezetting werd de adelaar en de leeuw van het beeld weggekap (53).

Bij de restauratie van het oorlogsmonument in 1995 werd deze beeldengroep niet in zijn oorspronkelijke toestand teruggebracht. Bovenaan de sokkel werd over de vier zijden van het monument de volgende tekst aangebracht: *Aan onze helden die door eigen kracht van Luik tot den Yzer braken 's vijands macht*. Aan de frontale zijde, op de centrale plaat, werd de tekst: *Op 't veld van eer Gesneuvelden* aangebracht met vijftien naamsvermeldingen. Aan de rechterkant werd er geen tekst aangebracht, maar kwamen er 21 naamsvermeldingen voor. Op de achterkant staat *Allhier gestorven Opgeëischten* met twaalf naamsvermeldingen en tenslotte aan de linkerkant *Opgeëischten in hechtenis gestorven* met vier naamsvermeldingen en daaronder *Gedooide burgers* met vier naamsvermeldingen. Aan de voet, net onder de dikke afdekplaat, is een rechthoekige plaat aangebracht met volgende inscriptie: *Ter nagedachtenis van de oorlogsslachtoffers 1940-1945*. Daaronder op het verhoog zijn twee arduinen platen aangebracht: links voor het *Afrikaans Beschavingswerk* en rechts een plaat met volgende vermelding *Gemeente Lede Herdenkingsplaat voor de weggevoerden en werkweigeraars. Meer dan 180.000 landgenoten werden gedeporteerd. 4000 keerden nooit meer terug. Laat dit nooit meer gebeuren*. Rechts ervan vinden we *Gesneuvelden 1940-1945* met negen naamsvermeldingen. Achteraan het monument vinden we achtereenvolgens *Gestorven in Krijgsgevangenschap* met één naamsvermelding, daaronder *Burg. slachtoffer* met één naamsvermelding, *Gesn. Korea* met één naamsvermelding en tenslotte links *Burgers gestorven wegens oorlogsfeiten* met tien naamsvermeldingen. De letters werden in goudkleur weergegeven. Het oorlogsmonument wordt afgesloten door een laag vierkantig smeedijzeren hek dat op een uit betonklinkers bestaand verhoog staat.

Mere

Het oorlogsmonument van Mere is links aan de kerk opgericht op een recent vernieuwd dorpsplein. Het monument werd opgericht voor de oorlogsslachtoffers van de Grote Oorlog, later aangevuld met deze van de Tweede Wereldoorlog. Wat betreft de opdrachtgever en de geldschieter tasten we volledig in het duister. De uitvoerder van het monument is Birmant uit Ninove. Het monument is geplaatst op een betonnen sokkel waarop een trapsgewijs naar boven toe verjongde vierkantige pijler is geplaatst met bovenaan een halfronde afsluitsteen. Het monument wordt bekroond met een kruis. Bovenaan op de frontale zijde wordt het gemeentewapen afgebeeld en eronder werd de volgende tekst aangebracht die verdeeld werd over de vier zijden van het monument: *Aan onze helden voor ons gestorven*. Aan de voorzijde, op ooghoogte, werd een gekruiste sabel en een geweer aangebracht met daartussen een lint dat een gebonden palmtak vasthoudt. Tussen het lemmet van de sabel en de loop van het geweer is een klauwende leeuw afgebeeld met daarboven een lint waarop het woord *Vrijheid* aangebracht is. Tussen de kolf en het heft is een bloem aangebracht (klaproos). Boven de gekruiste sabel en geweer is er een soort klein Maltezer kruis aangebracht. Vlak boven de sokkel, maar nog op het monument, is een rouwkrans gebeiteld met daaronder de tekst *1914-1918*. Vermoedelijk werd later *1940-1945* eronder bijgekapt. Aan iedere hoek van het monument is er een vlam gebeiteld. Aan de zijkant van het monument werden bovenaan twee gekruiste kanonlopen aangebracht met daaronder de tekst *Voor 't vaderland gesneuveld* met dertien

12. Mere (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

naamsvermeldingen. Achteraan werd dezelfde tekst aangebracht met twee naamsvermeldingen, daaronder kwam de tekst *Overleden in dienst van 't vaderland* met één naamsvermelding. Verder werd er *Burgerlijke slachtoffers* aangebracht met zes naamsvermeldingen. Aan de linkerzijde van het monument werd eveneens de zin *Voor 't vaderland gesneuveld* aangebracht met zeven naamsvermeldingen en daaronder de *Overleden opgeëischten* met zes naamsvermeldingen.

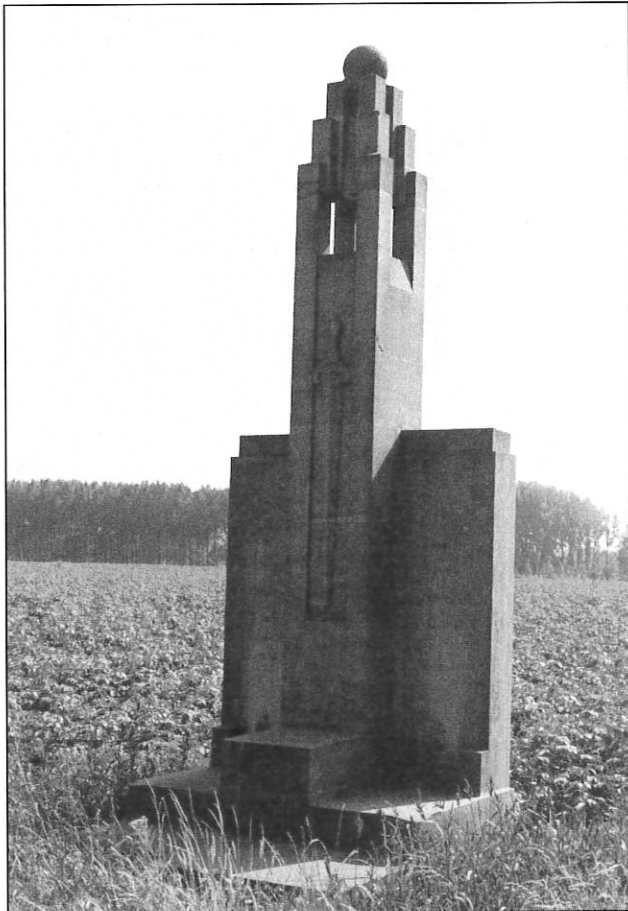
Oordegem

Rechtover de Fauconniersmolen, aan de Grote Steenweg vlak naast de straat, bevindt zich een losstaand oorlogsmonument. Dit werd opgericht naar aanleiding van een confrontatie in 1914 tussen een Belgische compagnie cyclisten, een compagnie van de Brusselse burgerwacht en de voorhoede van een Duitse divisie onder leiding van generaal von Boehn (54). De oprichting heeft vermoedelijk plaatsgevonden in 1926 of 1927. Door de vereniging van Oud-Burgerwachten van Brussel werd er begin 1926 een herinneringscomité opgericht. Op 25 juni 1926 verleende de gemeente Oordegem de som van 500 frank als steun voor de oprichting van een oorlogsmonument. De ontwerper is ons onbekend. Het monument is opgericht op een arduinen plaat met twee treden aan de basis. Op de bovenste trede werd de tekst *Pro Patria 1914* aangebracht. Vooraan bestaat het uit een centrale arduinen vierkante zuil met daarnaast twee evenwaardige arduinen platen. De centrale zuil gaat bovenaan op de vier hoeken in drie geledingen trapvormig verjongd naar boven toe. Tussen de eerste geleding is een open ruimte. De vierkante zuil is bekroond met een bol. Op de zuil is centraal een bas-relief aangebracht dat een naar beneden gericht zwaard voorstelt met in het heft het woord *Pax*. Onderaan het zwaardpunt staat gegrift: *Les chasseurs éclaipeurs de Gand à leurs frères d'armes*. Rechts van de zuil staat de volgende tekst: *La compagnie des chasseurs cyclistes de Bruxelles a Edmond Koning commandant et Leon Esser chasseur*. Onderaan de tekst is er een bas-relief dat een kleine waakvlam voorstelt. Links van de zuil staat de tekst: *Le régiment Reine Elisabeth de Bruxelles aux chasseurs Amédée Haumont, Jean Hubinger*. Onderaan de centrale zuil is een vierkante arduinen blok aangebracht met centraal de tekst *Pro Patria 1914*. Hier worden geen huldigen gebracht.

(54) R. De Gendt, *Oordegem, nederzetting, heerlijkheid, gemeente* (S.l., 1989) p. 139.

(55) Notulen gemeenteraad Oordegem, in zitting 2 augustus 1920.

(56) R. De Gendt, *o.c.*, p. 138.

13. Oordegem, Fauconniersmolen (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

In Oordegem werd ook een oorlogsmonument aan de kerk opgericht. Dit monument werd in eerste instantie opgericht *ter nagedachtenis van de gesneuvelde soldaten en overleden opgeëisten* van de Eerste Wereldoorlog. Wanneer het werd opgericht, is ons niet bekend. Wel is geweten dat er in de gemeenteraad van 2 augustus 1920 een programma werd opgesteld *betreffende de nationale feesten ter gelegenheid van het plaatsen van eene gedenkzuil*. De gemeente besloot in deze zitting om een programma op te stellen en deze op 125 exemplaren te laten drukken en uit te hangen in de gemeente (55). Naast het monument kwam er ook een vrijheidsboom (56). Het oorlogsmonument werd geplaatst aan de ingang van de kerk; de vrijheidsboom stond naast de kerkhofmuur langs de kant van de herberg "De Dry Koningen". Het monument werd later verplaatst bij de vernieuwde dorpsaanleg en heringehuldigd op 11 november 1965. De vrijheidsboom verdween bij het afbreken van de

kerkhofmuur in 1933. Het oorspronkelijke oorlogsmonument kreeg een monumentale naar boven toe verjongende pijler en werd op een klein verhoog geplaatst, waarvoor kleine witte natuursteen werd gebruikt. Het werd afgebeeld met een massieve vierkante arduinen boord met vooraan twee kleine paaltjes en werd bekroond met een kruis. Van een ontwerper of wie de opdrachtgever was, hebben we geen spoor gevonden. Op de frontale zijde staat bovenaan *1914-1918*. Vlak daaronder werd een Sint-Martinusfiguur met paard, uitgebeeld als een Romeinse soldaat die zijn mantel deelt met een arme, in basreliëf aangebracht. Onder deze voorstelling is een gekruist geweer met een sabel aangebracht. Op de loop van het geweer en het lemmet van de sabel is een soldatenhelm afgebeeld. Onderaan de zuil werd de volgende tekst gebeiteld: *Hun offer was onze vrijheid*. Rondom het oorlogsmonument werden verschillende arduinen platen aangebracht met daarop de namen in goudkleurige letters. Vooraan het monument staat de tekst *Gesneuvelden 1914-1918* met zestien naamsvermeldingen, daaronder *Gesneuvelden 1940-1945* met drie naamsvermeldingen en daaronder *Weerstand 1940-1945* met vier naamsvermeldingen. Links zijn nog zeventien namen vermeld en rechts vier. Aan de rechterkant werd op de arduinen boordsteen van het monument *Overleden oud-strijders 1914-1918* aangebracht met daaronder 50 naamsvermeldingen, daaronder *Weggevoerden overleden te Oordegem 1914-1918* met achttien namen en hieronder *Weggevoerden 1914-1918* met zes namen. Links en rechts van deze plaat werden bijkomende platen aangebracht met links veertien namen en rechts zestien namen. Achteraan het monument staat de tekst *Burgelijke slachtoffers 1940-1945* met negen namen. Ook hier werd links en rechts een bijkomende plaat toegevoegd met aan de linkse zijde dertien namen en rechts vijf namen. Aan de linkse zijde van het monument werd de tekst *Overleden oud-strijders 1940-1945* aangebracht met 34 naamsvermeldingen. Er werden links en rechts bijkomende platen bijgelegd met links en rechts elf namen.

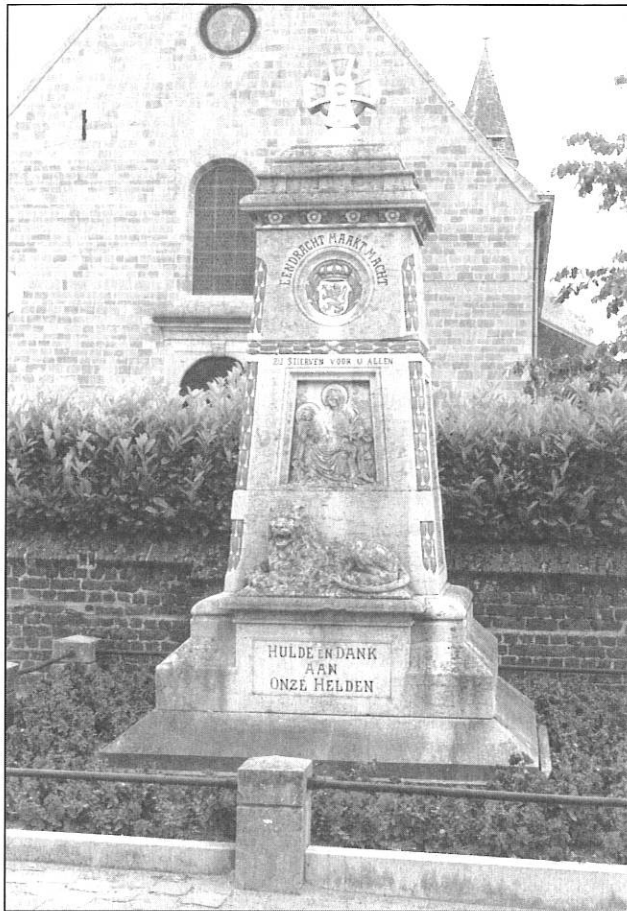
Ottergem

In Ottergem is rechts tegen de gevel van de kerk een gedenkplaat geplaatst. Net buiten de kerkhofmuur staat een vrijheidsboom. Wie de initiatiefnemer was en op welke manier de financiën bijeengeharkt werden, is niet geweten. De gedenkplaat is opgericht op een arduinen balk met daarop een rechthoekige plaat. Daarop werd in een halve boog de tekst *Aan onze gesneuvelde helden* aangebracht. Daarboven, op een rechthoekige plaat, is er een doek afgebeeld in reliëf waarop de drie namen van de gesneuvelde soldaten uit de Grote Oorlog werden aangebracht, samen met hun respectievelijke foto. Boven dit gedeelte werd een band in reliëf aangebracht met bollen, met aan de rand een half kruis met een halve cirkel. Daarboven komt een spitsvormige boog waarop een klauwende leeuw is aangebracht in een wapenschild met daarboven een kroon. Aan de voet van het wapenschild zijn twee gekruiste takken met bladeren. Helemaal bovenaan de linkerzijde werd *1914* aangebracht, rechts *1918*. De gedenkplaat werd bekroond met een kruis. Vooraan het monument werden twee arduinen paaltjes aangebracht met een ketting.

14. Ottergem (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

Sint-Lievens-Houtem

15. Sint-Lievens-Houtem (Foto Bart Van Langenhoven, mei 1998).

Het oorlogsmonument van deze gemeente staat vlak voor de kerk. Op oude postkaarten kan men zien dat het werd opgericht binnen het oude ommuurde kerkhof, dat gelegen was rond de kerk (57). Tot voor enkele jaren stond hier nog een vrijheidsboom. In de begroting van 1919 werd door de gemeenteraad de som van 3000 frank voorzien en door de bestendige deputatie goedgekeurd voor 5200 frank (58). In de buitengewone uitgave van de begroting van 1920 was er een tussenkomst voorzien voor het oprichten van een monument voor de gesneuvelde soldaten en een tussenkomst voor de vredesfeesten. In de begroting van 1920 werd 5200 frank toegestaan; 1460 frank werd door de gemeenteraad voorgedragen en dit bedrag werd door de bestendige deputatie goedgekeurd (59). In de begroting van 1921 werd een nieuwe vrijheidsboom voorzien aangezien de vorige "verdroogd" was. Hiervoor werd de som van 25 frank voorzien (60). Wie de juiste initiatiefnemer was, kunnen we niet met zekerheid zeggen, maar baserend op de aanwezigheid van twee citaten van kardinaal Mercier, een citaat van de priester F. Marciani en de aanwezigheid van een piëta op het monument kunnen we de stelling staven dat het de plaatselijke pastoors zullen geweest zijn die het mogelijk maakten om dit monument op te richten. Het monument der gesneuvelden werd ingehuldigd op tweede paasdag 1920. De pastoors hadden daarvoor 2700 frank rondgehaald (61). De rest werd bijgelegd door de oorlogscomités en het gemeentebestuur (62). Dit uit zandstenen gemaakt oorlogsmonument

werd geplaatst op een grijs-blauw granieten onderstel. Op het frontale gedeelte staat de tekst *Hulde en dank aan onze helden*. Boven deze tekst wordt een liggende leeuw afgebeeld. Nog hoger staat een piëta met daarboven de tekst *Zij sterven voor U allen* en daarboven een gouden gekroonde leeuw met palmen. Het monument werd gekroond met een kruis. Op de rechterkant werd de volgende tekst aangebracht: *1914-1918 Grooter blijk van liefde kan niemand geven zegt de Heer dan zijn leven te slachtofferen voor zijn vrienden de soldaat die sterft om zijn broeders te redden en het vaderland te beschermen pleegt zulk een daad van verheven naastenliefde. Kristene moeders weest fier over uw zonen. Kard. Mercier*. Op de achterzijde van het monument staat geschreven: *Aandenken der onthulling 2 Paaschdag 1920. In dankbaarheid wordt van geslacht tot geslacht de naam onzer dooden gevierd en herdacht. Ze streden als leeuwen en wanneer 't gevecht ze gaven hun bloed prijs voor land en voor recht en deden als helden der onschuld hun plicht. Door hoop in kruis ondersteund en verlicht. F. Marciani Pr.* Tenslotte werd rechts van deze tekst op de andere zijkant de tekst *1914-1918. Bidt voor hen die vielen. Kard. Mercier* aangebracht met zestien naamsvermeldingen. Verder stond er *Opgeëischten* met twee naamsvermeldingen. De vier zijhoeken werden bedekt met gouden bladeren. De bloemen die op het monument werden aangebracht, hebben gouden bladeren en witte bloemknoppen. Ieder jaar wordt ter gelegenheid van 11 november een bloemenkrans door de gemeente en door de oud-strijdersbond aan het oorlogsmonument gelegd. Vanaf volgend jaar (1999) zou dit gebruik zowel op parochiaal als op gemeentelijk vlak in Sint-Lievens-Houtem plaatsgrijpen (63). Het oorlogsmonument wordt afgeschermd door acht arduinen paaltjes die onderling verbonden zijn door een ijzeren baar.

(57) F. Duquet, *Zo was Sint-Lievens-Houtem* (Sint-Lievens-Houtem, 1976) p. 160.

(58) Gemeentearchief Sint-Lievens-Houtem (G.A.S.H.), Financiën en fiscaliteit, nr. 195.

(59) G.A.S.H., Financiën en fiscaliteit, nr. 196.

(60) G.A.S.H., Financiën en fiscaliteit, nr. 197.

(61) F. Duquet, *Zo was Sint-Lievens-Houtem* (Sint-Lievens-Houtem, 1976) p. 160-161.

(62) F. Duquet, *Het oude Sint-Lievens-Houtem* (Sint-Lievens-Houtem, 1993) p. 350; op de achterzijde van het monument kan men ook lezen *Aandenken der onthulling tweede Paaschdag 1920 ...*

(63) Interview Norbert Neckebroek (28 juli 1998).

Besluit

Aangaande de iconografische elementen kunnen we zeggen dat een aantal elementen vaak herhaald worden. Zo zijn eikenbladeren, lauriertakken, soldatenhelmen, de schilden van België, geweren en sabels veel voorkomende elementen op de oorlogsmonumenten. Bloemenmotieven komen ook voor als versiering, zoals in Sint-Lievens-Houtem, maar is eerder uitzondering dan regel. Een bloem die uitgebeeld wordt in al zijn glorie, is de klaproos (bloem, vrucht, stengels en bladeren). Deze treffen we aan op de oorlogsmonumenten van Mere en Nieuwerkerken. Het gebruik van het kruis, in al zijn vormen, komt nog vrij veel voor en dan voornamelijk in de gemeenten. In steden als Aalst en Dendermonde zien we ze weinig. In deze twee steden komen dan weer meer allegorische beeldengroepen voor. Een mogelijke reden is dat deze twee steden beter bij kas zaten om dergelijke beelden of beeldengroepen op te richten. Een andere reden kan zijn dat de voorbijgaander er zich beter mee kon identificeren. In gemeenten waar slechts een relatief klein budget aanwezig was, zullen menselijke figuren vervangen worden door een gamma van huldeattributen zoals helmen, laurier- en eikenbladeren, geweren, lopen van kanonnen enz. Het element dood is moeilijk vast te stellen. In Grembergen op het oorlogsmonument aan de kerk is er mogelijk een doodshoofd afgebeeld, maar voor de andere monumenten was het niet mogelijk vast te stellen of de afgebeelde nu stervend of overleden is.

Betreffende het woordgebruik moeten we haast hetzelfde vertellen als bij de iconografie. Overwegend gaat het om terminologie als "1914-1918", "1940-1945," "aan onze helden", "in memoriam", "slachtoffers", "pro patria", "R.I.P.", "slachtoffers" enz. De jaargetallen "1914-1918" en "1940-1945" worden bijna overal vermeld, met al dan niet de bijvoeging van "wereldoorlog". Dit zal te wijten zijn aan de vanzelfsprekendheid van deze getallen. Ook het feit dat deze oorlogsslachtoffers "helden" zijn en dat ze "gesneuveld" zijn "voor het vaderland" staat buiten kijf. Dat deze "helden" opkwamen voor *recht en vrijheid* (Erondegem) en dat zij omschreven werden als *onze martelaren tot roemrijke gedachtenis* (Gijzegem) sluit aan bij het voorgaande. Het gebruik van uitdrukkingen als *zy stierven opdat wy zouden leven* (Grembergen), *voor 't vaderland gestorven* (Herdersem) of *hier gedood* (Meldert) is eveneens weinig verscheiden; de helden stierven, vielen of sneuvelden. *Doodgeschoten ter plaatse* (Serskamp) is eerder zeldzaam. Slechts drie monumenten trekken met krachtadige teksten de aandacht van de voorbijganger. In Aalst zijn dat de grote gedenkplaten in de hal van het stadhuis met volgende zinnen: *Van woest geweld getroffen... Uit 't bloed onzer dierbare dooden verzezen recht, vrijheid en land. Er komt wel eens als een zegening een betere wereld tot stand. Laat op uw bodem nooit de bloem, de kostbare bloem der vrijheid sterven. O Aelst, houd omhoog de roem die zij U wisten te verwerven. Opgeëschten aan de marteling bezweken.* Aan de stedelijke begraafplaats vinden we de volgende tekst terug: *Hun asch alleen is ons gebleven maar roemrijk blijft hun offer verder leven.* In Sint-Lievens-Houtem staat geschreven: *1914-1918 Grooter blijk van liefde kan niemand geven zegt de Heer dan zijn leven te slachtofferen voor zijn vrienden. De soldaat die sterft om zijn broeders te redden en het vaderland te beschermen pleegt zulk een daad van verheven naastenliefde. Kristene moeders weest fier over uw zonen. Kard. Mercier.* Woorden als *Pax* (Bambrugge, Dendermonde kerkhof) komen in uitzonderlijke gevallen voor. Eveneens weinig voorkomend zijn de initialen *A.V.V.-V.V.K.* (Erpe) en de variant *A.V.V.-V.V.C.* (Herdersem) (64).

Op de oorlogsmonumenten hebben we de vermelding van de vijand Duitsland slechts éénmaal woordelijk aangetroffen, namelijk *vermoord in Duitschen folterkampen* (Dendermonde, rijkswachtkazerne). Voor de rest werd de vijand onrechtstreeks op monumenten afgebeeld: een klauwende leeuw die met zijn voorste poot op een gevallen adelaar staat (Lede, afgekapt door de Duitse bezetter begin jaren 1940), een rijkswachter die onder zijn voet een gevallen adelaar

(64) Ook in Sint-Goriks-Oudenhove werd deze IJzerbond-schap terug gevonden; cf. D. Lamarq, *o.c.*, p. 44.

met swastikateken vertrap (Dendermonde, rijkswachtkazerne) en een leeuw die met zijn poten een gevallen adelaar vertrap (Schoonaarde).

Op 99 oorlogsmonumenten die we in de regio onderzocht hebben, werd zevenmaal de vrouw afgebeeld. Het monument van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aalst wordt omschreven als volgt: *het beeld stelt een christusfiguur voor die een knielende moeder met kind en een soldaat zegent*. In Buggenhout is het *een knielende en biddende vrouwenfiguur met aan haar rug een rechtstaand wendend kind*, in Moorsel *een vrouwenfiguur met een kind op de linkerarm en met de rechterarm een wapenschild vasthoudend* en in Dendermonde op het Heldenplein is het *een moeder die in gezelschap van haar zoontje en dochtertje, een bloemenslinger en bloemenkrans overhandigt aan een fier rechtopstaande militair in veldkledij*.

De grotere oorlogsmonumenten in de steden en grote gemeenten zijn meestal gesigineerd, heel vaak zelfs met meerdere namen. Dit in tegenstelling tot de kleinere gemeenten waar meestal een plaatselijke arduinkapper zijn werk gesigineerd heeft, zoals bijvoorbeeld R. Van den Nest uit Schoonaarde voor de twee gedenkplaten aan de kerk van Schoonaarde. In totaal werden acht verschillende steenkappers teruggevonden: E. Jacobs uit Oudegem (5x), Geeraard Breemersch uit Roeselare (4x), Birmant uit Ninove (3x), R. Van den Nest uit Schoonaarde (2x), Michel Verhulst (1x), Adolf Hendrickx (1x), Jean (Baptist?) Roland uit Ecausinnes (1x) en De Landsheer uit Vlierzele (1x). Verder zijn achttien beeldhouwers gevonden: Jos De Decker uit Dendermonde (6x), Alois De Beule (2x), Floris De Cuyper (2x), Marcel Rau (1x), P. Nouille (1x), Marc de Bruyn (1x), S. Bastry (1x), A. Courtens (1x), Fransz Courtens (1x), Geo Verbanck (1x), Marcel Macken (1x), Jean Canneel (1x), Jozef De Somer (1x), D'Hondt (1x), Jacques Marin (1x), Georges Claessens (1x), Achilles Moortgat (1x) en R. Poinçon (1x). Wie in Lebbeke de beeldhouwer is, weten we niet: ofwel is het Geo Verbanck ofwel is het Jozef De Somer. Verder werden zes architecten gevonden die meegeholpen hebben aan het oprichten van deze monumenten: Hendrickx, Stany De Neef, Du Bois, Fernand De Ruddere en Alfons Singelijn, H. Deree en tenslotte één ingenieur Tijtgat. Daarnaast waren er nog ijzergieter Jean Jacques Meert, schrijnwerker Godefroid Van der Poorten en slotenmaker Jean-Baptist Van Cauwenbergh. Jules Du Bois en Joz. Hyndrickx konden we niet plaatsen.

Bart Van Langenhoven
Overimpestraat 90
9340 Lede

Monumenten opgericht op de ereperken voor Belgische soldaten gesneuveld tijdens Wereldoorlog 1914-1918 in de regio Brussel*

In het begin van deze eeuw, toen België een nog geen honderd jaar onafhankelijke staat was, brak de Eerste Wereldoorlog uit. Hij betekende een eerste agressie tegen het vaderland België en eiste een groot aantal militaire en burgerlijke slachtoffers, de eerste gevallen op de slagvelden en de laatste bedolven onder de puinen van hun woningen of van ingestorte gebouwen. De wil om het vaderland te bevrijden van een ongewenste vreemde overheersing, bezielde vele jongeren, zowel opgeroepen als vrijwilligers, om deel te nemen aan de strijd en zelfs om hun leven te offeren. Het bevrijdingsoffensief van 1918 slaagde ten koste van vele jonge levens. Op het ogenblik van hun dood waren deze soldaten in het burgerlijke leven stedelingen of dorpsjongens uit verschillende milieus - studenten, werklieden, boerenjongens, ambtenaren - en in hun familiekring zonen, broers, echtgenoten, vaders van jonge en soms nog ongebooren kinderen.

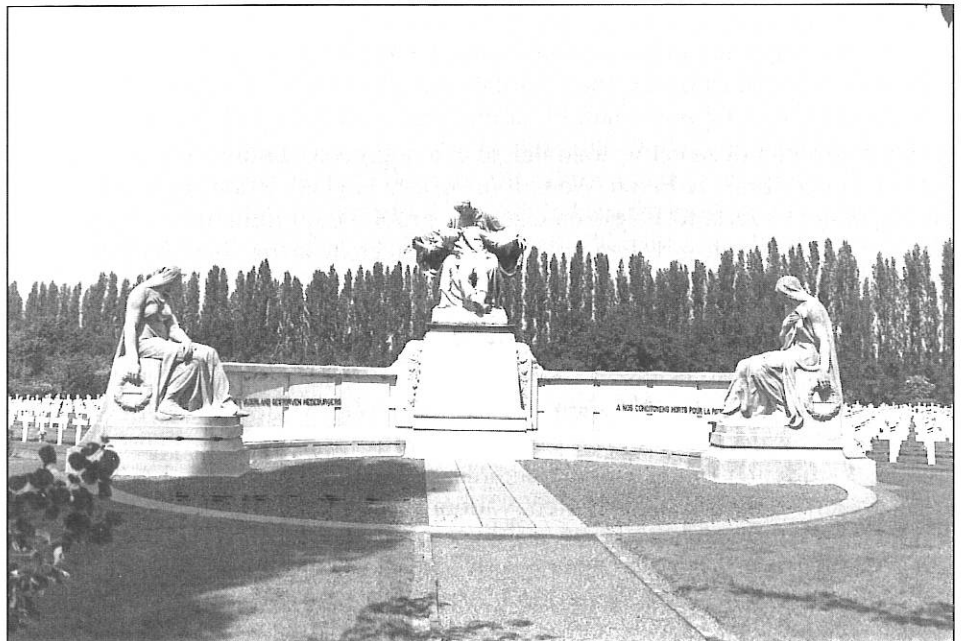
De gruwelijkheden van deze oorlog lieten in het hart van de bevolking diepe wonden en teneergeslagenheid na. In de jaren 1920 raakte de bevolking stilaan uit het morele en economische dieptepunt, en gevoelens van dankbaarheid en waardering manifesteerden zich voor de soldaten die men als "roemrijke helden" ging beschouwen en aan wie men eer verschuldigd was voor hun held-

1. Ereperk van Elsene (uit: C. Vandervelde, *Les champs de repos de la Région bruxelloise* (Brussel, 1997)).

* De besproken monumenten, met een uitgebreidere iconografie, kan men terugvinden in de boeken C. Vandervelde, *Les champs de repos de la Région bruxelloise* (Brussel, 1997) Anderlecht (p. 709-710); Elsene (p. 320-321); Evere (p. 197); Haren (p. 95); Jette (p. 106-107); Koekelberg (p. 134); Laken (p. 439); Neder-Over-Heembeek (p. 150); Oudergem (p. 71 en 76); Schaarbeek (p. 778-779); Sint-Agatha-Berchem (p. 180); Sint-Gillis (p. 608); Sint-Jans-Molenbeek (p. 566); Sint-Joosten-Noode (p. 652); Sint-Lambrechts-Woluwe (p. 279); Sint-Pieters-Woluwe (p. 299); Ukkel-Verrewinkel (p. 267); Vorst (p. 763); Watermaal-Bosvoorde (p. 166) en *La Nécropole de Bruxelles* (Brussel, 1991) p. 521-523. Deze twee boeken kunnen verkregen worden bij de auteur Cecilia Vandervelde na voorafgaandelijke storting op rekeningnummer 001-0475298-74 (Ambiorix Square 30/71, 1000 Brussel) van 1600 BEF voor *Les champs de repos de la Région bruxelloise*, 1500 BEF voor *La Nécropole de Bruxelles* of 2600 BEF voor de twee boekdelen samen. Elk boekdeel heeft meer dan 600 pagina's met meer dan duizend foto's per deel.

haftigheid. Deze gevoelens konden zich, dankzij de medewerking van de nationale en lokale overheden, van de oud-strijders en van de bevolking, in zichtbare tekens uiten onder de vorm van monumenten waarvoor op bepaalde data van het jaar - zoals op de dag van de overwinning - herdenkingsceremonies konden gehouden worden. Deze oorlogsmonumenten werden in de steden op een belangrijk plein en op het platteland in de dorpskommen opgericht. Meestal werd het lichaam van een onbekende soldaat eronder begraven. De lichamen van de gesneuvelde soldaten rusten samen op de ereperken, ingericht op de begraafplaatsen. Zoals op de slagvelden waar ze naast mekaar streden en roemrijk vielen, blijven ze er in de dood verbonden met hun gevallen kameraden en hun bevelhebbers. De individuele stèles zijn geschaard rond een gezamenlijk monument dat kan gaan van een bescheiden steen of een obelisk tot een architecturaal geheel of een groepsbeeldhouwwerk dat de verscheidene gevoelens

2. Erepark van Schaarbeek (uit: C. Vandervelde, *Les champs de repos de la Région bruxelloise* (Brussel, 1997)).

3. Erepark van Schaarbeek. Detail (uit: C. Vandervelde, *Les champs de repos de la Région bruxelloise* (Brussel, 1997)).

van de burgers in beeld brengt: smart, dankbaarheid, eerbetoon en verkondiging van hun roem. Soms geven deze ereperken de uitgestrekte groene slagvelen weer en roepen de stèles het beeld op van soldaten in het gelid.

De monumenten opgericht na de Eerste Wereldoorlog op de begraafplaatsen van de Brusselse regio zijn zeer verscheiden. In enkele begraafplaatsen staat het gedenkteken nog op zijn oorspronkelijke plaats, doch wat de recentere dodenakkers betreft zijn de ereperken samen met het monument overgebracht van de oude naar de nieuwe rustoorden. Het meest bescheiden monument is een sarcofaag in blauwe hardsteen op de begraafplaats van Neder-over-Heembeek. Als architecturaal geheel kunnen we in Sint-Joost-ten-Noode de massieve tempel met altaar vermelden, het idee van het offer opwekkend. Het geheel is omsloten door een muur en geflankeerd door lantaarntorens. De individuele stèles van de soldaten staan tussen hagenrijen. Een lantaarntoren werd eveneens opgericht in Oudergem. In Sint-Jans-Molenbeek richtte men een monumentale stèle op in de vorm van een drieluik waarop de namen van de gevallen zijn ingegrift. De gemeenten Evere, Sint-Agatha-Berchem, Watermaal-Bosvoorde en Haren grepen terug naar een zeer oud teken van triomf en roem na de zegetocht van Napoleon I, namelijk de obelisk. Zij is soms bekroond door een kruis, getooid met zegepalmen of omkleed door de standaard en dragen opschriften zoals: *Aan onze soldaten voor het Vaderland gestorven*, *Aan onze helden* gevolgd door de namen van de gesneuvelden, *Zij streden voor Recht en Vrijheid*, *Hun offer brengt ons Zege en Vrede*. In Evere staat bovenaan de obelisk een zegefiguur die de roem van de helden verkondigt en hen een lauwerkrans aanbiedt. Ganshoren heeft op haar begraafplaats een cirkelvormig ereperk bewaard met centraal - zoals trouwens op vele ereperken - een standaard op sokkel omringd door vier kleinere sokkels waarop helmen liggen, direct verwijzend naar de strijd van de soldaten.

Individuele stèles, doch zonder centraal monument, maken het ereperk uit van Koekelberg, Laken, Vorst, Sint-Lambrechts-Woluwe en Ukkel-Verrewinkel. Op Ukkel-Dieweg zijn enkel individuele mausolea bewaard. Prachtige beeldengroepen sieren de oorlogsmonumenten van de begraafplaatsen van Sint-Gillis en van Schaarbeek: de centrale figuur roept het imago op van de piëta, in de eerste gemeente omringd door de rouwende familie en in de tweede door treurende figuren. In Anderlecht en Jette waken soldaten en burgers, verenigd in hun leed, over hun dode helden. Te Elsene werd een cirkelvormige dodenakker voor martelaren ingericht, met individuele concessies en in het verlengde ervan een groots ereperk waar aan de vier uiteinden soldaten over de rust van hun gevallen makers waken. In de necropool van Brussel schrijden met bloemslingers beladen figuren, die de drie generaties uitbeelden, naar een portiek dat uitzicht geeft op het ereperk. Op de begraafplaats van Sint-Pieters-Woluwe werd de beeldengroep, ontworpen door Marcel Wolfers, heropgericht die oorspronkelijk op de Tervurenlaan aan het uiteinde van de Parmentierlaan stond.

Deze verscheidenheid en rijkdom van funeraire oorlogsmonumenten op de ereperken geven blijk van de diepe gevoelens van samenhang en verbondenheid in het leed dat de natie doorstond. Deze tekens moeten wij bewaren om ons te waarschuwen dat gewelddadigheid en machtswellust dit bloedvergieten hebben veroorzaakt. Het diepe lijden werd door deze monumenten gesublimeerd en vereeuwigd door het in steen en brons uit te beelden. Mogen deze tekens een uitnodiging zijn tot een vredevol samenleven van alle burgers van de verschillende naties.

Cecilia Vandervelde
Ambiorix Square 30 bus 71
1000 Brussel

Het officiële oorlogsmonument van de stad Mechelen, speelbal van belangen

In een verwoede poging het activisme en de frontbeweging te fnuiken en de Vlaamse ontvoogdingsstrijd aan banden te leggen, wou de hogere overheid door de oprichting van "herdenkingsmonumenten" niet alleen de gruwelen van de oorlog en de namen van de gesneuvelden in ere houden, maar vooral het gezamenlijke natiebewustzijn van Vlamingen en Walen stimuleren. Daarenboven zagen de traditionele negentiende-eeuwse partijen hierin een middel bij uitstek om hun ideeëngoed te etaleren en hun aanwezigheid in het openbare leven te versterken. Geen enkele gemeente liet zich hierbij onbetuigd. Overal verschenen gedenkstenen, vaak voorzien van pathetische voorstellingen. Bij de katholieken primeerde de hoop op de verrijzenis en het eeuwige leven, gevisualiseerd door het H. Hart en andere christologische afbeeldingen. De liberalen daarentegen personifieerden het vrijheidsstreven als premisse voor het aardse geluk.

In de schaduw van Sint-Romboutstoren bevindt zich in het midden van een lelijk plein een oorlogsmonument dat echter niet aan deze stereotiepe iconografie beantwoordt. Op een strakke arduinen sokkel staan twee volumineuze bronzen beelden voor een reusachtige, gestileerde sarcofaag. Een jonge welgevoelde vrouw met een Afrikaanse haartooi, een lauwerkrans in de rechter- en een palm-tak in de linkerhand brengt hulde aan een jonge soldaat in velduitrusting met het geweer los in beide handen en de helm aan zijn voeten. Maar door het kleed

verschijnen op een onnatuurlijke, bijna aanstootgevende wijze de natuurlijke welfsels van een doorvoede en goedgevormde deerne. Dit uitdagende kunstwerk, dat ongetwijfeld de "art deco" aankondigde, draagt de signatuur van Ernest Wijnants (1878-1964), wiens politieke sympathieën voor het ontluikende socialisme meer dan een publiek geheim was. In zijn bij uitstek figuratieve en monumentale kunst verheerlijkte hij niet alleen de vrouw, maar ook de gewone arbeider.

1. Ernest Wijnants (1878-1964) ontwierp in opdracht van de stad Mechelen een eigentijdse beeldengroep ter herinnering aan de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog. De twee bronzen beelden symboliseren de hulde van de Mechelse bevolking aan de verdedigers van het vaderland (Foto Patrick De Greef, Mechelen).

1. De nalatenschap van de Eerste Wereldoorlog

De komst van de Duitse troepen in augustus 1914 betekende

voor Mechelen het begin van een zwarte periode. De wederzijdse beschietingen verwoestten het centrum van de stad: meer dan vijfhonderd huizen lagen in puin en de bevolking was gevlucht. Langzaam keerde iedereen terug, maar overal heerste economische chaos en sociale ellende. Alle weerbare mannen die door de Belgische overheid waren gemobiliseerd, vochten een uitzichtloze loopgravenoorlog in de IJzervlakte. Bovendien poogde de bezetter vanaf 1916 bij gebrek aan vrijwilligers honderden arbeiders naar Duitsland te deporteren om er de oorlogsindustrie draaiende te houden. Vele Mechelse gezinnen werden getroffen door stoffelijke schade, langdurige ontberingen of het verlies van een dierbaar familielid. Toen burgemeester Dessain weigerde de Duitsers ter wille te zijn en in zijn eigen bedrijf een ongecensureerd herderlijk schrijven van kardinaal Mercier liet drukken, werd hij gedeporteerd. Deze verzetsdaad heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat hij tot in 1941 onafgebroken de burgemeester-sjerp heeft omgord.

Dankzij de kieshervorming behaalden de socialisten na de Eerste Wereldoorlog zowel op nationaal als op lokaal vlak grote successen. In Mechelen veroverden zij tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1921 eensklaps elf van de zevenentwintig zetels. Deze doorbraak hadden zij mede te danken aan de verdeeldheid binnen de regerende katholieke partij. De Franssprekende burgerij die afstand nam van het Vlaamse bewustwordingsproces, scheurde zich af van de aloude Katholieke Grondwettelijke Associatie en vormde de *Association Catholique Nationale*. De progressieve Vlamingen mochten acht raadsleden afvaardigen, de conservatieven drie. De liberalen die hun bestuurlijke eerstetransrol zagen teloorgaan, behielden nog vijf vertegenwoordigers. Na moeizame onderhandelingen kwam er een monsterverbond tot stand, waarbij alleen de conservatieve katholieken in de oppositie werden gedrongen. Burgemeester Charles Dessain eiste de verlenging van zijn mandaat, maar moest in ruil de helft van de schepenzetels aan de socialisten laten. Hun boegbeelden Désiré Bouchery, Jan Houthuys en Louis Evrard kregen dan ook voor het eerst beleidsverantwoordelijkheid. De bejaarde Victor Van de Walle, een doorwinterde liberaal, en de ambitieuze advocaat Frans Van den Hende, schepen voor de katholieke partij sinds 1913, maakten het college volledig. Maar hoewel men over een ruime meerderheid beschikte, vlotte het helemaal niet binnen de drieledige coalitie.

Het idee om een herdenkingsmonument voor de gesneuvelde soldaten op te richten, moet vrij snel na de bevrijding gegroeid zijn, want op 18 oktober 1922 leest men in de plaatselijke pers: *Meermalen is hier, zoo tusschen onze bevolking als in den stedelyken raad, gesproken en hersproken over het oprichten van een gedenkteeken voor onze gesneuvelden in den grooten oorlog*. Het zou echter nog jaren duren alvorens dit initiatief geconcretiseerd werd. De belangstelling en de financiële middelen gingen immers naar sociale en economische projecten, die vooral de werkgelegenheid en de huisvesting ten goede moesten komen. Toen de Mechelse beeldhouwer Van Goolen in 1920 de prestigieuze *Prix de Rome* won, stelde August Van Haesendonck, een architect van liberale signatuur, in de gemeenteraad voor om deze verdienstelijke kunstenaar de opdracht toe te vertrouwen. Zijn voorstel bleef echter zonder gevolg. Een jaar later stelde Ernest Wijnants tentoon in de stedelijke feestzaal aan de Frederik de Merodestraat. De *Gazet van Mechelen*, de klankkast van de progressieve katholieken, roemde de andersdenkende kunstenaar en wijdde een kort maar lovend artikel aan de expositie: *Gansch het middenvak van genoemde zaal is door tal van beeldhouwwerken ingenomen, zoo ook het verhoog; en de samenstelling of uitstalling ervan is zeer gelukkig; zoodat bij het binnentreden het oog aangenaam gestreeld wordt door de een vijf-en-veertigtal beeldhouwwerken, terwijl de wanden worden getooid door twee-en-twintig schilderwerken van denzelfden kunstenaar*. Vier dagen na de opening, op 8 december 1921, deelde burgemeester Dessain de raadsvergadering mee dat het schepencollege de beeldhouwer wil vragen om geheel vrijblijvend een ontwerp te maken voor het monument ter ere van de gesneuvelden. Dit plotse voorstel

stemt tot nadenken: was hij oprecht door het oeuvre geboeid of wou hij zijn nieuwe coalitiepartner gunstig stemmen? Toen een politieke opposant opwierp dat de stad beter een openbare wedstrijd zou uitschrijven, antwoordde schepen Bouchery: *Wy hebben eene wezenlyke ontdekking gedaan; iedereen heeft het kunstvermogen van de Heer Wijnants bewonderd. Het gemeentebestuur zal niets méér doen dan zynen plicht met aan onzen verdienstelyken stadsgenoot bedoelde schets te vragen, daarin bestaat geene miskening van andere waardevolle kunstenaars.*

2. De aanstelling van Ernest Wijnants als uitvoerend kunstenaar

Het Mechelse kunstenaarsmilieu was allerm minst opgezet met het initiatief van het schepencollege om Ernest Wijnants te bevoordelen. Daar velen zich veronachtzaamd voelden, werden de gelederen gesloten in een poging de beslissing vooralsnog om te buigen. Onder voorzitterschap van Henri Meyns, een vooraanstaand katholiek architect, uitte het lerarensyndicaat van de Academie voor Beeldende Kunsten in haar zitting van 27 maart haar ongenoegen en drukte ze de wens uit om een publieke wedstrijd onder de Mechelse kunstenaars uit te schrijven. Alleen op die manier zou iedereen de kans krijgen zijn talent te laten gelden en kon men de faam van de lokale school bevestigen. Op 6 april 1922 sloot het bestuur van de Lucasgilde, een vereniging die inzonderheid de oudstudenten de kans wou bieden zich creatief te uiten, zich bij dit standpunt aan. Enkele dagen later suggereerden de belangrijkste professionele kunstbeeldhouders en bouwkundigen van de stad een gelijkaardig voorstel, hoewel zij de actieradius wilden verruimen tot een landelijk of provinciaal niveau.

Het stadsbestuur bekommerde zich weinig om dit protest, want op 27 april vroeg de stadssecretaris aan Ernest Wijnants wanneer men het ontwerp mocht komen bekijken. Nadat het schepencollege op 2 mei een bezoek aan het atelier had gebracht, werden ook de leden van de gemeenteraad uitgenodigd. Wellicht trachtte de burgemeester door deze tactiek een snelle beslissing te forceren. Toen Theo Blickx via de pers vernam dat het bestuur de werkplaats van zijn leerling had bezocht, reageerde hij verontwaardigd. Aangezien hij zich reeds geruime tijd op het ontwerpen van gedenktekens voor de gesneuvelden had toegelegd, nodigde hij hen schriftelijk uit om zijn maquettes te komen inspecteren. Ter zijner wille brachten zij op 26 mei een bezoek aan zijn atelier.

Op 7 augustus besloot de gemeenteraad principieel om een gedenkteken voor de gesneuvelden op te richten op voorwaarde dat het budget niet werd overschreden. Het voorstel van burgemeester Dessain om het ontwerp van Ernest Wijnants te laten uitvoeren, stuitte echter op hevig verzet. Men vreesde niet alleen voor de kostprijs, maar men zag ook niet waar men het kunstwerk moest plaatsen, aangezien de esthetische kwaliteit contrasteerde met de historische omgevingsarchitectuur van de binnenstad. Het monument dat in de allereerste plaats de hulde van de Mechelaars aan de gesneuvelde stadsgenoten moest belichamen, betekende echter ook de officiële erkenning van een verdienstelijke kunstenaar. Ondanks de kritiek op het ontwerp werd bij geheime stemming de opdracht toevertrouwd aan Ernest Wijnants. Het alternatief van Theo Blickx behaalde slechts één stem. In een schrijven aan de opdrachthouder bevestigde de stadssecretaris zijn aanstelling, maar vroeg hem namens het schepencollege een nieuw en realistisch ontwerp te maken. De uiteindelijke kostprijs mocht hoedanook niet hoger zijn dan het begrote krediet. In zijn dankbrief stelde Ernest Wijnants voor de financiering in de tijd te spreiden: een vierde na het voorleggen van de schets, een vierde na het afgieten van het plaasteren model en de helft na de levering. Hoewel de schepenen met deze regeling konden instemmen, moest men de goedkeuring afwachten van het definitieve ontwerp door de gemeenteraad.

3. De plaats prevaleert op de voorstelling

A. De voorstanders van een beeldengroep in een nis van de Sint-Romboutstoren winnen in eerste aanleg.

Op 9 oktober 1922, twee maanden na zijn officiële aanstelling, brachten de gemeenteraadsleden op uitnodiging van Ernest Wijnants opnieuw een bezoek aan zijn atelier. Twee nieuwe ontwerpen lagen ter tafel: het eerste verbeeldde *een tank met figuren bekroond*, het tweede *een Sint-Michiel als symbool van den ondergang van het kwaad*. De Commissie van Stedenschoon, een vooroorlogse instelling die moest waken over de stedenbouwkundige en architecturale evolutie van de historische binnenstad, liet zich niet onbetuigd, bezocht de werkplaats en achtte het haar plicht om de voorstellen op een buitengewone vergadering te bespreken.

Daags nadien verwoordde kanunnik Laenen, doctor in de geschiedenis en een eminent lid van dit stedelijk adviesorgaan, in een brief zijn persoonlijke mening over de twee ontwerpen. Geen van beide gaf hem echt voldoening, want het monument moest in de eerste plaats de voorbijgangers aan de gesneuvelden herinneren. Een tank als *andachtsbild* is immers protserig en bezingt te veel de overwinning. Een locatie elders dan op een uithoek achtte hij deze creatie niet waardig. Hoewel ook de Sint-Michiel te groots was opgevat, vond hij een gelijkvloerse nis van de Sint-Romboutstoren een ideale plaats voor een ingetogen gedenkteken op voorwaarde dat het beeldhouwwerk de oorspronkelijke architectuur zou respecteren. Zelf pleitte hij voor het herstel van het kruisbeeld op de Grootbrug dat op het einde van de achttiende eeuw *door den vreemden overweldiger* was verwoest. Als voorvechter van de roomse Kerk beschouwde hij een gekruisigde Christus als *de hoogste uitdrukking van hoop welke bij den dood van eenen geliefde de overgrootste meerderheid der Mechelsche bevolking bijblijft* en als *het machtigste symbool van zelfopoffering voor een hooger ideaal. Dit symbool is den geloovigen werkmans lief en het kan den ongelooovigen, maar naar rechtvaardigheid strevende werker, geen aanstoot geven. Wel integendeel. Enkel als mensch beschouwd is Christus de meest grootsche incarnatie der menschheid.*

Karel Peeters die tijdens de gemeenteraadszitting van 7 augustus het eerste ontwerp fel had bekritiseerd, loofde de nieuwe voorstellen. In een schriftelijke nota verdedigde hij zijn standpunt en poogde hij de aantijgingen van de tegenstanders te ontcrachten. Op artistiek vlak moet men zich immers durven verzetten tegen de smaak van het volk, *want wat al misgrijpen tegen ons eerbiedwaardig stadschoon zien we dagelyksch onder onze verstomde en weemoedige ogen begaan. Sint-Michiel die de draak doodt, symboliseert dan ook de uiteindelijke overwinning van het goede op het kwade en huldigt zodoende op een allegorische wijze hen die hiervoor hun leven gaven. Het gedenkteken zal overigens niet alleen getuigen van het esthetisch bewustzijn van de kunstenaar, maar ook passen in zijn ruimtelijke omgeving. De samenstelling is gansch eenvoudig ... de horizontale massa van den draak tegen de vertikale massa van den Geest des Goeds.* Het aanwenden van een nis in de Sint-Romboutstoren beantwoordt trouwens helemaal aan de functie waarvoor ze ooit werd ontworpen. *De groep zit ... vast in de nis, vult haar geheel, vergroeit organisch met haar zelf en daarmee met den toren. Dit is een zeer zeldzame hoedanigheid van moderne decoratieve beeldhouwkunst het bouwwerk te dienen.* Men kan zich geen betere plaats bedenken om de gesneuvelden te eren dan de voet van de toren die de Duitsers tot mikpunt namen. Door de strategische inplanting in het hart van het historische stadscentrum vervult het op te richten herdenkingsmonument bovendien een didactische taak. De pleitbezorgers van een losstaand ontwerp hielden volgens Karel Peeters te weinig rekening met de financiële beperkingen die door de gemeenteraad werden opgelegd en beschikten niet over een alternatieve locatie. Het Raghenooplein en het Sint-Rombouts-

2. Het voorstel om deze nis in de voet van de Sint-Romboutstoren te benutten voor een oorlogsmonument, stuitte op het verzet van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (Foto Patrick De Greef, Mechelen).

kerkhof boden niet het gewenste architecturale kader, het Kardinaal Mercierplein stelde verkeers-technische problemen en voor de IJzerleen moest eerst een beslissing vallen over de herbouw van het verwoeste middenblok.

Op 3 november kwamen de gemeenteraadsleden in besloten vergadering bijeen om de ontwerpen te bespreken. Aangezien het stadsbestuur de Stedelijke Commissie van Stedenschoon om advies had gevraagd, luisterden ze eerst naar de verslagen van kanunnik Laenen en Karel Peeters. Niemand was echter onverdeeld gelukkig met de voorstellen van Ernest Wijnants, zodat zich een hevige discussie ontspan over de meest geschikte plaats voor de oprichting van het herdenkingsmonument. Sommigen, aangevoerd door schepen Frans Van den Hende, verkozen de Egmontplaats, maar dit reusachtige plein behoefde een groot monument, zodat

de begrote kredieten niet zouden volstaan. Daarom schoof schepen Bouchery de binnenkoer van het stadhuis als alternatief naar voren. De meeste raadsleden deelden echter de mening van de commissie en waren voorstander van een beeld in de zuidwestelijke nis van de Sint-Romboutstoren. Architect August Van Haesendonck verklaarde *zich tevreden nu partygangers te hebben die zyn gedacht deelen dat de nissen van den toren moeten gevuld worden*. Uiteindelijk sloot de vergadering zich bij deze stelling aan, maar gaf evenzo de kunstenaar de opdracht zijn ontwerp te herwerken. Alleen twee doctrinaire liberalen, dr. Paul Lamborelle en Edward Coolen, stemden tegen.

Nu de beslissing over de locatie was genomen, stelde het stadsbestuur de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen op de hoogte. Daar de Sint-Romboutstoren een beschermd monument was, moest men van deze vergadering immers de toelating bekomen om in één van de nissen een gedenkteken voor de gesneuvelden te mogen oprichten. Toen de voorzitter vroeg om het ontwerp op één van haar wekelijkse bijeenkomsten te komen toelichten, liet de burgemeester een foto van de nis en van de schets opsturen. Tijdens de daaropvolgende deliberatie oordeelden de commissieleden dat het ontwerp *by gebrek aan verhouding* moest gewijzigd worden. Toen dit negatief advies Mechelen bereikte, zond het schepencollege in aller ijel een uitnodiging om zich ter plaatse van de toestand te komen vergewissen, aangezien het onmogelijk was de maquette naar Brussel te vervoeren. Op 8 december werd Ernest Wijnants, zelf een fervent voorstander van de plaatsing van een beeldengroep in de Sint-Romboutstoren, schriftelijk meegedeeld dat de commissie het gebruik van de nis goedkeurde op voorwaarde dat het ontwerp werd aangepast.

B. De tegenstanders gaan in beroep en bepleiten een vrijstaand monument op het Kardinaal Mercierplein

Intussen had de lokale pers de bevolking ingelicht dat het stadsbestuur Ernest Wijnants de opdracht had gegeven om voor de zuidwestelijke nis van de Sint-Romboutstoren een herdenkingsmonument voor de gesneuvelde soldaten te ontwerpen. Deze beslissing die reeds op 3 november in besloten vergadering was genomen, moest echter tijdens een publieke gemeenteraadszitting geofficialiseerd worden. Tegen de keuze van de locatie tekende de Nationale Strydersbond krachtig protest aan. In een pathetische brief betoogde de Mechelse Afdeling van wezen, weduwen en rechthebbenden: *Zou er dan toch waarlyk geen openbaar plein onzer stad beschikbaar weze voor het monument van hen, die gedurende byna vyf lange jaren streden, het wapen in de vuist met die stoere wils-*

kracht eigen aan Mechelsche zonen en alzoo wisten te sterven, omfloerst met eene ideaal schooner dan de schoone dageraadsonne en boven alles de Verlossing, bevryding van ons lief België en onze beminde Dylestée. Ook het algemeen bestuur opperde dat de voorgestelde standplaats niet in verhouding stond tot het offer van de Mechelse bevolking en stelde daarom voor een commissie *ad hoc* te vormen waarin twee of meer oud-strijders zouden zetelen om een meer geschikte locatie te vinden.

Tijdens de gemeenteraadszitting van 30 november las de stadssecretaris in het openbaar beide brieven. Onder druk van een talrijk opgekomen publiek verklaarde de burgemeester *dat het nooit in 't gedacht van het Mechelsch gemeentebestuur is gekomen van het minst tekort te blijven aan de plicht van erkenning ten opzichte der oud-stryders, die met zoveel moed en opofferingsgeest aan hunne vaderlandsche plichten hebben voldaan.* De kwestie werd echter naar de bijgevoegde agenda verwezen. Hoewel de verslagen die Karel Peeters en kanunnik Laenen als leden van de Commissie van Stedenschoon hadden opgesteld, uitgebreid ter sprake kwamen, werd met geen woord gerept over de beslissing die reeds op 3 november achter gesloten deuren was getroffen. Integendeel, men suggereerde dat men het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen afwachtte, alvorens verdere initiatieven te nemen. Paradoxaal genoeg besloot de raad om de discussie in een bijzondere vergadering te herne-
men.

Op 12 december nodigde het schepencollege een afvaardiging van de Nationale Strydersbond, de Bond der Veldspoorwegen, de Bond der Invaliden en de Vlaamsche Oud-Stryders uit op het stadhuis. Tijdens dit informele overleg werd besloten om op donderdag 21 december met de voltallige gemeenteraad samen te komen. Uiteindelijk zouden de Vlaamsche Oud-Stryders verstek laten gaan, maar in een schrijven verklaarden ze elke beslissing te steunen zolang aan de kunstenaar binnen de financiële mogelijkheden de grootste vrijheid werd gelaten. Om oeverloze discussies en nutteloze pennentwisten te voorkomen, suggereerde schepen Van den Hende een *Byzondere commissie* in het leven te roepen waarin ook de verschillende oud-strijdersbonden zouden zetelen. Karel Peeters die zich voordien reeds uitgebreid geroerd had, meende daarentegen dat met hun mening weinig rekening moest gehouden worden, daar het *eenen kwestie van estitiek* was. Aangezien men met de bonden tot een consensus moest komen over de plaats en het ontwerp van het gedenkteken, pleitte hij voor de opname van de *leden van stedenschoon*. Hoewel de commissie de onderhandelingen mocht voeren, kreeg zij slechts een adviserende bevoegdheid en lag de eindbeslissing bij de gemeenteraad.

Volgens het verslag van Hendrik Dierickx, de toenmalige stadsarchivaris en secretaris *ad hoc*, bestond de *Byzondere commissie* uit het schepencollege, vijf gemeenteraadsleden (twee socialisten, twee katholieken en één liberaal), de voltallige Commissie van Stedenschoon en de afgevaardigden van de vier belangrijkste oud-strijdersbonden. Ondanks het grote deelnemersveld en de hoge aanwezigheidsgraad kwam de vergadering slechts tweemaal bijeen. Burgemeester Dessain die als voorzitter fungeerde, omschreef haar taak aan het begin van de eerste zitting als volgt: *Uit eene gezamenlyke bespreking de gepaste plaats te vinden voor het denkmaal der gesneuvelden; alsook den aard van het op te richten denkmaal te bepalen.*

Het voorstel van Ernest Wijnants om een beeldengroep te plaatsen in de zuidwestelijke nis van de Sint-Romboutstoren oogstte weinig succes bij de oud-strijders die opteerden voor een vrijstaand monument. Het gedenkteken moest de bevolking immers herinneren aan de gruwelen van de oorlog en uitgroeien tot een bedevaartsplaats voor hen die hun leven hadden gegeven voor de bevrijding van het vaderland. De plaats die de kunstenaar had uitgekozen, voldeed helemaal niet aan deze verwachtingen. Het was er altijd koud en winderig, de tram zou de plechtigheden storen en de ruimtelijke inplanting maakte een mas-

sale toeloop onmogelijk. Toen dr. Paul Lamborelle, een volksvertegenwoordiger van liberale snit, niet aanwezig kon zijn op de openingsvergadering, zette hij zijn grieven op papier. *Een denkbeeld: ingelijst in welk ook ander monument zal nooit een eigen karakter dragen en gaat voor de toekomst als zinnebeeld verloren. Des te meer dat in het huidige project het beeld in de nis in verband moet staan met het gotisch karakter van St Rombautskerk en aldus in geener maten den stempel dragen kan van onze moderne kunst en zoo ook alle verhoud mist met de hedendaagsche gebeurtenissen.*

Het alternatief van kanunnik Laenen om de gekruisigde Christus die eertijds op de Grootbrug stond, in ere te herstellen, wekte weinig belangstelling. Ridder de Wouters de Bouchout daarentegen suggereerde om op de plaats van het verwoeste vleeshuis een grote tentoonstellingszaal te bouwen. Aangezien hij deze imaginaire expositieruimte op de verdieping plande, voorzag hij aan de IJzerleen een majestueuze trap die op het front plaats bood voor een monumentaal ontwerp. De socialistische schepen Houthuys opperde dat de bouw van een reeks werkmanswoningen voor de getroffen families minstens even verdienen zou zijn als de oprichting van een groots gedenkteken. Maar alle initiatieven ten spijt bleven de oud-strijdersbonden voorstander van een vrijstaand herdenkingsmonument op een openbare plaats.

Geen enkele locatie bevredigde, maar van alle mogelijkheden ging de voorkeur naar het Kardinaal Mercierplein: *Het is eene stille plaats om dooden te huldigen, bloemen en kransen te brengen, eerebetoogingen te houden zonder erg het verkeer te hinderen noch er door gestoord te worden.* Dr. Lamborelle had zelfs het vermetel idee verbreid het beeld van Margareta van Oostenrijk naar de binnenkoer van het Gerechtshof te verhuizen en de Grote Markt te bezigen.

Intussen bracht de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen een werkbezoek aan Mechelen. Samen met een delegatie van het stadsbestuur bezochten ze het atelier van Ernest Wijnants, die hen het schaalmodel van de beeldengroep, bestemd voor de zuidwestelijke nis van de Sint-Romboutstoren, toonde. Om zich een beeld te kunnen vormen van het beoogde resultaat, visiteerden ze onmiddellijk daarna de uitverkoren locatie. Op hun verzoek ontvingen ze per kerende een afschrift van de verslagen van Karel Peeters, kanunnik Laenen en dr. Lamborelle. Drie weken later, op 14 februari 1923, volgde het vernietigende verdict: *La maquette n'est pas réussie.* De inspecteurs verweten de kunstenaar vooral de architecturale kwaliteiten van het gotische bouwwerk te weinig te respecteren. Het monument zou de hele ruimte vullen met buitenissige figuren waardoor de gebeeldhouwde gewelfsleutels aan het zicht werden onttrokken.

Toen Ernest Wijnants enkele dagen later van dit gemotiveerde advies op de hoogte werd gebracht, antwoordde hij prompt aan het stadsbestuur: *De bezwaren die de Commissie daar tegenover stelt vind ik volstrekt niet afdoende, en het spijt mij U te moeten laten weten dat ik mijn werk niet in den geest van haar schrijven zal veranderen. Het is te voorzien dat, in die omstandigheden, de Commissie van Monumenten geene toelating zal geven mijn ontwerp in de nis te plaatsen. Ik ben dan ook van oordeel dat er niet verder op dit plan moet ingegaan worden, en dat het gedacht het denkmaal in de nis te plaatsen bepaald moet prijsgegeven worden.*

Aangezien de opdrachthoudende kunstenaar weigerde om het bestaande ontwerp aan te passen aan de opmerkingen van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen en de oud-strijdersbonden de oprichting van een herdenkingsmonument voor de gesneuvelde soldaten in een nis van de Sint-Romboutstoren afkeurden, besloot de *Byzondere commissie* de gemeenteraad te adviseren om Ernest Wijnants een gedenkteken voor het Kardinaal Mercierplein te laten ontwerpen.

4. Een nieuw ontwerp voor het Kardinaal Mercierplein

Nadat de raadsleden op 19 maart 1923 de besluiten van de *Byzondere commissie* hadden bekrachtigd, vroeg het schepencollege aan Ernest Wijnants of hij de nieuwe opdracht wou aanvaarden zonder het voorziene budget te overschrijden. Aangezien hij tijdens het rogatoir onderzoek reeds verklaard had *sinds lang de stad te hebben doorkruist en ten slotte gehouden was zich met de Kardinaal Mercierplaats te bevreemden*, antwoordde hij prompt *eerstdaags ... een ontwerp te kunnen voorleggen dat den geest van de vergadering tegemoet komt*. Maar om problemen te vermijden, wou hij eerst van het stadsbestuur weten of het monument nu in het midden, dan wel in de graspleintjes aan de rand van de weg zou geplaatst worden. De gemeenteraad volgde het advies van de commissie die in haar verslag betoogde dat de zijkanten om esthetische redenen de voorkeur genoten.

De kunstenaar toog onmiddellijk aan het werk en op woensdag 27 juni nodigde hij de leden van de gemeenteraad uit om het ontwerp in zijn atelier te komen bekijken. Om de oud-strijdersbonden geen tweede maal voor het hoofd te stoten, besloot het college hen eveneens de mogelijkheid te bieden de schetsen te beoordelen. Aangezien alle betrokken partijen gretig van dit bezoekrecht gebruik maakten, verzochten de bonden het stadsbestuur een vergadering te beleggen waarop men de standpunten met elkaar kon vergelijken. Op hun verzoek werden zij op 12 juli 1923 door een afvaardiging van het schepencollege gehoord. Van meet af aan stipuleerde Désiré Bouchery dat de stad de opmerkingen weliswaar ter inlichting aan Ernest Wijnants kon overhandigen, maar dat ze nooit konden opgelegd worden en dat het dus geheel van de kunstenaar afhing welk gevolg hij aan deze oprispingen wilde geven. Gelaten stemden de afgevaardigden hiermee in. Daar niemand de artistieke kunde van de opdracht houder betwistte, schreef men de "alledaagsheid" en "engheid" van het ontwerp toe aan het gebrek aan financiële middelen. Alleen de vertegenwoordiger van de Nationale Strydersbond die beweerde namens vijftien collega's te spreken, bekritiseerde openlijk de voorstelling en oordeelde dat *de soldaat als zinnebeeld van den oorlog gepast is, doch zou er iets over wereldvrede willen in vinden. Het vrouwenbeeld is koud en zonder gevoelen. De soldaat blootshoofd met pelerine is onbeduidend. De pelerine zou moeten veranderd worden en de soldaat dient een hoofddeksel te dragen*.

Op 14 juli bracht de liberale schepen Van de Walle tijdens een informele gemeenteraad verslag uit over de vergadering met de oud-strijders. De socialistische fractie verdedigde uiteraard Ernest Wijnants en poneerde dat men de kunstenaar de grootste vrijheid moest laten. Om de aantijgingen van de bonden te weerleggen, suggereerde Jean Cobbé, een socialistisch raadslid die het ontwerp "prachtig" vond, *den helm op den grond te plaatsen nevens den soldaat, alsook deze laatste het geweer in de hand te doen houden*. Frans Van den Hende, bijgetreden door burgemeester Dessain, vond dat de bronzen beelden het best zouden uitkomen tegen een vale achtergrond en stelde daarom voor de namen van de gesneuvelden te laten beitelen in de vlakke delen van het monument. Aangezien deze techniek aanzienlijk duurder was dan het gieten van bronzen platen, besloten de aanwezige raadsleden deze kosten ten laste van de stad te nemen.

Zoals afgesproken, werden de opmerkingen van de strijdersbonden aan Ernest Wijnants overgemaakt met de laconieke mededeling dat de stad er geen bezwaar in zag *dat er rekening zou mede gehouden worden, indien U van gevoelen is dat hunne verwezenlijking niet zou schaden aan het kunstkarakter van het monument*. Vermits een officiële opdracht vooralsnog ontbrak, bekrachtigde de gemeenteraad op 6 augustus het voorstel om het ontwerp af te werken op voorwaarde dat de twee beelden in brons werden uitgevoerd. Ter compensatie nam de overheid het metselen van de grondvesten, het plaatsen van het kunstwerk en het beiten van de namen op zich.

3. Het huidige monument: het mannelijke beeld, een jonge soldaat met een geveld geweer (Foto Patrick De Greef, Mechelen).

5. De uitvoering

Nu het ontwerp officieel was goedgekeurd, vroeg Ernest Wijnants de uitbetaling van het tweede voorschot om een plaasteren model op ware grootte te kunnen afgieten. In hoeverre hij zijn concept heeft aangepast aan hun bemerkingsen, is moeilijk te achterhalen, aangezien de oorspronkelijke schetsen niet bewaard bleven. Over de vrouw met de lauwerkrans die de overwinning symboliseert, wordt in de verslagen nauwelijks gerept, maar de jonge soldaat met de helm aan de voeten en het geweer in de beide handen is een bijna onverbloemde visualisering van een transformatie die door Jean Cobbé tijdens de voorbereidende vergadering werd verwoord. Mogelijk kende hij als partijgenoot de intenties van de beeldhouwer.

In oktober 1923 struikelde de coalitie van katholieken, liberalen en socialisten over het onderwijsbeleid. De Grondwettelijke Associatie die de progressieve katholieken groepeerde, nam de gelegenheid te baat om de socialisten buiten spel te zetten en alleen met de liberalen een nieuw bestuursakkoord te sluiten. Hoewel de nieuwe coalitie slechts over dertien van de zevententwintig zetels beschikte, verleenden de drie vertegenwoordigers van de katholieke Franssprekende burgerij graag hun medewerking om de socialisten in de oppositie te drukken. De schepenen Bouchery, Houthuys en Evrard werden onder druk gezet om af te treden, maar toen ze weigerden ontslag te nemen, ontnam de burgemeester hen vrijwel alle bevoegdheid. Alleen Victor Van de Walle, de nestor van de liberalen, deed afstand van zijn mandaat en werd opgevolgd door Edward Coolen, een jongere partijgenoot. De crisis was bedwongen en de macht van de socialisten gebroken.

Op aanstoken van Ernest Wijnants die zijn opdracht nu zo snel mogelijk wou afronden, vroeg de stadsingenieur, belast met de praktische uitvoering, aan het gemeentebestuur de juiste plaats voor de oprichting van het herdenkingsmonument. Tijdens de zitting van 19 december volgde het schepencollege het advies van de *Byzondere commissie* en besloot dat *het denkmaal der Mechelsche gesneuvelden soldaten zal opgericht worden aan den linkerkant (gaande van de stad naar de spoorstatie) der Kardinaal Mercierplaats*. Eenmaal echter de maquette op de aangewezen plaats was opgesteld, vonden de oud-strijdersbonden de keuze minder geslaagd en ging hun voorkeur naar het tuintje van de Schuttersvest. Toen men de beeldhouwer hierover interpelleerde, antwoordde deze onverwachts: *Wat het geval voor het plaats van het monument der gesneuvelden aangaat, is de Cardinaal Mercierplaats goed, doch in het Hoveken (Schuttersvest) is deze volgens my beter geschikt*. Maar ook deze locatie gaf geen voldoening zodat men op 16 april het model liet overbrengen naar het plantsoen op de Henri Speecqvest schuin achter het plaatselijke tolhuisje. Uiteindelijk beschouwde iedereen deze groene omgeving als het meest geschikte kader en bijgevolg gelastte de stad de ingenieur de voorbereidende werken op deze plaats te laten uitvoeren. Het metselen van de fundering gebeurde echter in eigen regie, zodat men alleen het basismateriaal moest aankopen. Vermits men een grootse inhuldigingsplechtigheid voorzag, moest het bloemen- en plantenperk dat door de plaatsing van het gedenkteken heel wat schade zou lijden, opnieuw geconcipieerd en aangelegd worden. Na ruggespraak met Karel Lodewijk De Meyer, *staats-hofbouw-consulent*, werd de opdracht toevertrouwd aan de heer Cools, die een eigentijdse rots-tuin ontwierp, maar de uitvoering ervan overliet aan de stad.

Intussen had de Nationale Strydersbond, die nochtans belast was met de administratieve hulpverlening aan de nabestaanden, de stad na lang aandringen een onvolledige lijst van gesneuvelden bezorgd. Hoewel Ernest Wijnants beweerde dat er op het gedenkteken onvoldoende plaats was voor de meer dan vierhonderd namen, besloot het schepencollege op 15 april toch alle soldaten die tussen

de mobilisatie en 1 september 1919 voor het vaderland gevallen waren, te vermelden. Het beitelen en vergulden van de letters werd na prijsvergelijking toegewezen aan Monshouwer, een plaatselijke steenhouwer die in opdracht van de kunstenaar ook de arduinen sokkel had geleverd. Nog voor de officiële inhuldiging kapte hij op de voorzijde tussen de bronzen beelden twee kolommen met namen, maar de achterkant werd tot grote ergenis van het stadsbestuur pas in de zomer van 1925 afgewerkt.

6. De inhuldiging

De definitieve standplaats voor de oprichting van het monument lag nog volop ter discussie, toen het schepencollege besloot om het gedenkteken op zondag 29 juni in te huldigen. Alleen koning Albert kon deze datum nog wijzigen, vermits de burgemeester hem via zijn hofmaarschalk had gevraagd om de feestelijkheden bij te wonen. Toen het paleis bekend maakte dat prins Leopold de plechtigheid zou voorzitten, konden de voorbereidingen van start gaan. Om niemand voor het hoofd te stoten, belegde het college op 11 april een vergadering met alle betrokkenen. Naast Ernest Wijnants die het ontwerp leverde, namen afvaardigingen van de *Stedelyke feestcommissie*, de verschillende oud-strijdersbonden, de Bond der oud-gedienden der veldspoorwegen, de Afdeling oorlogsweduwen, wezen en rechthebbenden van de N.S.B., het Nationaal werk der invaliden, het plaatselijke garnizoen en de *Amicale des sous-officiers* aan de besprekingen deel. August De Boeck liet zich verontschuldigen, maar nam als directeur van het conservatorium de muzikale leiding op zich.

Voor het bekostigen van het feestprogramma voorzag de gemeenteraad vijfduizend frank, waarvan meer dan drie vierde werd uitgereikt aan de "vaderlandslievende" verenigingen die aan de plechtigheid deelnamen. Deze gulle subsidie moest zorgen voor een massale opkomst van oud-strijders om de vertegenwoordigers van de hogere overheden niet teleur te stellen. Aangezien de macht van het getal het succes van de huldeblijk bepaalde, vorderde het schepencollege ook de onderwijzers en de leerlingen van de derde en vierde graad. Het resterende bedrag ging vooral naar het drukken van partituren en affiches. Toen de vriendenkring van de onderofficieren de stad om een substantiële bijdrage verzocht voor de ontvangst van haar genodigden, werd dit verzoek echter afgewezen om geen precedenten te scheppen.

Zodra de komst van de koninklijke gast bekend werd en het programma haar beslag kreeg, richtte de voorzitter van de Mechelse afdeling van het Nationaal werk der oorlogsinvaliden een verzoek aan Charles Dessain om op de dag van de inhuldiging een publieke collecte te mogen organiseren. De aanvraag bereikte nooit het schepencollege, maar de burgemeester stond zelf de bede toe en stelde persoonlijk één van de benedenzalen van het stadhuis ter beschikking.

Op 14 juni zond burgemeester Dessain een brief aan de voorzitter van de Socialistische oud-strijders met het verzoek hun bondsvaandel niet mee te dragen in de officiële parade, aangezien op de vlag ... de afbeelding staat van een soldaat die zijn geweer breekt. Dit feit, zoo het waar is, zou van aard zijn om de eenheid van gevoelens welke tijdens de betooging van 29 dezer moet heerschen te storen. De partijpolitieke

4. Op 29 juni 1924 werd het herdenkingsmonument ingehuldigd in het bijzijn van Prins Leopold, die namens de koninklijke familie een rozenkrans neerlegde (Foto archief E. De Coninck, Mechelen).

spanningen binnen de coalitie laaiden andermaal hoog op, want de schepenen Houthuys, Evrard en Bouchery wraakten het eigengereide besluit dat eens te meer buiten het medeweten van het college was genomen. De elf socialistische raadsleden riepen in aller ijl het schepencollege op een buitengewone vergadering ter verantwoording. Jean Cobbé stelde voor om het "incident" zonder gevolg te klasseren, vermits *alle politieke overwegingen dienen geweerd en de oud-stryders, van welke denkwijze zy ook zyn, onder geen voorwendsel van de hulde aan hun gevallen strydmakkers mogen verwyderd worden.* Het requisitoor werd echter door een wisselmeerderheid van katholieken en liberalen verworpen. Het nieuws verspreidde zich razend snel. In een publiek schrijven hekelden de familieleden van de betrokken gesneuvelden de beslissing om de vlag die het streven van de slachtoffers naar vrede en ontwapening verzinnebeelde, te verbieden. In een pamflet riep de socialistische partij de "arbeidende bevolking" op tot solidariteit met de gekrenkte oud-strijders. Op vrijdagavond 27 juni werd het voorstel om de officiële huldiging te boycotten, tijdens een openbare "protestmeeting" aangenomen.

De reactie van de katholieke en liberale coalitiegenoten was furieus. Op een grote affiche, omzoomd met de Belgische driekleur, riepen ze alle Mechelaars op om hun huizen te bevlagen en deel te nemen aan de feestvreugde. In hun betoog verdedigden ze de harde houding van de burgemeester en verklaarden ze *rondtuit geen sympathie te gevoelen voor dien zonderlingen soldaat die zijn wapen verbrijzelt op t'ooogenblik dat den Pangermaansche rustverstoorders nog altijd den Europeeschen Vrede bedreigen.* Ook de Damen- en Juffersbond van de Liberale Voorwacht spaarde haar ongenoegen niet: *Aan hun snullen maken de socialisten wijs dat ze niet mogen meegaan in den stoet ingericht ter eere onzer gesneuvelde helden. De waarheid is dat ze nog een walgelijke politieke komedie moeten spelen.*

Ook de *Vlaamsche oud-stryders* die van in het begin aan de voorbereidingen deelnamen, hekelden de wijze waarop het stadsbestuur de beslissingen van het inrichtend comité, belast met de organisatie van de feestelijkheden, naast zich neerlegde. Om *Association Catholique Nationale*, de nieuwe politieke partner, ter wille te zijn, verzaakten de Vlaamsgezinde katholieken aan hun taaleisen en verleenden ze de Nationale Strydersbond een ongeschreven blanco-mandaat. Ondanks de afspraak dat iedere oud-strijdersvereniging slechts één redevoering zou houden, kreeg de N.S.B. van stadswege toch de toelating om een tweede, Franstalige spreker aan het woord te laten. In een zeer openhartig vlugschrift verklaarden de *Vlaamsche oud-stryders* dat ze niet wilden *meeloopen in een betooging van de militaristische N.S.B.* De wrange nasmaak van de *loensche kuiperijen*, waarvan ze het slachtoffer waren, weerklinkt in het verweer: *Het komiteit had dus niets te zeggen, en achteraf werd alles beslist door N.S.B. Zelfs de feesten ingericht door N.S.B. worden op de officieele plakbrieven aangekondigd. Zoverre ging het dat die menschen dierven zeggen dat de Mechelsche Muziekmaatschappijen overbodig waren.* Wat eens bedoeld was als de publieke hulde van de stad aan de slachtoffers van de oorlog, onttaardde in een partijpolitieke hetze en een ultranationalistisch eerbetoon dat blind was voor de nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen. Het gunstbetoon van het stadsbestuur jegens de Nationale Strydersbond kan moeilijk genegeerd worden, vermits het programma dat ze op 24 juni, vijf dagen voor de plechtige inhuldiging, aan het schepencollege voorlegde, in der haast werd geofficialiseerd. Bouchery, Houthuys en Evrard onthielden zich.

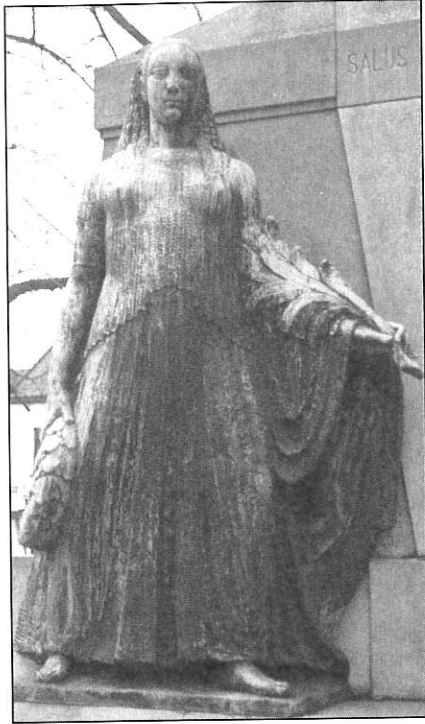
Aangezien de beiaardconcerten in die jaren veel volk naar Mechelen lokten, begonnen de feestelijkheden aan de vooravond van de grote dag met een recital door Jef Denijn, gevolgd door een optreden op de Grote Markt van de harmonie van de N.S.B. Beter dan wie ook schetste een anonieme verslaggever van het tendentieuze weekblad *Antverpia* de sfeer die op zondag 29 juni in de stad heerste: *De langgewenschte dag der grootsche betooging der oud-stryders en huldiging der koene helden van Mechelen, gevallen voor hun dierbaar vaderland, was eindelijk aangebroken. Reeds van in den vroegen morgen heerschte er een groote beweging*

in den omtrek der statie en brachten de stoomende locomotieven massa's oud-strijders, deelnemers en nieuwsgierigen uit alle gewesten van het land aan. Honderden Oud-Strijders Bonden met hun schitterende vaandels groepeerden zich op de Statieplaats en in de aanpalende straten, waar de stoet zou gevormd worden... Rond 10 3/4 u. zet de stoet zich in beweging: een groot aantal vaandels voorop, een indrukwekkende menigte die volgt ... en zoo wordt tot negenmaal toe een nieuwe groep gevormd die de eerste komen verwoe-

5. Aan het defilé namen volgens de pers meer dan zeventuizend oud-strijders en andere vaderlandslievende groepen deel (Foto archief E. De Coninck, Mechelen).

gen: de negen provincies van België die zonder uitzondering hunne afgevaardigden voor deze grootsche bijeenkomst hadden gezonden. Na de voornaamste straten doorkruist te hebben, en onder groote belangstelling van het Mechelsche volk, wordt een nieuw vaandel ingehuldigd. Geschaard rond de Groote Markt onder het oog van de fiere St. Rombauts, wordt een nieuw Belgisch eerevaandel ontplooid. Twee engelachtige pages, de eene den Vlaamschen Leeuw, de andere de fiere Cocq Wallon op de borst geborduurd, overhandigen met den voorzitter, onder daaverend applaus der ingetogen menigte en de toonen eener krachtige Brabançonne, de prachtige driekleur aan de afdeling Mechelen. Na deze korte maar zeer geslaagde plechtigheid ging het in groep naar de gemeentelijke feestzaal, waar de feestzitting zou plaats grijpen. ... Na de overhandiging van een klein geschenk aan al de aanwezigen en nog een dringende oproep om te 2 u. terug aan het lokaal te zijn voor de deelname aan de onthulling van het monument, wordt deze welgelukte zitting in een geestdriftige stemming gesloten. De stad Mechelen bood een grootsch uitzicht ter gelegenheid der onthulling van het monument dat de bevolking als hulde aan haar gevallen helden had doen oprichten. Duizenden driekleurvanen wapperden aan de woningen der vaderlandslievende inwoners, en gansch den weg die leidt van de statie tot de Henri Specqlei was prachtig versierd. Een welverzorgde tribuun was gereedgemaakt, versierd met het koninklijk en graafelijk wapen. In het klein parkje, recht over een der oude octrooi-huizen, staat te midden der geurende bloemen het monument, nog bedekt door de Belgische driekleur. Rechts van het monument is de plaats der genoodigden - invalieden, weduwen en weezen - links wordt een tweede verhoog geplaatst, vanwaar straks de toonen der kantate zullen weergalmen. Reeds lang voor den aanvang der plechtigheid verdringt zich een dichte menigte rond de omheining en ook de voorbehouden plaatsen zijn spoedig ingenomen. Het uur der onthulling naakt. Daar klinkt reeds een krachtige Brabançonne door het 1^e Grenadiers, ingetogen en rechtstaand door allen aanhoord. De plechtigheid is begonnen. Het monument wordt onthuld... Een groote kroon door onze Vorsten gezonden, wordt door Prins Leopold aan het monument neergelegd. Daarna defileren de maatschappijen. Geen enkele kring - behalve de socialisten, natuurlijk - was niet daar met vaandel en afgevaardigden om bloemen te leggen aan den voet van het monument. Honderden kringen van invalieden en oud-strijders volgden de plaatselijke maatschappijen, zoodat het defilé niet minder dan 45 minuten duurde, en het monument als met bloemen bestormd werd. Toen ging men tot de naamafroeping over: een invalied gaf met klare stem de namen der dooden en vermisten, terwijl de muziek een weemoedige Brabançonne aanhief. 470 helden van Mechelen vielen voor de vrijheid van hun land. De Burgemeester Dessain treedt naar voren en spreekt een korte maar krachtige rede uit ... Daarop klinken de toonen der prachtige kantate "Terug uit den Strijd" van Aug. De Boeck en Nestor de Tière..., waarna het officieel gedeelte der plechtigheid afliep. Prins Leopold, na het Gulden Boek geteekend te hebben, en Kardinaal Mercier vertrokken onder langdurig gejuich, dat aldus zijn genoegen over

6. Hendrik Holemans, een boekhandelaar uit Mechelen, herkende in de uitdagende houding van deze vrouwenfiguur zijn eigen echtgenote (Foto Patrick De Greef, Mechelen).

Bronnen

Mechelen, Stadsarchief, Archief van het secretariaat, vak 52, anno 1922, dossier 10; processen-verbaal van de gemeenteraad, anno 1921, 1922, 1923 en 1924; processen-verbaal van het schepencollege, anno 1920, 1921, 1922, 1923 en 1924; varia, nr. 738; bevolkingsregisters, anno 1920. Mechelen, Archief E. De Coninck, dossier monumenten. *Gazet van Mechelen, volksdagblad*, jg. 25, nr. 276 (vrijdag 19 november 1920); jg. 26, nr. 283 (30 november 1921); jg. 26, nr. 293 (12 december 1921); jg. 27, nr. 247 (18 oktober 1922); jg. 27, nr. 275 (21 november 1922); jg. 27, nr. 247 (18 oktober 1922); jg. 29, nr. 152 (27 juni 1924); jg. 29, nr. 153 (28 en 29 juni 1924) en jg. 29, nr. 154 (30 juni 1924). *Antverpia*, jg. 2, nr. 22 (5 juli 1922). H. Delannoy, "Stad op krukken. De "schepencrisis" te Mechelen van 1923", *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 91 (1987/1988), p. 203-208; Idem, *De geschiedenis van Mechelen: van heerlijkheid tot stadsgewest* (Tielt, 1991) passim; P. Egels, *Mechelen tijdens het interbellum: wederopbouw, art deco en modernisme* (Mechelen, 1998).

het hoge bezoek uitsprak. Lang, zeer lang nog, kwamen weduwen en weesjes bloemen leggen aan den voet der verheerlijking der Mechelsche roemrijke Dooden. Uit de woordkeuze van de auteur blijkt een onverholen sympathie voor de ideologie van de Nationale Strydersbond, die deze feestdag schroomloos heeft geaccapareerd als een semi-politiek manifest.

De volgende dag hielden de socialisten die uit wraak de officiële plechtigheid hadden geboycot, hun eigen "volkshulde". Gewild of niet, maar het verloop vertoonde veel gelijkenis met de ceremonie die de stad had georkestreerd. Vermits het een werkdag was, verzamelden de deelnemers pas om zes uur 's avonds om in stoet van de Botermarkt, waar de partijlokalen waren gelegen, naar het gedenkteken op de Henri Speecqvest te marcheren. De harmonieën van de aangesloten organisaties zorgden voor de muzikale omlijsting. Aan het monument werd in het bijzijn van de familie van de gesneuvelde "kameraden" een korte toespraak gehouden door een vertegenwoordiger van de oud-strijdersbond. Na het neerleggen van de bloemen, zong men samen *Slaapt zacht, o broeders* en defileerde men opnieuw naar huis.

De inhuldiging heeft echter niet alleen politieke twisten veroorzaakt, maar ook echtelijke stormen. De socialistische voorman Hendrik Holemans, die in de Bruul een florissante boekhandel uitbaatte, zal zich ongetwijfeld de dag heugen waarop hij voor het eerst het kunstwerk aanschouwde. Tot zijn verbazing herkende hij in de bronzen gestalte van de hulde brengende vrouw de trekken van zijn vijfentwintjarige echtgenote. Haar aanstootgevende pose suggereerde een intieme relatie die hem openlijk schandmerkte. Op 28 juni, de dag voor de huldigingsplechtigheid, verklaarde de verongelijkte man via de plaatselijke pers *geen schulden meer te erkennen welke mijne wettige vrouw, geboren Julia Van den Sompel, gemaakt heeft of nog maken zou, daar er door mij een geding van echtscheiding is neergelegd*. Vermits hij voet bij stuk hield, verhuisde het geblameerde model naar haar familie in Gent. Maar de ironie wil dat de gewezen echtelieden twee jaar later, op 24 februari 1926, opnieuw met elkaar trouwden. Toen het eerste krakeel was geluwd, dankte het schepencollege de deelnemers voor hun medewerking en gaf ze de stadsingenieur de opdracht om de twee gesmede kronen die respectievelijk door Racing club Mechelen en door de Nationale Strydersbond aan het monument waren neergelegd, aan de voorzijde van het voetstuk vast te maken. In extremis besloot men de ijzeren palm die door het stadsbestuur was bekostigd, door een bronzen te vervangen en in het midden te bevestigen.

Hoewel sindsdien jaarlijks aan het monument een bloemenhulde plaatsvond, taande de belangstelling zienderogen. De Tweede Wereldoorlog zorgde echter voor een tijdelijke revalorisatie, vermits op de arduinen sokkel van de beelden-groep de namen van de nieuwe "helden" werden gebeiteld. De moderne vervoersmaatschappij die toen ontstond, maakte de auto tot een betaalbaar vervoermiddel, veroorzaakte een stijgende verkeersstroom en eiste een betere infrastructuur. De stadsomwalling die in de negentiende eeuw was geslecht om plaats te maken voor wandelpaden en plantsoenen, kreeg in 1964 een nieuwe bestemming als verbindingsweg tussen Antwerpen en Brussel. Het gedenkteken voor de gesneuvelden dat slechts na moeizame onderhandelingen zijn standplaats had gekregen, moest wijken voor de naoorlogse mobiliteitsdrang en werd zonder veel omhaal naar het Sint-Romboutskerkhof verplaatst, waar het zich nog steeds bevindt.

Patrick De Greef
Leegheid 22
2800 Mechelen

Monumenten ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog in Kongo

Dit artikel over de huldemonumenten voor de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog in Midden-Afrika beoogt geenszins volledigheid. Het wil eerder een aanzet geven tot verdere bestudering en inventarisering van de vele gedenktekens die pakweg tussen 1920 en 1930 in Kongo en in het huidige Tanzania (maar ook in België) zijn opgericht en die de ter plaatse geleverde gevechten in herinnering roepen. Het feit dat vele van deze gedenktekens, zowel groots opgerichte monumenten als gedenkplaten, tijdens het Mobutu-regime zijn ontmanteld en dat naar verluidt een aantal van hen in een kazerneloods in Kinshasa staan te verkommeren, maakt een exhaustieve studie er niet gemakkelijker op. En een blik ter plaatse, indien die al zou mogelijk zijn, is omwille van de relatieve belangrijkheid van het onderwerp en de verre verplaatsingen erg inopportuun. Er blijven echter nog wel een aantal bronnen over die in België kunnen aanbeoord worden, zoals in de loop van deze bijdrage duidelijk moge worden.

Monumenten opgericht voor de koloniale van de periode 1876-1908

Het initiatief voor de oprichting van monumenten en het ophangen van gedenkplaten komt in de meeste gevallen of van de (plaatselijke) overheid of van organisaties die de herinnering aan wapenmakers willen levendig houden. Reeds in 1917 werd een vereniging opgericht die de gedemobiliseerde officieren van de Afrikaanse veldtochten van de voorbije jaren groepeerde. Ze bestaat nog en heet nu *Cercle Royal des Anciens Officiers des Campagnes d'Afrique - Koninklijke Kring der Oud-Officieren van de Afrikaanse Veldtochten*. De recruteringsbasis en de doelstellingen werden in de loop der afgelopen 80 jaar wel aanzienlijk uitgebreid. Het driemaandelijks informatieblad besteedt aandacht aan alle expedities en operaties, ook de meer recente vredesmissies, waaraan Belgen in Afrika hebben deelgenomen. Op 26 oktober 1928 werd een vereniging opgericht onder de titel *Association des Vétérans Coloniaux*, die alle oud-koloniale groepeerde van voor de aanhechting van Kongo bij België (15 november 1908). Zeker uit de eerste jaargangen van hun tijdschrift *Bulletin mensuel de l'Association des Vétérans Coloniaux* (eerste nummer in november 1929) spreekt de bekommernis andere oud-koloniale met raad en daad bij te staan (pensioen, nieuwe job, enz.), overal te lande secties op te richten en de herinnering aan al wie tussen 1876 en 1908 in Kongo was geweest, op een of andere manier te eren. Tenslotte waren er ook de *Union Coloniale Belge*, de *Cercle Africain* en de *Ligue du Souvenir Congolais - Bond van het Kongolees Aandenken*, die o.a. als doelstelling had de graven van de pioniers op het Afrikaanse grondgebied te zoeken en te onderhouden. Zij zouden in 1932 een boek uitbrengen onder de titel *A nos Héros coloniaux morts pour la Civilisation (1876-1908) - Aan onze koloniale Helden die stierven voor de Beschaving (1876-1908)*, waarin nogal ongenueanceerd een beeld werd opgehangen van al het "heldhaftige" dat in Kongo was vertoond, en waarin heel wat fotografische

portretten van de eerste generatie kolonialen werden opgenomen. Achterin vindt men een *Eerretabel der in Afrika voor de beschaving gestorven Belgen van 1876 tot 1908* (1508 namen (1)), een lijst met *Steden en Gemeenten van België die zich mogen roemen Koloniale Helden onder hunne groote Dooden te hebben* en een lijst met *Plaatsen in Congo waar Belgische Pioniers van het Congoleesch Werk rusten*. Beide laatste lijsten zijn erg belangrijk, want vooral de *Association des Vétérans Coloniaux* zou zich in de jaren dertig enorm inspanssen om het werk in Kongo in een gunstig daglicht te stellen, om alle kritiek op de blanken en hun activiteiten in Kongo zoveel mogelijk te smoren en om te buigen, en steden en gemeenten ertoe aan te zetten op een of andere manier hulde te bewijzen aan de koloniale zonen. Deze lijsten zijn een basis om huldeblijken, onder welke vorm ook, op het spoor te komen.

Omdat dezelfde bonden of kringen, die begin 1931 een akkoord sloten en gezamenlijk het tijdschrift *Bulletin Mensuel* uitgaven, zich erg bekommerd hebben én om het huldebetoon voor de kolonialen van vóór de inlijving én om herinnering aan de gesneuvelden van de "grote oorlog", kan ook bij de algehele inzet even stilgestaan worden. Zoals gezegd staat het tijdschrift bol van biografieën en necrologische berichten van oud-kolonialen, en ook van meldingen van plechtigheden allerhande. In de voornaamste steden van het land werden onderafdelingen of comités opgericht die zich ook ter plaatse beijverden om de algemene doelstellingen van de vereniging te realiseren. Een van de bekommernissen was door uiterlijke tekens de herinnering aan koloniale collega's levendig te houden. Onder het motto *La Belgique entière honore ses Morts coloniaux* werden de Belgische steden en gemeenten ertoe aangezet plechtigheden op het getouw te zetten. De hoofdmoot van deze manifestaties vond plaats in het jaar 1932. In het tussentijds bilan dat in juli van dat jaar werd opgemaakt, kon dan ook met fierheid worden medegedeeld dat een 130-tal steden en gemeenten op de uitnodiging waren ingegaan om een initiatief te nemen of er een te overwegen. In de meeste gevallen werd ofwel aan het gemeentehuis, ofwel op het kerkhof, ofwel in een gemeenteschool een herdenkingsplaat aangebracht. Een aantal gemeenten opteerden ervoor de koloniale medeburger te honoreren met een straatnaam. Enkele steden hebben een monument onthuld. Brussel plaatste een monument op het kerkhof van Evere; verder werden gedenktekens opgericht (of maakte men voorbereidingen daartoe) in 's-Gravenbrakel, Houffalize, Halle, Elsene, Luik, Oostende en Wilrijk. Soms gebeurde dat met een publieke inschrijvingslijst. Dat was o.a. het geval met het monument ter nagedachtenis van Aristide Doorme (1863-1905) te Oostende. Tegelijkertijd werden door de *Ligue du Souvenir Congolais* ook in Kongo zelf heel wat monumenten opgericht, zo bijvoorbeeld in Adranga (Ituri) ter herinnering aan *Les Héros de l'Avant-Garde de l'Expédition Dhanis*, onthuld op 14 september 1930.

Wat voorafgaat gold voor de "koloniale" periode vóór de inlijving bij België. Toch kan niet alles strikt gescheiden blijven. Op de vraag van de *Ligue du Souvenir Congolais* om de overledenen van die periode te eren, antwoordden enkele besturen dat ze de namen van burgers of militairen uit hun gemeente die zich in Kongo onderscheiden hadden, zouden bijgraven op het reeds bestaande monument voor de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog. Dat zou o.a. het geval zijn te Hemiksem. Maar ook de kolonialen die in de oorlog 14-18 gevallen waren, werden niet vergeten. In hetzelfde tijdschrift *Bulletin Mensuel de l'Association des Vétérans Coloniaux* vindt men sporadisch informatie over hen en over initiatieven die te hunner ere werden genomen. Zo wordt in het nummer 4 van maart 1930 een lijst afgedrukt van de koloniale officieren die ofwel aan het Belgische front ofwel in Kongo zijn gesneuveld (2). Vooraleer echter enkele monumenten die voor hen werden opgericht, even van nabij te bekijken, moeten voor een goed begrip kort de oorlogsverwickelingen van de Kongolese weermacht samengevat worden.

(1) Door toedoen van de *Ligue du Souvenir Congolais* werden deze 1508 namen in gouden letters aangebracht op een lange muur van een zaal van het toenmalige Congomuseum, nu Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. Sindsdien heet deze zaal Herdenkingszaal - *Salle du Mémorial*.

(2) Op p. 9-11, met een aanvulling in nummer 6 van mei 1930, p. 8.

De Eerste Wereldoorlog in de Belgische kolonie

Op het gevaar af in dit korte bestek al te zeer te veralgemenen, is hier toch een summier overzicht van de krijgsverrichtingen in het toenmalige Belgisch-Kongo en daaromtrent tijdens de Eerste Wereldoorlog op zijn plaats. De meeste monumenten zijn immers opgericht op plaatsen waar gevechten hebben plaatsgevonden en waar doden zijn gevallen.

Toen in augustus 1914 in Europa de vijandelijkheden losbarstten, meende de Belgische regering in Kongo een strikte neutraliteit te moeten nastreven, en dit conform het Verdrag van Berlijn van 26 februari 1885. Maar omdat de overeengekomen neutraliteit van Duitse zijde niet werd gerespecteerd, besloot de Belgische regering reeds op 29 augustus dat de weermacht in Kongo haar medewerking mocht verlenen aan de geallieerde acties. De Duitse kolonies grensden op twee plaatsen aan onze kolonie. De westelijke kolonie Kameroen had in de voorafgaande jaren twee corridors of "antennes" naar de Kongostroom weten te verwerven dwars door het grondgebied van het toenmalige Frans Equatoriaal Afrika. In het Oosten was er vanaf het meest noordelijke punt van het Kivumeer tot de zuidelijkste punt van het Tanganyikameer een gemeenschappelijke grens met Duits Oost-Afrika (nu Tanzania). Beide grenzen en de eromheen liggende gebieden zouden het toneel worden van inzet en strijd.

De eerste fase van de strijd speelde zich af in Kameroen. Eerst werd de vallei van de Sangha heroverd, één van de corridors, waarna samen met de geallieerden doorgestoten werd tot de hoofdstad Yaoende. Deze werd bezet in januari 1916. Bijna tegelijkertijd werd door Belgisch-Kongolese strijdkrachten hulp verleend aan het Engelse leger in Rhodesië, dat reeds op 5 september 1914 door de Duitsers was aangevallen. De Belgen hebben vooral slag geleverd in de zomer van 1915, toen een Duitse aanval op het strategische fort van Saisi kon worden afgeweerd. Spoedig daarna werden alle troepen naar het Tanganyikameer geroepen om er de oostelijke grens te verdedigen. Tot begin 1916 was de opdracht er bijna louter defensief. De gevechten beperkten zich tot schermutelingen op het meer, waarbij wel enkele Duitse boten werden gekelderd. In april 1916 ging men in het offensief. Aan het hoofd van de troepen stond op dat ogenblik generaal-majoor Tombeur. Eerst werden Ruanda en Urundi bezet, en daarna stootte de noordelijke brigade, onder leiding van kolonel Molitor, door naar het Victoriameer; de zuidelijke brigade, onder leiding van luitenant-kolonel Olsen, had als objectief de spoorlijn tussen Tanganyika en Tabora en veroverde Kigoma, het eindstation van deze lijn aan het Tanganyikameer. Beide brigades trokken daarna gemeenschappelijk op naar Tabora, het hoofdkwartier van de Duitse troepen in Duits Oost-Afrika, en veroverden de stad in september 1916. De laatste fase van de strijd speelde zich voornamelijk af in het zuidoostelijk gedeelte van de Duitse kolonie. In januari 1917 hadden de Belgen Tabora overgedragen aan de Britten en wilden ze naar Kongo terugkeren. De Duitsers, die zich in het zuidoosten hadden teruggetrokken, begonnen zich echter opnieuw te roeren, veroverden het Victoriameer en bedreigden opnieuw Tabora. Daarom besliste het geallieerde opperbevel te proberen door te stoten tot Mahenge, hoofdkwartier van het laatste district dat door de Duitsers werd bezet. Mahenge werd onder aanvoering van generaal Huyghe veroverd op 9 oktober 1917. De Duitsers verloren daardoor al hun kolonies op Afrikaans grondgebied.

Huldeblijken, medailles, monumenten ...

Volgens de ons beschikbare lijsten zouden op Afrikaanse bodem 56 Belgische koloniale officieren en 25 onderofficieren gevallen zijn. Op Belgische bodem sneuvelden er nog eens 51. Wij hebben geen cijfer van Congolese onderofficieren, en zeker niet van de Kongolese weermachtsoldaten en de dragers. Wat deze laatsten betreft, kan worden gezegd dat er duizenden Kongolezen aangeworven

en ingezet werden om de vele, zware lasten vaak in erg moeilijke omstandigheden honderden en honderden kilometers ver te dragen. Hoevelen van hen bezweken of door geweervuur geveld zijn, valt waarschijnlijk helemaal niet te achterhalen. Zij worden als *Porteurs* wel vermeld op sommige monumenten (zie verder).

Wie traditioneel het meest geëerd worden, zijn de hoogsten in rang. Koning Albert I adelde al spoedig twee bevelvoerders: generaal Tombeur kreeg de titel van baron en ging verder door het leven als baron Tombeur de Tabora. Na zijn dood werd te zijner ere een monument opgericht in de Brusselse gemeente Sint-Gillis. Kolonel Huyghe mocht de titel voeren van ridder en werd ridder Huyghe de Mahenge. Daardoor moge duidelijk zijn dat de verovering van beide genoemde plaatsen, Tabora en Mahenge, momenteel gelegen in Tanzania, na de oorlog het meest tot de verbeelding spraken. De regimenten die aan deze veldslagen hadden deelgenomen, mochten beide namen op hun standaard vermelden en de *Drapeau de Tabora* was hét vaandel dat symbool stond voor de koloniale veldtochten van de Eerste Wereldoorlog en dat bij de belangrijkste plechtigheden werd megedragen.

Onmiddellijk na de oorlog werden ook een aantal medailles besteld bij vooraanstaande kunstenaars. Zo bestelde de minister van Koloniën in 1919 bij beeldhouwer Frans Huyghelen (1878-1940) een herinneringsmedaille "De Afrikaanse Veldtocht". Ze werd uitgevoerd in brons en had een diameter van 9 cm. Ze beeldt aan de voorzijde België uit als een vrouw ten voeten uit met helm en gedrapeerd kleding, die de linkerarm beschermend over de schouder van een naakte Kongolese vrouw met kind legt; op de keerzijde schrijft Clio met opgestoken haar en gedrapeerd kleding de annalen van de veldtocht in het boek der geschiedenis.

Niet lang na de Wapenstilstand werden voor een aantal individuele gesneuvelden kleine grafmonumenten opgericht. Dat was bijvoorbeeld het geval voor adjudant Pierre Venas, gevallen in de gevechten rond Ekogamwami (Urundi) op 6 juni 1916. De graftombe werd in 1924 helemaal vernieuwd, zoals blijkt uit een foto in *L'Illustration Congolaise* (3). Dergelijke graftomben, kruisen of kleine monumenten moeten er meer geweest zijn.

(3) 1/11 (1 aug. 1924) p. 81.

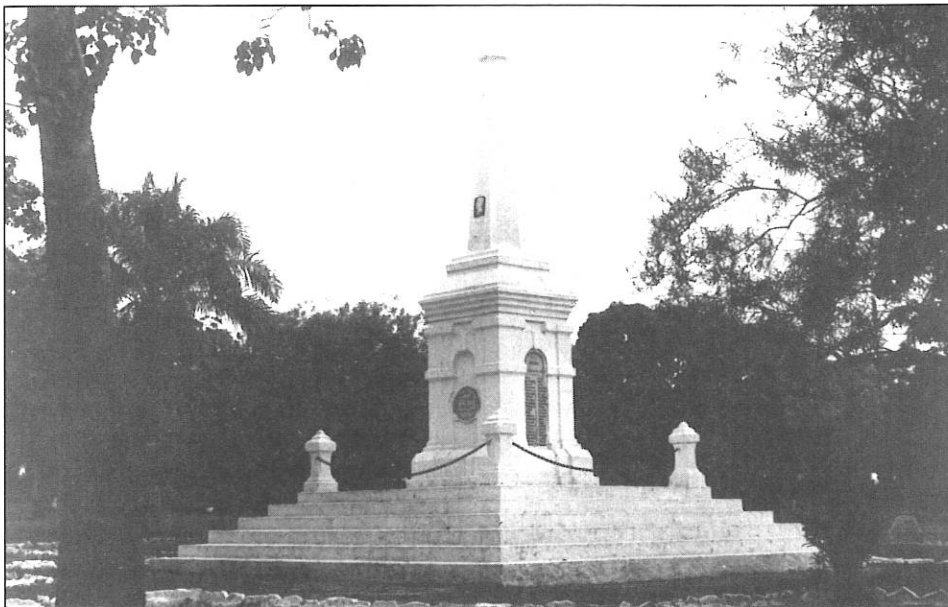
1. "Monument du Souvenir Congolais" in het voormalige Leopoldstad. Plechtigheid van 11 november 1948, waarop een herinneringsplaat aan de gesneuvelden van de Tweede Wereldoorlog op het monument werd aangebracht (Foto KMMA).

Dezelfde verenigingen die boven werden vermeld, en onder hen vooral de *Ligue du Souvenir Congolais*, hebben er tussen 1920 en 1930 voor geijverd dat er naar het voorbeeld van de meeste Belgische steden en gemeenten in de belangrijkste Kongolese steden ook heuse oorlogsmonumenten opgericht werden. Het voornaamste is wel dat van Leopoldstad (Kinshasa). Het werd *Monument du Souvenir Congolais* genoemd en werd ontworpen door beeldhouwer Jacques Marin (Brussel 1877 - Nijvel 1950); architect was H. Van Montfort. Het monument werd geplaatst op een driehoekig plein, gevormd door twee lanen, de vroegere Avenue Valcke en de Avenue Lippens. Op 1 juli 1927 werd het door generaal Tombeur onthuld. Het stelt een heroïsche beeldengroep voor die staat op een twee meter hoge arduinen sokkel met als opschrift:

CONGO BELGE / AUX EUROPÉENS, AUX SOLDATS ET PORTEURS / CONGOLAIS / MORTS EN AFRIQUE / AU COURS DES CAMPAGNES / 1914 - 1918 / RHODÉSIE - UGANDA - CAMEROUN / EST AFRICAIN ALLEMAND. Een repliek in pleister op ware grootte bevindt zich in het Koninklijk Museum voor het Leger en de Krijgsgeschiedenis in Brussel; een kleine bronzen replica bevindt zich in de verzameling van de Afdeling Geschiedenis van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika te Tervuren (4).

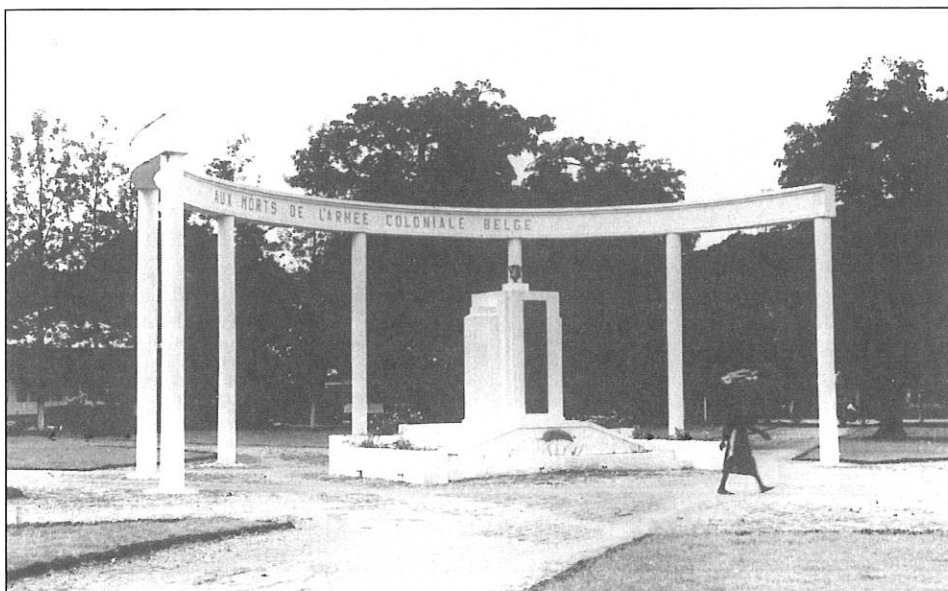
Andere monumenten ter nagedachtenis aan de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog waarvan we fotografisch materiaal hebben teruggevonden, werden opgericht in (in alfabetische volgorde):

- Bambesa, in het district Uele in de Oostprovincie. Obeliskachtig monument. Het is een van de weinige monumenten waarop ook de namen van de gesneuvelden werden aangebracht.

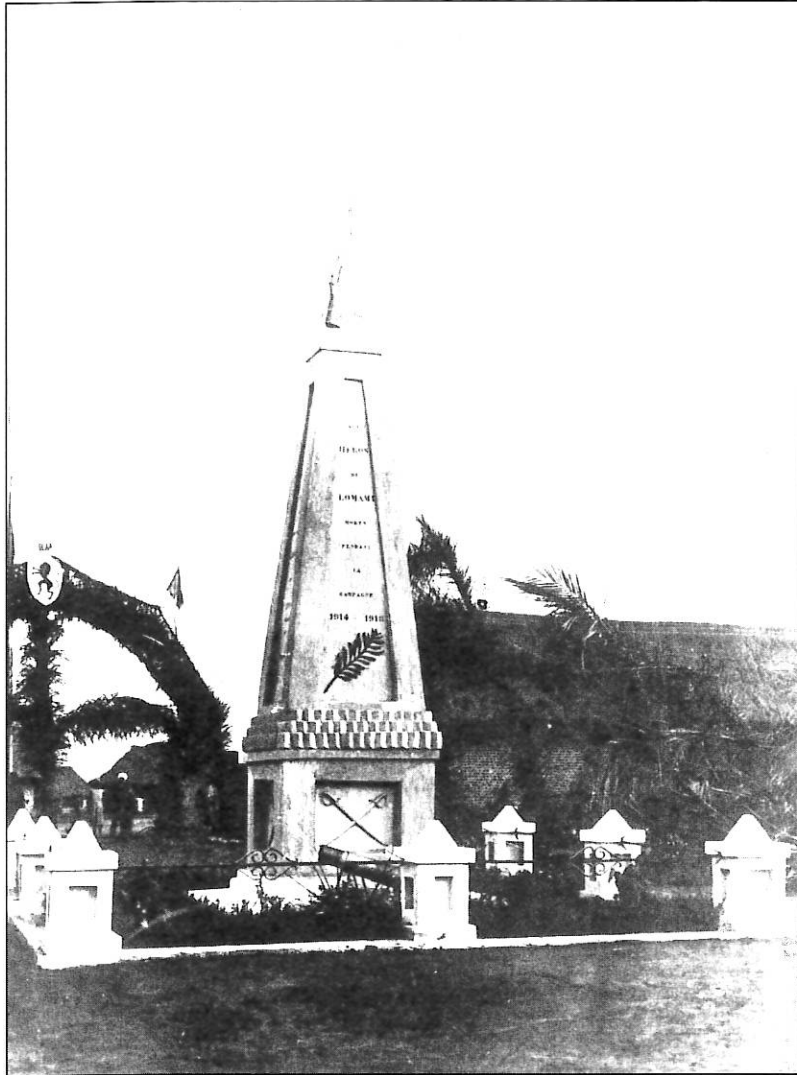
2. Oorlogsmonument 1914-1918 te Bambesa (Uele) (Foto KMMA).

- Bujumbura (Burundi). Massief, rechthoekig marmeren monument waarop vooraan een bronzen plaat is aangebracht. Het monument is omgeven door

3. Gedenkteken 1914-1918 te Bujumbura (Burundi) (Foto KMMA).

(4) A 339; afmetingen: 106 cm lang, 75 cm breed en 71 cm hoog.

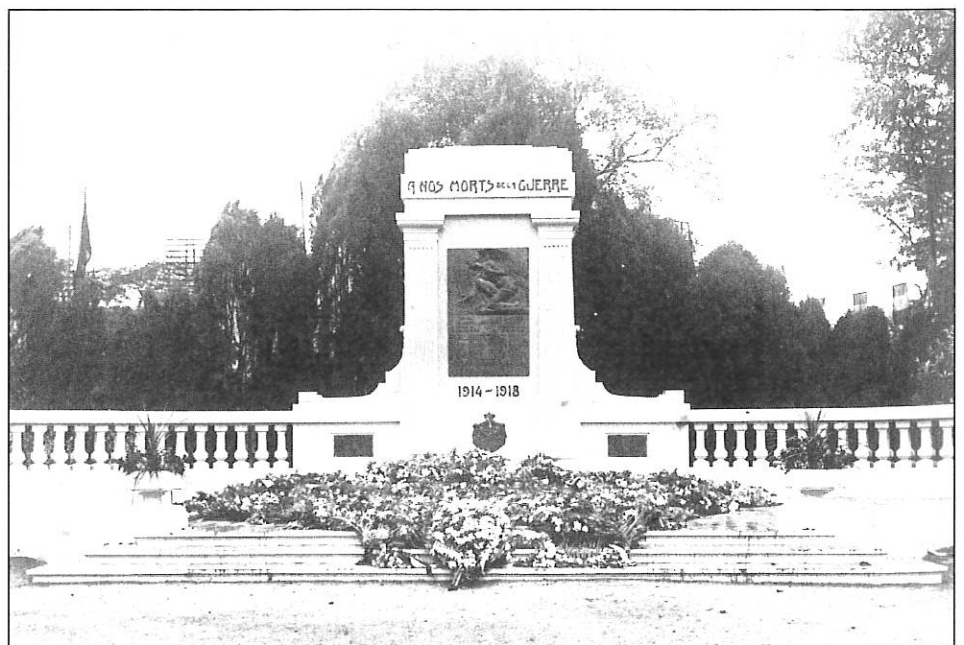
4. Monument ter nagedachtenis aan de gesneuvelden van de Lomami, tijdens de campagne 1914-1918 (Foto KMMA).

een half-cirkelvormige balk ondersteund door zeven ronde kolommen. De balk draagt langs de binnenzijde de tekst: *AUX MORTS DE L'ARMÉE COLONIALE BELGE*.

- Buta, eveneens in het district Uele in de Oostprovincie. Obeliskachtig monument met opschrift: *AUX / HÉROS / DE / LOMAMI / MORTS / PENDANT / LA / CAMPAGNE / 1914-1918*.

- Elisabethstad (Katanga). Massief, rechthoekig monument in marmer, met vooraan een bronzen plaat van beeldhouwer Jules Lagae. Ze stelt een knielende engel voor die een lauwerkrans neerlegt. Opschrift: *A NOS MORTS DE LA GUERRE / 1918-1918*. Daaronder de tekst: *POVR LA / BELGIQVE / TOMBES AV / CHAMP d' HONNEVR // VOOR / BELGIE / OP 'T VELD VAN EER / GEVALLEN* (daarna volgen 57 namen), en onderaan: *FONCTIONNAIRES ET AGENTS / DE L'ADMINISTRATION COLONIALE BELGE // AMBTENAREN EN BEAMBTEN / VAN HET BELGISCH KOLONIAAL BEHEER*. Het monument voor de Katangese doden werd onthuld door gouverneur Heenen op 8 april 1930.

Na de Tweede wereldoorlog werd het monument vernieuwd. De basisstructuur bleef nagenoeg behouden, maar de bronzen plaat van

5. Elisabethstad. Monument ter nagedachtenis aan gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog (Foto KMMA).

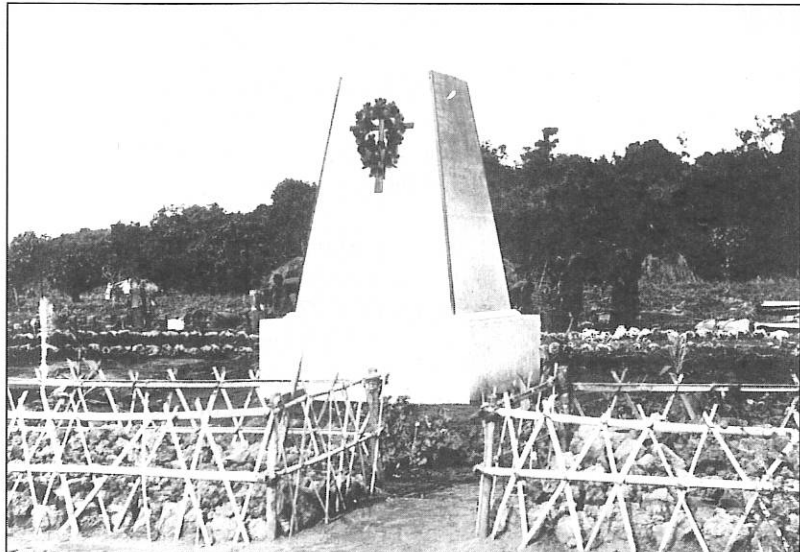
Jules Lagae verdween en werd vervangen door een halfverheven beeldhouwd tafereel (of is het stucwerk?). Ook het opschrift veranderde. Nu werd het: *MORTUIS SUIIS / PATRIA MEMOR*. Het was vanaf nu een monument voor de gesneuvelden van beide wereldoorlogen.

Een tweede exemplaar van de verdwenen plaat met identieke tekst hangt evenwel in de rotonde van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. Ze is gesigneerd *JUL. LAGAE 1920*.

- Kibati (Noord-Kivu). Geblokt monument in de vorm van een afgeknotte piramide voor de soldaten en dragers die in de omgeving van het Kivumeer zijn gesneuveld. Opschrift op een kleine bronzen plaat: *ALA MEMOIRE / DES SOLDATS ET PORTEURS / BELGES / TOMBES POUR LA PATRIE / 1914-1918*.
- Kigoma (Tanzania). Dit monument op de begraafplaats van Kigoma werd opgericht voor de soldaten die gevallen zijn in Duits Oost-Afrika. Het heeft een identieke vorm als het gedenkteken van Kibati en de bronzen plaat draagt ook dezelfde tekst.
- Mahenge (Tanzania). Een eerder klein obeliskachtig monument voor de soldaten en dragers die gevallen zijn in de slag om Mahenge in 1917. Het werd onthuld in 1922.

Deze opsomming beoogt geen volledigheid. Het is best mogelijk dat er in de voormalige Belgische kolonie meer gedenktekens zijn opgericht als herinnering aan de campagnes van de Eerste Wereldoorlog. Een volledige lijst kon niet achterhaald worden, en het is maar zeer de vraag of deze monumenten nog overeind staan. Ook in België werden gedenkplaten opgehangen en werden initiatieven genomen om minstens enkele monumenten voor de Belgische strijders in Kongo te plaatsen. Ook in dit verband beschikken we slechts over fragmentarische informatie.

*Maurits Wynants
Molenweg 43
3080 Druisburg*

6. Gedenkteken voor de Europese gesneuvelden in de Eerste Wereldoorlog op de begraafplaats van Kibati (Kivu), opgericht in 1924 (Foto KMMA).

7. Monument 1914-1918 te Mahenge (Foto KMMA).

Selectieve bibliografie

- Boell L., *Die Operationen in Ost-Afrika. Weltkrieg 1914-1918* (Hamburg, 1951).
- Les Campagnes belges d'Afrique 1914-1918. Cameroun - Est Africain Allemand. Documents du Service photographique du Ministère des Colonies de Belgique* (S.l., s.d.).
- Les Campagnes Coloniales Belges 1914-1918*, deel 1: *Introduction. Les opérations au Cameroun. Les opérations en Rhodésie. La période défensive à la frontière orientale* (Brussel, 1927); deel 2: *La campagne de Tabora* (1916) (Brussel, 1929); deel 3: *La campagne de Mahenge* (1917). *Événements de l'année 1918* (Brussel, 1932).
- "Les Campagnes Coloniales Belges 1914-1918", *L'Expansion Belge*, 20/7 (juli 1927) p. 16-18.
- Daye P., *Trois ans de victoires belges en Afrique*, Les Cahiers belges, nr. 35 (Brussel, 1920).
- Depester H., *Les Pionniers belges au Congo* (Temse, 1927).
- Desauw A., *Quelques pages d'Histoire du Congo Belge* (Brussel, 1979) (aanvankelijk in afleveringen verschenen in *Périodique trimestriel van de Cercle Royal des Anciens Officiers des Campagnes d'Afrique*).
- Lederer A., *La grande victoire aéro-navale belge. Tanganika 1916*, uittreksel uit: *Communications de l'Académie de Marine*, dl. 18 (Brussel, 1966) p. 67-85.
- Léopold II et la Force Publique du Congo - Leopold II en de Openbare Weermacht van Kongo, 1885-1985*, Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, 6 juni - 1 september 1985.
- Marechal Ph., "Philippe Molitor en de verdediging van Belgisch-Congo (1912-1920)", *Africa-Tervouren*, 22/2-3-4 (1976) p. 68-93.
- Moulaert G., *La mobilisation industrielle belge au Tanganika en 1916*, uittreksel uit: *Congo. Revue générale de la Colonie belge* (Brussel, 1922).
- Moulaert G., "La conquête du Ruanda-Urundi", *Koninklijk Koloniaal Instituut. Bulletin der Zittingen*, VI/2 (1935) p. 361-371.
- Olsen F.V., *L'Histoire des Troupes du Katanga pendant la Période 1910 jusqu'à l'Offensive en A.O.A. pendant la première Guerre Mondiale*, uittreksel uit: *Comptes rendus des travaux du Congrès Scientifique* (Elisabethstad, 1950).
- Renkin J., *Le Congo Belge pendant la Guerre - The Belgian Congo during this War. Interview de M. Renkin, Ministre des Colonies de Belgique, à l'occasion de la prise de Mahengé* (E.E.A.) (S.l., s.d.).
- Weber H., "La Campagne de Tabora", *L'Expansion Belge*, 22/9 (sept. 1929) p. 21-26.

Passieve oorlogsstrijd met een lied

Inleiding

Het thema van de oorlog en aanverwante perikelen werd slechts sporadisch door de marktzanger gebruikt. Vrij logisch aangezien er niet op elk moment slag geleverd werd in de onmiddellijke nabijheid van de Vlaamse liedjeszanger. Dankzij de krantenberichten greep hij ook wel eens naar gebeurtenissen die ver van zijn streek plaatshadden. Als hij er zelf mee geconfronteerd werd, was de situatie helemaal anders en spitste hij zijn dichterschap en zangkunst toe op de feiten die hij zelf meemaakte en ongewenst aan de lijve ondervond. De twee wereldoorlogen waarin we verwickeld waren, betekenden dan ook een rijke bron om zijn inspiratie bot te vieren en hierbij stelling te nemen tegen de bezetter.

Overwegend waren het treurige liederen die vooral gesneuvelde of verminkte soldaten of burgers betroffen, maar de inhoud kon ook revolterend en spottend zijn naar gelang de toestand of de feiten. Zo inspireerde de capitulatie van mei 1945 de liedjeszanger tot een onnoemelijk aantal liederen over *Dolf de Führer* en de bevrijding met alle gevolgen voor de collaborateur. Zij deden de dramatiek van het gebeuren op het slagveld en de ontberingen in gevangenkampen vrij snel vergeten. Ook de moeilijkheden op het thuisfront behoorden vlug tot het verleden. De vreugde werd echter wel eens verstoord door bepaalde narigheden achteraf.

De meestal hartverscheurende tonelen ten gevolge van de oorlogsstrijd zijn talloos en hebben zeker de marktzanger bewogen tot tranerige liedteksten. Talrijk zijn de vliegende bladen die verhalen over de geleden ellende, maar tevens een uiting zijn van haat tegenover de verdreven bezetter. Meestal handelen de oorlogslieder over specifieke taferelen uit de heroïsche strijd van soldaten aan het front waar verschrikking, honger en ontbering tot het dagelijks levenspatroon behoorden. Elke dag stond men voor het dilemma van leven of dood want elke dag kon men sneuvelen "voor het vaderland".

Het oorlogslied heeft een overwegend verhalende functie en de zanger volgt met een betrekkelijke nauwkeurigheid de tragische gebeurtenissen. Bij zijn beschrijving laat hij zich vaak meeslepen door de klachten van de bezette bevolking met het gevolg dat hij de ellende extra in de verf zet. Tijdens de bevrijdingsfeesten verwoordt hij zelfs het volksgericht dat uiteraard geen genade kende, noch voor de verslagen vijand noch voor de Duitsgezinde Vlaamse burger. Op dat ogenblik was het gedaan met het diep menselijke medeleven en moest de strafmaat bepaald worden, dit liefst zo streng mogelijk.

De liederen op vliegende bladen over de twee wereldoorlogen zijn klaagzangen die moorddadige strijd en vernieling streng afkeuren. Het is in feite een treurige bijdrage over de beklagenswaardige toestanden waarin een volk moet leven of de soldaat ... moet sterven. Om die en andere redenen wil de marktzanger de oorlog totaal verbannen.

Vloek aan de Oorlog

*De oorlog, de oorlog, het snoodste verraad
Wel ooit tegen 't mensdom misdreven,
Waar dood, waar vernieling in 't tweegevecht gaat
Met 't opbouwende werk van het leven.
De oorlog, die vloek ik uit gans mijne ziel
Ik minne mijn volk maar geen moordenaarsziel,
Daarom schreeuwt het luid, geeft kracht aan uw lied
De oorlog is moorden en dat doen wij niet.*

*De oorlog, de oorlog, is dat slechts de bloem
Die koepelt nu ruim twintig eeuwen
Geplukt door die lafaards die hunk'ren naar roem
Met 't bloed onzer jeugdige leeuwen.
Is dat slechts de vrucht wat de beschaving ons biedt
Ik leef liever in 't wild waar geen mens me ooit ziet,
Dan in zulken wereld die d'oorlog vereert
De oorlog, de misdaad, de sabel en 't geweer.*

*Ginds liggen hun lijken, eens jeugdig en schoon
Eens prachtig ontplooid en vol leven,
Ontzield en ontzenuwd, een graf is hun loon
Een graf veelal zoek nog gebleven.
Hun hart is vergruisd en geplons in hun bloed
De bron en de kracht van hun man'lijken moed,
Het vuur van de hartstocht zo heerlijk en schoon
De liefde voor 't leven, de vrees voor de dood.*

*De oorlog, de oorlog, steeds akelig wreed
Wiens gruwheid geen mens kan doorgronden,
Waar niemand, geloof mij, de diepten van weet
Van 't leed aan een oorlog verbonden.
Hoe kerels ginds vielen in groeiend getal
Hoe 't leven overgroeid werd, door 't moordend geknal,
Daarom, 'k zeg het nog eens, schreeuwt luid in 't verdriet
De oorlog is moorden en dat doen wij niet.*

*Waarom al dat lijden, waarom al die vrees
Kon d'oorlog niet worden vermeden,
Die gril van een koning of keizer zo wreed
Kan 't schrikkelijkste kwaad doen gebeuren.
Geloof mij dat kan en dat zal en dat moet
Leg samen uw kracht en uw jeugd en uw moed,
Slingert luid naar 't gelaat van de wereld uw lied
De oorlog is moorden en dat doen wij niet.*

*En gij stoere meisjes van het Vlaamse land
Steunt vrouwen ons edelste streven
Wen nog eens als vroeger de oorlogsklok tamt
Laat dan uw en moed niet begeven.
Maar treedt dan vooruit zo beslist en kordaat
Uit liefde en uit plicht in 't gelid, staat paraat
Om uit te bazuinen de klacht op mijn lied
De oorlog is moorden en gaan zult gij niet. (1)*

(1) Anoniem liedhandschrift uit Zele.

Gedenkteken voor Appelterse kinderen

Ook al was de oorlog ten einde, toch vielen er nog sporadisch slachtoffers. Dit gebeurde vooral door ongelukken met oorlogstuig, al dan niet achtergelaten door de gevluchte bezetter. Bijna dagelijks ontploften er door diverse redenen obussen van de door de Duitsers achtergelaten munitie. In sommige plaatsen werd ze bijeengebracht om naar een centraal depot te vervoeren, per trein met een bewaakt konvooi. Enerzijds nam men echter onvoldoende maatregelen om de oorlogstuigen te beveiligen tegen de bevolking en anderzijds waren de mensen zeer onvoorzichtig zodat de ongelukken elkaar stelselmatig opvolgden.

Rond 20 januari 1919 ontplofte het munitiedepot van Kwatrecht waarbij twee burgers gedood werden. Er waren ook talrijke gekwetsten en de slag was zo hevig dat naast talrijke huizen ook de kerk erg beschadigd werd, evenals de tram. Toch mocht men zich gelukkig achten dat er niet nog meer dodelijke slachtoffers vielen want op het moment van de ontploffing waren de soldaten, belast met de bewaking, niet in de onmiddellijke nabijheid van de bunker, zoniet waren er vele doden gevallen.

Meestal waren volwassenen het slachtoffer van hun nieuwsgierigheid, maar kinderen bleven evenmin gespaard. Zo werden in januari 1919 in Lede drie kinderen ernstig verbrand door springstof, maar dezelfde week was er een nog veel tragischer ontploffing in Appelterre waar zes dodelijke slachtoffers vielen en nog een tiental zwaar gekwetst werden. De marktzanger spreekt zelfs over zeven doden: *Dinsdagmorgen (= 14 januari 1919) had te Appelterre een vreeselijk ongeluk met een obus plaats. De ramp is toe te schrijven aan de onvoorzichtigheid der kinderen, en ongelukkig zijn er een vijftiental slachtoffers waaronder zes doden. Deze kinderen, allen van tien tot vijftien jaar oud, hadden langs de spoorbaan obussen bevonden en wilden ze open maken. Zij sloegen er op bij middel van een Duitsch bijtje. Reeds was een obus geopend en geleidigd en men was aan de tweede bezig, toen deze met een vervaarlijken knal ontplofte. Op het gerucht der ontploffing en het hulpgeroep kwamen geburen ter plaatse gesneld. Ze bevonden zich voor een gruwelijk schouwspel. De gansche groep kinderen lag hier en daar in bloedplassen verspreid. Zes der arme kleinen hadden schier niets menselijks meer, en hadden reeds opgehouden te leven. Al de kinderen waren in erbarmelijken toestand. Spoedig werd naar alle zijden om hulp geloopt. Ook het Fransch krijgsgasthuis van Santbergen werd verwittigd en de bevelhebber zond een Rood Kruisauto, waarmede de gekwetsten, welke nog konden vervoerd worden, naar het krijgsgasthuis gebracht werden. De droefheid der ouders en de opschudding in de gemeente door het vreeselijk voorval veroorzaakt, zijn niet te beschrijven. Men verzekert ons dat er onder de kinderen twee gebroeders zijn, alsook dat er langsheen de spoorbaan van Ninove naar Geeraardsbergen nog talrijke obussen liggen. Kunnen de betrokken gemeenten geen waakzaam oog doen ophouden, in afwachting dat de legeroverheid die gevaarlijke voorwerpen doen wegbergen? (2)*

In tegenstelling tot de berichtgeving in de kranten waren er volgens de markt-zanger - maar zijn informatie is evenmin altijd voor honderd procent betrouwbaar - zeven doden. Het betrof Arthur Coopman, 14 jaar, zoon van Isidoor en Josephine Van Paepegem; Cyriel Van Droogenbroeck, 12 jaar, zoon van Remi en Irma Van Eesbeek; August, Gustaaf en Bertha Van Droogenbroeck, respectievelijke 15, 11 en 14 jaar, kinderen van Dominicus en Celina Arijs. De tekstdichter schuift de schuld op de rug van de verdreven Duitse bezetter en waarschuwt zowel de volwassenen als de jeugd om dergelijke gevaren te mijden.

(2) *De Volksstem* (17 januari 1919) p. 1

Een Afschuwelijk Drama te Appelterre

Waarbij zeven kinderen verengelt
zijn door een obus

1

Welk een wreed malheur
komt er nu weer
ja te gebeuren
door die duitsche barbaars
komt er veel ongeluk voorwaar
z'hebben langs de straten
zooveel granaten
achter gelaten
en zoo komt er weur
ja een vreeselijk malheur

Refrein :

Ja zeven kinderen 't is ongehoord
die kwamen daar aan hunne dood
zij vreesden voor geen gevaren
en kwamen hunne dood 'ontwaren

2

Die kinderen voorwaar
die speelden daar
aan d'obussen tegaar
en zoo op den duur
maakten zij daar dan nog vuur
den oudsten die kwam aan
en hij sprak voortaan
zal ik het afslaan
hij sloeg op den kapsul
en door het vuur was het den wul

Refrein :

En zoo ontplofte die granaat
voor die kinderen het was te laat
en zeven kinderen voorwaar
haalden hunne dood aldaar

3

Ouders wat een nood
u kinderen zijn dood
het is ongehoord
door die duitsche bandieten
komt men veel bloed te vergieten
drie kinderen teer
wat een hartzeer
ja moeder och heer
ja u lieve kleiner
zoo moeten zien verkwijnen

Refrein :

Ja ouders voor u wat malheur
u lieve kinders zijn niet meer
ge zoudt er ook van vallen dood
als men dat alles hoort

4

Vrienden groot en klein
die hier in ronde zijn
mijdt u van vernijn
gij ziet wat malheuren
die er komen nu te gebeuren
door d'onvoorzichtigheid
geraakt u leven kwijt
en zoo zijt g'in strijd
daarom past maar op
als ge niet wilt komen in strop

Refrein

Ja vrienden die hier in rond zijn
het zij voor groot of de klein
als g'u leven wilt bewaren
mijdt u dan van alle gevaren

Colloquiumbundels
studiedagen
Verbond voor Heemkunde

**HEEM- EN VOLKSKUNDIGE MUSEUMPARKEN OF REGIONALE
NETWERKEN VAN KLEINERE HEEMMUSEA**

De museumgedachte is nog nooit zo springlevend geweest als in de jaren negentig. Overal zijn er plannen om met de vorming van een museum te beginnen. Startende en zelfs reeds jarenlang werkende (lokaal) historische musea, algemeen van aard of gespecialiseerd, kunnen hun toekomstplanning, in het kader van het nieuwe museumdecreet, met de in deze colloquiumbundel verzamelde teksten een nieuwe weg zoeken in het zich verder structurerend Vlaams museumveld.

Zo is er bijzondere aandacht voor een aangepast museumbeleidsplan voor heemkundige musea, waarbij alle elementen voor een kwaliteitsverbetering aanwezig zijn. De museumbeleidsopties voor kleinere musea in Nederland worden evenzeer bekeken. De relatie met het Openluchtmuseum Bokrijk krijgt hier voor vele heemkundige musea ook een startbasis, terwijl de aandachtspunten van het museumdecreet helder worden uiteengezet.

Deze bundel kan men bekomen tegen 450 BEF (port incl.).

**DE VREDE VAN MÜNSTER, 1648.
SCHEIDING BINNEN DE NEDERLANDEN & STAATS-BRABANT
EN DE BRONNEN**

De Vrede van Münster betekende een duidelijk politiek einde van de Zeventien Provinciën die hun sporen nalieten op politiek, socio-economisch en cultureel-religieus vlak. Negen bijdragen spelen in op deze hoofdlijnen, zowel als gewone tekst, maar evenzeer vanuit het oogpunt van bronnen en literatuur die behulpzaam kunnen zijn bij verder onderzoek.

Zeker voor het oude hertogdom Brabant, dat zijn gebied als gevolg van deze vrede definitief in twee zag verdeeld worden, is deze bundel interessant.

Deze bundel kan men bekomen tegen 450 BEF (port incl.).

De themanummers van *Ons Heem*

In de loop van de voorbije jaargangen van *Ons Heem* verschenen er naast de gewone nummers regelmatig themanummers. Vooral in deze nummers kan men een interessant aanbod van heemkundige bijdragen vinden die als leidraad kunnen dienen voor verder lokaal en regionaal onderzoek.

jg. 15, 1961, nr. 5-6,	thema: tegelnummer
jg. 23, 1969, nr. 3,	thema: Brueghelnummer
jg. 25, 1971, nr. 4,	thema: iets over boerderijen
jg. 26, 1972, nr. 6,	thema: herbergen
jg. 27, 1973, nr. 6,	thema: abdijen en landbouw
jg. 29, 1975, nr. 2-3,	thema: ijzeren afsluitingen
jg. 30, 1976, nr. 2-3,	thema: heemtaal
jg. 31, 1977, nr. 3-4,	thema: schuttersgilden
jg. 31, 1977, nr. 5-6,	thema: snoepgoed
jg. 32, 1978, nr. 6,	thema: wijnkultuur
jg. 34, 1980, nr. 1-2,	thema: het kind
jg. 35, 1981, nr. 2,	thema: bijenteelt
jg. 39, 1985, nr. 3,	thema: volksdevotie
jg. 40, 1986, nr. 3-4,	thema: neogotiek in Vlaanderen
jg. 41, 1987, nr. 2-3,	thema: volksgeneeskunde
jg. 41, 1987, nr. 5,	thema: landbouw in Haspengouw
jg. 41, 1987, nr. 6,	thema: charivari en volksgerichten
jg. 42, 1988, nr. 2,	thema: postverkeer
jg. 43, 1989, nr. 2,	thema: roepstenen en kerkpuien
jg. 43, 1989, nr. 4-5,	thema: jacht en stroperij
jg. 44, 1990, nr. 5,	thema: rechtshistorisch patrimonium
jg. 45, 1991, nr. 2-3,	thema: meidagen 1940, WO II in Vlaanderen
jg. 45, 1991, nr. 4-5,	thema: kaarsen
jg. 46, 1992, nr. 2,	thema: openbaar vervoer in Vlaanderen
jg. 47, 1993, nr. 2,	thema: uurwerken en uurwerkmakers
jg. 47, 1993, nr. 4,	thema: melkverwerking en melkerijen
jg. 48, 1994, nr. 2,	thema: schuttersgilden
jg. 48, 1994, nr. 3,	thema: leven in en rond de mijn
jg. 49, 1995, nr. 3-4,	thema: olieslagmolens
jg. 50, 1996, nr. 1,	thema: aspecten van Brabant
jg. 50, 1996, nr. 2,	thema: volksbedevaarten en pelgrimsgebruiken
jg. 50, 1996, nr. 3,	thema: drinkwatervoorziening door de eeuwen heen
jg. 51, 1997, nr. 1-2,	thema: huldeboek Jan Gerits
jg. 51, 1997, nr. 3,	thema: herbergleven in Vlaanderen (II)
jg. 51, 1997, nr. 4,	thema: het kasteel in ons dorp
jg. 52, 1998, nr. 1,	thema: Vlaamse emigratie naar Engeland en Noord-Amerika
jg. 52, 1998, nr. 2,	thema: sociale aspecten van de adel
jg. 52, 1998, nr. 3,	thema: historische en volkskundige aspecten van suiker

Hierbij volgt een lijst van de nog beschikbare themanummers die zeker in elke bibliotheek thuishoren. Themanummers t.e.m. jg. 51 kosten 200 BEF per stuk, behalve deze rond olieslagmolens, volksbedevaarten en het kasteel in ons dorp die 250 BEF per nummer kosten en het Huldeboek Jan Gerits dat 350 BEF per nummer kost. Vanaf jg. 52 kost een themanummer 250 BEF, behalve dat rond sociale aspecten van de adel dat 300 BEF kost. Andere, gewone, nummers kunnen tegen 50 BEF (tot 1991) of 75 BEF (vanaf 1992) per exemplaar aangekocht worden. Voor bestellingen van meer dan vier jaargangen gelden speciale verkoopsvoorwaarden. Voor meer informatie kan u vrijblijvend informeren bij het Verbondssecretariaat, Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel, tel. (03) 658 90 34, fax (03) 685 59 30.